

ПЯЩАК

Выданьне Беларускага культурна-
асьветніцкага цэнтру
Кліўленд
ЗША

№8(28), 1993

Часопіс «Полацак» віншуе пратаярэя Міхася Страпко
з 75-годзьдзем з дня народзінаў.

Зычым Вам усяго самага памыснага ў жыцці,
у служэньні Богу, Царкве, Народу Беларускаму.

Polatsak

Published with the financial support of the parish
Mother of God of Zyrovicy, BAOC
Cleveland, Ohio, USA.

Рэдакцыйная калегія: **Святлана Белая** (Галоўны рэдактар),
Міхась Белямук (сакратар), сябры—**Сяргей Карніловіч**, **Вольга**
Дубаневіч (МакДэрмат), **Янка Ханенка**, **Янка Салавянюк**.

Editorial board : **Svetlana Belaia** (Editor-in-Chief),
Michael Bielamuk (Secretary), Members—**Serge Karnilovich**, **Yanka**
Chanenka, **Olga Dubanevich** (McDermott), **Jan Solowianiuk**

Ганаровыя сябры рэдкалегіі:
Рыгор Барадулін, **Анатоль Белы**, **Васіль Быкаў**,
Георгій Штыхаў, **Язэп Юхо**.

Прозьвішчы падпішчыкаў і ахвярадаўцаў рэдакцыя
будзе публікаваць у часопісе.

All correspondence should be addressed to:
S.Belaia or M.Bielamuk,
10915 Lake Rd., Cleveland, Oh. 44102, USA.
Tel. & Fax. (216) 651-3451

Зьмест

Да 90-годзьдзя Натальлі Арсеньневай	3
<i>Наша гісторыя</i>	
Анатоль Грыцкевіч. Узнікненьне фэўдальных дзяржаваў беларусаў у працэсе ўтварэньня дзяржаваў у славян	4
Людміла Дучыц. Варагі ў Беларусі	9
Міхась Белямук. Тапаграфія знаходак манэт і аздобаў	13
Лявон Калядзінскі. Кароль са Слуцку	19
<i>Згукі Бацькаўшчыны</i>	
Міхась Дубок. Канфэрэнцыя некамуністычных і антыімпэрскіх сілаў Беларусі	20
Валеры Герасімаў. Бібліятэкі на беларускім шляху	23
<i>З архіваў КДБ</i>	
Аляксандр Макарэвіч. Уладзімір Міхнюк. «Каб Беларусь перастала быць краем невядомым для саміх беларусаў»	26
Сьведчаньні А. А. Смоліча ад 15 чэрвеня 1930 г.	30
<i>Далёкае і блізкае</i>	
Успаміны Яўгена Ціхановіча	34
Віктар Шматаў. Ганаровы грамадзянін Дунайвараша	39
<i>Роднае слова.</i>	
Міхась Кавыль. Із агню ды ў полымя	43
<i>Памяць зямлі</i>	
Сьвятлана Белая. «Ты быў, як месяц адзінокі»	51
Сьвятлана Менская. Памяці Максіма Беларуса	56
Сьвятлана Анатольева. Сьвята ў Чыкага	58
Навіны	59
Сьв. памяці Сяргея Карніловіча	62
На развароце: Жывапісны насцённы роспіс у фэе Беларускага дзяржаўнага Вялікага тэатра оперы і балета. 1958 год. Памеры 6м на 4м.	
Зьлева роспіс паводля оперы «Дэман», мастак Міхась Блішч.	
Справа роспіс паводля балета «Князь-возера» мастак Яўген Ціхановіч	
На першай старонцы вокладкі: Да 90-годзьдзя Натальлі Арсеньневай. Партрэт Натальлі Арсеньневай. Фота 1955 г.	
На чацвёртай бачынцы вокладкі. Яўген Ціхановіч Эклібрыс Адама Мальдзіа.	

Часопіс «Полацак» шчыра віншуе беларускую паэтку

Натальлю Арсеньневу

з 90-годзьдзем!

Зычым Вам здароўя і марым дачакацца часу,
каб прасьпяваць Вам «Сто год!»

Сябры Менскага грамадзка-асьветніцкага клюбу «Спадчына»

вінушуюць Натальлю Арсеньневу

з днём народзінаў!

І зычаць Ей духовай радасьці жыцьця.

Паэтэса

Міхась Кавыль

Натальлі Арсеньневай

У Расеі — «Марына» ды «Анна»...
Натальля, Ларыса — у нас....
Асанна! Асанна! Асанна!
О, бедны, бабыльны Парнас!

Ды Муза, зайздросная дама,
Хвастом перад носам крутне
І пойдзе гуляць да Адама,
Што ручкі цалуе вясне...

Паэтаў — Палесьсе загаціш;
Чаўпуцца ў цянох гары...
Яна-ж — гаспадыня і маці,
Шчэ й песьняй змгарнай гарыць.

Сьлязой ці зарою рассыпся, —
Адна ёй спагада й хвала:
Ні ў бронзе яе, і ні ў гіпсе
Ня ўзьнеслі. Сябры да стала.

Раўняй па асілку пракосы,
Пляці слоў агністых вянкі..
Ды ўчэпіцца крытык у косы:
Бі ў бубны, літаўры, жбанкі!...

Запросяць, «сто год» прагалосаць
Адзін раз за сотню гадоў...
Вось так і ідзе па эпасе
З туюю сірот і ўдоў.

Таму мо — «Марына» ды «Анна»...
Натальля, Ларыса — у нас....
Асанна! Асанна! Асанна!
О, бедны, бабыльны Парнас!

НАША ГІСТОРЫЯ

Узьнікненьне фэўдальных дзяржаваў беларусаў у працэсе ўтварэньня дзяржаваў у славян.

Анатоль Грыцкевіч

Праблема ўтварэньня дзяржаваў у славян мае розныя асьпекты. Гэта і засяленьне славянскімі этнасамі пэўнай тэрыторыі на падмурку саюзаў плямёнаў, і ўзьнікненьне фэўдальнай дзяржавы, і пераход ад этапу ваеннай дэмакратыі да першых формаў дзяржаўнасьці, і хуткая пры ўтварэньні дзяржавы хрысьціянізацыя насельніцтва, адмаўленьне ад старажытнай язычніцкай рэлігіі, прынамсі ў першых стагодзьдзях зь існаваньнем двувяр'я (спалучэньня хрысьціянства й язычніцтва). У гістарычнай літаратуры няма агульнага пункту гледжаньня, асабліва ў пытаньні аб утварэньні Кіеўскай Русі. У асноўным гісторыкі прыйшлі да высновы, што ўзьнікненьне старажытных славянскіх гаспадарстваў адносіцца да пэрыяду распаду родавага ладу. У апошні час прапануецца вызначаць утварэньне двух тыпаў гаспадарстваў: дзяржава этнічная альбо нацыянальная і дзяржава каланіяльная, імперская, паліэтнічная з дамінацыяй пэўнага этнасу, у тым ліку і ў дачыненні да племянных аб'яднаньняў Беларусі.¹

Трэба зазначыць, што афіцыйная савецкая, у тым і беларуская, гістарыяграфія 30-х—80-х гг. адмаўляла існаваньне дзяржаўнасьці Беларусі ў эпоху сярэднявечча, зьвязваючы набыцьцё яе толькі з вынікамі Кастрычніцкай рэвалюцыі ў Расеі й устанавленьнем бальшавіцкай улады. Таму ў гэтай гістарыяграфіі не ўзьнікала нават пытаньняў аб існаваньні фэўдальных дзяржаваў

у беларусаў. Тым самым абвяргаліся працы беларускіх нацыянальных гісторыкаў 20-х гадоў і іх папярэднікаў: В. Ластоўскага і І. Ігнатоўскага—менавіта пра беларускую дзяржаўнасьць у Полацкім княстве і Беларуска-Літоўскім гаспадарстве.

Трэба зазначыць, што частка расейскіх гісторыкаў з маскоўскай гістарычнай школы яшчэ ў XIX ст. лічыла, што адзінай дзяржавы Кіеўскай Русі не існавала, бо ва ўсходніх славян існавалі самастойныя княствы—землі (С.М. Салаўёў, В.О. Ключоўскі, П.М. Мілюкоў). Ва ўкраінскай гісторыяграфіі аналягічныя погляды выказаў бліскучы дасьледчык і выдатны гісторык М.С. Грушэўскі. Першым сярод беларускіх гісторыкаў назваў Полацкае княства самым даўнім і моцным В.Ю. Ластоўскі.² Дзяржаўнасьць Полацкага княства з сваім князем каля часу закліку варагаў у Наўгародскую Русь адзначае і І. Ігнатоўскі.³ Больш падрабязна гэтае пытаньне дзяржаўнасьці Полацка разглядае сучасны беларускі гісторык М.І. Ермаловіч.⁴

Шэраг беларускіх гісторыкаў (А.П. Грыцкевіч, М.І. Ермаловіч, С.В. Тарасаў, Г.М. Сагановіч) прытрымліваюцца пункту гледжаньня існаваньня беларускае дзяржаўнасьці ад сярэднявечча, яны выказваюць у сваіх працах, узнёўляючы канцэпцыю беларускіх нацыянальных гісторыкаў 10-20 гг. XX ст. У апошні час да іх далучаецца ўсё больш беларускіх гісторыкаў.

У красавіку 1992 г. у Менску адбыўся міжнародны «круглы стол» па праблеме «Беларусь у Вялікім княстве Літоўскім». Яго ўдзельнікі ў выніку дыскусіі прыйшлі да высновы, што вытокі беларускай дзяржаўнасьці адносяцца да часу ўтварэньня Полацкага і Тураўскага княстваў, а пазьней Горадзенскага, Наваградзкага, Смаленскага княстваў. Другой высновай дыскусіі было сыцьварджэньне таго факту, што ва ўмовах барацьбы з крыжацкай агрэсіяй і пад пагрозай мангола-татарскага нашэсьця ў першай палове XIII ст. у верхнім Панямоньні ўзьнікла беларуска-літоўскае гаспадарства з цэнтрам у Навагародку, якое сталася ядром магутнай эўрапейскай дзяржавы—Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага. Усе народы, якія прымалі ўдзел у палітычным, эканамічным і культурным жыцьці Вялікага княства найперш беларускі і літоўскі, зьяўляюцца гістарычнымі спадкаемцамі гэтай дзяржавы. Таму ўдзельнікі «круглага стала» прызналі, што ёсьць падставы ўжываць тэрмін Беларуска-Літоўскае гаспадарства для вызначэньня дзяржаўнасьці Вялікага княства Літоўскага.

Усё гэта знайшло адлюстраваньне ў нацыянальнай канцэпцыі гісторыі і гістарычнай адукацыі ў Беларусі.⁵

Летапісныя зьвесткі й архэалягічныя дасьледваньні дазваляюць сыцьварджаць, што першыя дзяржаўныя ўтварэньні на тэрыторыі Беларусі зьвязаны зь існаваньнем саюзаў плямёнаў, племянных аб'яднаньняў, якія адзначны ў летапісах словам «княжэньні». Гэта палачане, крывічы (іх же град есть Смоленск) і дрыгавічы, пра якіх у недатаванай «Аповесці мінулых часоў» гаворыцца, што яны маюць «княжэньне сваё». Летапіс называе таксама Радзіма, які ўзначальваў радзімічаў, з каторымі прыйшоў на Сож. Магчыма, што ён быў іх князем. Тэ-

рыторыя «княжаньня» радзімічаў была падпарадкавана кіеўскаму князю ў 984 г. пасля вайскавай экспедыцыі ваяводы Воўчага Хваста, а ў XI ст. ўвайшла ў склад Смаленскага і Чарнігаўскага княстваў.

Не выключана, што гэтыя племянныя княжэньні крывічоў, (летапіс выдзяляе асобна палачанаў і дрыгавічоў) ўзьніклі ў гэтых племянных саюзах яшчэ да перасяленьня іх на цяперашнюю тэрыторыю Беларусі. Будзь яно інакш на ўрад ці ім удалося—б няньць пануючае становішча ня толькі сярод славянаў, але і сярод балтаў. У працэсе асыміляцыі балцкіх, а таксама і фіна-угорскіх аўтахтонаў ўтвараюцца племянныя аб'яднаньні дрыгавічоў, радзімічаў, полацкіх і смаленскіх крывічоў.

Пэрыяд VIII—X стст. зьяўляецца часам утварэньня дзяржаваў на землях Усходняй Эўропы. Менавіта ў гэты час узьнікаюць буйныя гарады, якія становяцца цэнтрамі зямель і валасьцей.⁶ Яшчэ раней утвараюцца першыя славянскія дзяржавы ў землях заходніх і паўднёвых славян, што было часта зьвязана з каланізацыяй зямель, у тым ліку на межах ці на тэрыторыі Бізантыйскай імперыі. Працэс утварэньня славянскіх дзяржаваў ішоў у агульным рэчышчы ўзьнікненьня дзяржаваў у Эўропе: як пад час вялікага перасяленьня народаў так і пасля яго. Ствараюцца такія славянскія дзяржавы, як Склавінія ў Заходняй Македоніі (VII—IX стст.), Першае Балгарскае царства ў Ніжняй Мэзіі на аснове саюза сямі славянскіх плямёнаў у VII ст., дзяржава Сама—на чэха-мараўскіх і славацкіх землях з уключэньнем зямель Паноніі, Сілезіі, Лужыц, славенская дзяржава Карантанія ў VII ст., Вялікамараўская дзяржава ў IX ст., Кіеўская Русь у IX ст. і іншыя.

Адной з усходнеславянскіх дзяржаваў было Полацкае княства на тэрыторыі Паў-

ночнай і Цэнтральнай Беларусі. Полацк, Полацкае княства і полацкія князі згадваюцца ў скандынаўскіх сагах ужо IX ст.⁷ У летапісных звестках аб паходзе Алега на Царград сярод удзельнікаў паходу згаданы крывічы і радзімічы, а пры пераліку пераможцаў і даніны для іх—Полацк сярод іншых гарадоў, а «по тем бо городам седяху велиции князи».⁸ У X ст. пра Полацкае княства гаворыцца ў скандынаўскіх сагах.⁹ М.М. Карамзін адзначае, што ў момант закліку Рурыка князем у Ноўгарад, Полацк быў незалежным і ў закліку варагаў не ўдзельнічаў.¹⁰ Больш канкрэтна гаворыцца пра першага, вядомага па крыніцах, полацкага князя Рагвалода, які згаданы ў летапісу пад 980 годам, а паводля меркавання А.А. Шахматава і М.І.Ермаловіча пад 970 годам.¹¹ Рагвалод прыбыў са сваёй дружнай у Полацк з Паўночнай Нарвегіі.¹² Зь яго імем ужо звязана існаванне асобнай дзяржавы ў Полацкай зямлі і пачатак асобнай полацкай дынастыі князёў. Пра гэта гаворыцца ў летапіснай загадцы «Аповесці мінулых часоў»: «Рогволод пришел из-морья, имеяше власть свою в Полотъске».¹³ Полацк быў адным з галоўных цэнтраў дзяржаўнасці ва ўсходніх славянаў—полацкіх крывічоў, разам з такімі цэнтрамі, як Ноўгарад і Кіеў. Узьнік ён у якасці цэнтра дзяржавы ў выніку ўскладнення грамадзкага жыцця і неабходнасці яго рэгулявання, для чаго ствараўся і першапачатковы апарат дзяржаўнай улады, перш за ўсё праз дружынінікаў князя.

Аднак дынаміка грамадзкага жыцця ў IX—XI стст. была шматукладная: ваенная дэмакратыя паступова змянялася фэўдалізмам. На працягу доўгага часу існавала вольнае сялянства «людзі» і заставаліся значныя рэшткі родаплемяннага ладу. Працэс фэўдалізацыі развівалася марудна.¹⁴

Палітычнай і сацыяльнай сілай княства было баярства, якое шмат у чым па-за вечам вырашала пытанні дзяржаўнай палітыкі. Асаблівую моц і значэнне Полацкае княства-зямля дасягае ў XI ст. як у вайсковых, так і ў эканамічных дачыненнях.

Полацкае княства рэзка адрознівалася ад іншых княстваў Русі. Яно ніколі не было родавым уладаннем нікога з нашчадкаў кіеўскага князя Яраслава Мудрага. У адрозненне ад іншых княстваў ніколі не было звязана з «маці гарадоў рускіх» Кіевом. Як ні спрабавалі кіеўскія князі падпарадкаваць Полацкае княства, яно заставалася незалежным на працягу большай часткі XI і XII стст. Тут заставаліся князямі нашчадкі Рагнеды, дачкі Рагвалода—Ізяслаў, які памёр у 1001 г. У XI ст. Полацкае княства было моцным і адзіным.¹⁵ Найбольшай магутнасці яно дасягнула пад час панавання князя Ёсяслава Брачыславіча (1044—1101), калі Полацкае княства выступала як галоўны канкурэнт Кіеўскай Русі. Галоўнымі накірункамі вонкавай палітыкі ў гэты перыяд былі барацьба за незалежнасць ад Кіеўскага княства і экспансія ў бок Балтыйскага мора для кантролю стратэгічных шляхоў.

У XII ст. Полацкае княства раней за іншыя княствы ўсходніх славянаў уступіла ў перыяд фэўдальнай раздробленасці, з характэрнымі для гэтага перыяду павелічэнням колькасці насельніцтва, развіццём эканомікі, гарадоў, умацэннем мясцовага баярства і стварэннем лакальных цэнтраў у новых удзельных княстваў, якія ўваходзілі ў склад Полацкай зямлі і якія ўзначальвалі сыны, браты і сваякі полацкага князя з адной дынастыі нашчадкаў Рагвалода і Рагнеды.

У XII ст. былі замацаваныя васальныя адносіны плямёнаў ліваў і латгалаў у дачыненні да Полацкага княства. На іх тэ-

рыторыі, што прылягала да ніжняга цячэння Дзвіны, ўтвораны васальныя княствы Герцыке і Кукейнос з сынамі полацкага князя на чале. Менавіта тут палачане першымі з усходніх славян уступалі ў барацьбу з нямецкімі рыцарамі.

Полацкае княства мела сваю адметную культуру, помнікамі якой з'явіліся Сафійскі сабор, крыж Еўфрасіньні Полацкай, сваіх выдатных дзяржаўных дзеячоў. На мяжы XIII—XIV стст. Полацкае княства ўвайшло ў склад новай дзяржавы—Беларуска-Літоўскага гаспадарства, перадаўшы яму эстафету беларускай дзяржаўнасці сярэднявечча.

Такім-жа дзяржаўна-палітычным цэнтрам, як Полацк, на поўдні быў горад Тураў, пра які таксама гаворыць летапіс пад 980 годам: «Бе бо Рогволод пришел из-морья, имеяше власть свою в Полотъске, а Туры Турове, от него же и туровци прозвашася».¹⁶ Ва ўсходнім летапісе Тур названы братам Рагвалоду, што паказвае і летапісны запіс адразу і пра Рагвалода, і пра Тура. Такія гісторыкі, як В.Тацішчаў, В.Ключэўскі, У.Завітневіч, М.Ціхаміраў лічылі Тура сапраўднай гістарычнай фігурай, іншыя (А.Шахматаў, М.Доўнар—Запольскі, А.Грушэўскі, Д.Ліхачоў) асобай выдуманай. Але летапіс ясна сведчыць, што на зямлі дрыгавічоў у X ст. ужо таксама існавала сваё княства, праўда звестак пра яго значна менш, чым пра Полацк. Як адзначае М.Ермаловіч, адзінства Полацкай і Тураўскай (Другавіцкай) земляў вызначалася ўжо ў даўнія часы, што адзначана ў запісе пад 980 г., і летапісец выявіў праніклівае бачэнне гістарычнай тэндэнцыі.¹⁷ Незалежным Тураўскае княства заставался і пры сыне Ёладзімера Святаславіча—Святаполку Акаянным у 988–1015 гадах, пакуль ён не заняў вялікакняжацкі пасады ў Кіеве.

Святаполк веў у Тураве незалежную палітыку, абапіраючыся на падтрымку цесця—польскага князя Баляслава. Ад 1052 года Тураўскае княства зноў мае сваіх князёў, якія часта потым пераходзілі на кіеўскіх пасады. Ад 1158 г. у гэтым княстве надоўга ўстанаўліваецца дынастыя, родапачынальнікам якой быў Юрый Яраславіч, унук Святаполка Ізяславіча, вялікага князя кіеўскага і ў свой час (1087—1113) князя тураўскага. Тураўскае княства ахоплівала паўднёвую частку цяперашняй Беларусі. У яго склад уваходзілі Бярэсце, Пінск, Слуцк, Клецк, Рагачоў, Мазыр і іншыя гарады.

Смаленская зямля з'яўлялася сабой у IX ст. племянное аб'яднанне крывічоў з цэнтрам у Смаленску. У склад яго ўваходзілі крывічы, якія рассяляліся на захадзе да Дняпра і Друці, займаючы ўсходнія раёны сучаснай Беларусі. Пазней і тут вядомыя свае князі, адным з якіх быў Уладзімір Манамах. На заходняй тэрыторыі Смаленскага княства ў XI—XII стст. вядомыя гарады Орша, Копысь, Расьціслаў, Крычаў, Мсціслаў, Прапошаск. Смаленскае княства таксама было самастойным і вяло сваю самастойную палітыку. Ад 1125–1127 гг. пачынаючы з Расьціслава Мсціславіча, унука У.Манамаха, пачынаецца непарыўная дынастыя смаленскіх князёў аж да пач. XV ст.

Унутранае адзінства гэтых княстваў падмацоўвалася ўтварэннем адпаведна ў канцы X—пачатку XI ст. япіскапскіх кафедраў у Полацку, Тураве і крыху пазней у Смаленску. Адміністрацыйныя тэрыторыі япархіяў хрысціянскай царквы супадалі з тэрыторыямі і межамі княстваў. Заснаванне у Тураве ў 1005 г. пры Святаполку Ёладзіміравічу кафедры заходняй хрысціянскай царквы (ён быў жанаты з дачкой польскага князя Баляслава Харобрага) не дала далёкасяжных вынікаў. Пры канчатко-

вых падзеях агульнай хрысціянскай царквы ў 1054 г. на заходнюю (каталіцкую) і ўсходнюю (праваслаўную) беларускія княствы, як і княствы іншых, усходніх славянскіх земляў засталіся ў прастай залежнасці ад Канстанцінопальскага патрыярхату праваслаўнай царквы, які правіўся бізантыйскім імператарам і першым сярод роўных усяленскіх патрыярхам канстанцінопальскім.

Такім чынам, першыя дзяржаўныя ўтварэнні на тэрыторыі сучаснай Беларусі ствараюцца, як і ў іншых славянскіх этнасаў, пачынаючы з племянных аб'яднанняў, або саюзаў плямён на этнічнай аснове. У параўнанні зь іншымі ўсходнеславянскімі саюзамі плямёнаў племянныя аб'яднанні на тэрыторыі Беларусі былі заснаваныя на славяна-балцкім падмурку пад час заваёвы гэтай тэрыторыі славянскімі плямёнамі. Працэс стварэння першых феўдальных дзяржаваў беларусаў праходзіў шляхам кансалідацыі асобных племянных саюзаў, вакол буйных цэнтраў-гарадоў, перш за ўсё Полацку і Турава, якія зь цягам часу сталіся і цэнтрам япархіяў. Таксама як і ў іншых славянскіх дзяржавах адбываецца паступовае развіццё першапачатковых дзяржаўных структураў кіравання на чале з сталай княжацкай уладай зь мясцовай традыцыйнай княжай дынастыяй. Асновы дзяржаўнасці першапачатковага перыяду—Полацкага, Тураўскага, а потым і Смаленскага, княстваў далі развіццё ў наступным перыядзе Беларуска-літоўскай дзяржавы, якая існавала ад сярэдзіны XIII да канца XVIII стст., да захопу яе тэрыторыі Расейскай імперыяй.

Бібліяграфія

¹ Тарасаў С. В. Раньнесярэднявеквая беларуская дзяржаўнасць у еўрапейскім палітычным працэсе /Гістарычна-археа-

лагічны зборнік. Памяці Міхася Ткачова. Мн., 1993, ч.2. с. 140-141.

² Ластоўскі В.Ю. Кароткая гісторыя Беларусі. Мн., 1993, с. 8.

³ Ігнатоўскі У. М. Кароткі нарыс гісторыі Беларусі Мн., 1991, с. 37

⁴ Ермаловіч М.І. Старажытная Беларусь. Полацкі і новагародскі перыяды Мн., 1990 с. 57-72.

⁵ Біч М. Аб нацыянальнай канцэпцыі гісторыі і гістарычнай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь. /Беларускі гістарычны часопіс 1993, №1, с. 15-24

⁶ Тарасаў С. Полацкае княства ў XI ст. /Полацк, 1991, №8, с. 9.

⁷ Повесть временных лет. М., 1950, ч.1. с. 54. Шахматов А.А. Розыскания о древнейших русских летописных сводах. Спб, 1908, с.247; Ермаловіч Мн. Старажытная Беларусь. Полацкі і новагародскі перыяды. Мн., 1990, с.70

⁸ Повесть временных лет. М., 1950, ч.1, 23-24

⁹ Сапунов А. Сказания исландских или скандинавских саг о Полоцке, князях полоцких и реке Западной Двине /Полоцко-Витебская старина, Витебск, 1916, Вып.3. с. 5, 22.

¹⁰ Карамзин Н. М. История Государства Российского М., 1988, кн.1 т. 1, шт. 69

¹¹ Тиандер К. Датско-русские исследования. М., 1915. с.11, 174

¹² Тарасаў С.В; Чарадзея сёмага веку Траяна. Усяслаў Полацкі. Мн., 1991, с. 10.

¹³ Повесть временных лет. М., 1950, ч.1, с. 54

¹⁴ Штыхаў Г.В. Шматукладнае грамадства IX—XI стст. і пытанні перыядызацыі раньнесярэднявеквой гісторыі Беларусі /Актуальныя пытанні гісторыі Беларусі ад старажытных часоў да нашых дзён. Мн., 1992, с. 42-47.

¹⁵ Феннел Дж. Кризис средневековой Руси 1200-1304. М., 1989 с. 53-54.

¹⁶ Повесть временных лет. М., 1950, ч.1, с. 54

¹⁷ Ермаловіч М. Старажытная Беларусь. Полацкі і новагародскі перыяды. Мн., 1990, с. 74

Варагі ў Беларусі

Людміла Дучыц

У канцы I-га тысячагоддзя з Скандынавіі на Эўропу рушыла апошняя хваля паходаў, якія былі фіналам эпохі Вялікага перасялення народаў. У самой Скандынавіі ўдзельнікі паходаў называлі вікінгамі, у Заходняй Эўропе—нарманамі, а ва ўсходняй Эўропе—варагамі. Датчане панавалі галоўным чынам у заходнім напрамку (да берагоў Англіі, Ірландыі, Францыі), нарвежцы да Ісьляндыі, Грэнляндыі і Паўночнай Амэрыкі. На Русь і Бізантыю ішлі шведы. Праз Фінскі заліў, Ладажскае возера, дробныя вазёры, рэчкі і праз волак і яны выходзілі на Волгу і спускаліся да Каспійскага мора або ішлі па Дзвіне і Дняпру да Чорнага мора. Шмат волакаў было пры пераходзе з Дзвіны ў Днепр у раёне ад Віцебска да Воршы, асабліва каля возера Перавалочан. Тут захаваліся назвы заліваў—Бабінская, Юр'еўская, Плеханаўская прыстань. У навакольні гэтага возера шмат курганоў, але яны яшчэ не вывучаліся.

Старажытны шлях з Балтыйскага мора ў Чорнае і Каспійскае атрымаў назву «Шлях з варагаў у грэкі». Як сьведчаць пісьмовыя крыніцы і дадзеныя архэалягічных раскопак, варагі бывалі ў гарадох Усходняй Эўропы—Ладазе, Ноўгарадзе, Полацку, Кіеве, Смаленску, Чарнігаве і інш.

Акрамя заняткаў гандлем, варагі наймаліся на службу да князёў, удзельнічалі ў іх паходах. Многія князі былі зьвязаны дынастычнымі шлюбамі з конунгамі Даніі, Нарвегіі і Швэцыі.

Зьяўленьне скандынаваў ў сярэднявечнай Эўропе адбылося пры поўным сьвеце гісторыі. Таму і не ўзьнікала пытаньня аб гэтых падзеях. Але раптам у другой палове

18 ст. з Санкт-Пецярбургскай акадэміі выходзіць так званая «нарманская тэорыя». Згодна гэтай тэорыі нібыта народы Усходняй Эўропы не маглі ў канцы I тысячагоддзя арганізаваць кіраваньне краінай і вымушаны былі запрасіць выхадцаў з Паўночнай Эўропы. Лічыцца, што нарманская тэорыя была складзена нямецкімі вучонымі, каб апраўдаць свае засілы ў рускай навуцы і культуры. Пры гэтым была выкарыстана «Аповесьць мінулых часоў», дзе гаворыцца аб прызваньні варагаў на Русь. Як вядома «Аповесьць мінулых часоў» пісалася на рубяжы XI-XII стст. У той час, калі кіеўскія князі спрабавалі адстойваць ідэю аб адзіным князі і адзінай зямлі. Летапісец, выконваючы сацыяльны заказ правячай эліты, спрабаваў даказаць спрадвечнасьць адзінай дзяржавы і ўвёў у летапіс аповяд аб прызваньні варагаў.

Справа ў тым, што ў сярэдзіне 9 ст. у Ладазе, узьнікшай на далёкай ускраіне зямель, калянізаваных славянамі, нейкі час правіў скандынаўскі конунг. Але пазьней, калі кіруючая роля Ладагі зьнізілася і першынства перайшло да Ноўгараду, скандынавы асыміляваліся. Гэты факт і быў пакладзены ў аснову аповяду аб прызваньні варагаў. Архэалягічныя зьвесткі яскрава сьведчаць, што на Белым возеры і Верхняй Волзе мела месца сустрэчная калянізацыя—славянская і скандынаўская. Вядомы і паходы славян у Скандынавію.

Аб кантактах са скандынаўскім рэгіёнам і аб прысутнасьці скандынаваў на тэрыторыі Беларусі гавораць летапісы, скандынаўскія сагі і архэалягічныя знаходкі. У «Аповесьці мінулых часоў» (Лаўрэнцьеўскі

летапіс) гаворыцца: «І прыя ўладу Рурык, і раздая мужам сваім грады, оваму Палатэск, оваму Растоў, другому Белавозера. І па тым гарадам суць нахадніці варазі, а первіі насельніці ... в Полацку крывічы...».

Далей расказваецца, што ў 980 годзе ў Полацку самастойна княжыў Рагвалод, які «прышоў з-за мор'я». «Міндава Сага» сьведчыць аб удзеле нарманаў у складзе войска Брачыслава Полацкага ў паходзе на Ноўгарад у 1021 годзе.¹ «Сага аб Цідрыку Барнскім» прыводзіць апісаньне полацкіх умацаваньняў, якія былі ў выглядзе магутнай сьцяны, вялікіх вежаў, шырокага і глыбокага рва.² У «Сазе аб хрышчэньні» гаворыцца: «...Я прыйшоў туды, дзе Торвальду, сыну Кадрана, Хрыстос даў упакаенне: там ён пахаваны ў высокай гары ўверх на цячэньні Дроўна, каля царквы Івана...»

Дасьледчыца Т.М. Джаксан лакалізуе Дроўн у ваколіцах Браслава, дзе сканцэнтраваны сугучныя гідронімы — Дрысьвяты, Дрывяты, Дзерба, Друйка і інш. І падкрэсьлівае магчымасьць пахаваньня Ісландскага місіянера паблізу Браслава.³

На тэрыторыі Беларусі скандынаўскія архэалягічныя знаходкі сканцэнтраваны ў асноўным уздоўж Дзьвіны і Дняпра, менавіта там, дзе і праходзіла адна з галін «шляху з варагаў у грэкі».

У Полацку была знойдзена гуляльная костка з рунічным (скандынаўскім) надпісам, які чытаецца як «Выгада» або «карысьць», што зьяўляецца пажаданьнем посьпеху ўладальніку косьці.⁴ Каля Полацка, Лукомля і Горадні вядомыя знаходкі скандынаўскіх мячоў. У многіх мясцінах сустракаюцца жалезныя ланцэтападобныя наканечнікі стрэлаў, а наканечнікі коп'яў ёсьць у Ваўкавыску і Лукомлі. Падвескі — амулеты з выявамі вікінгаў знойдзены ў

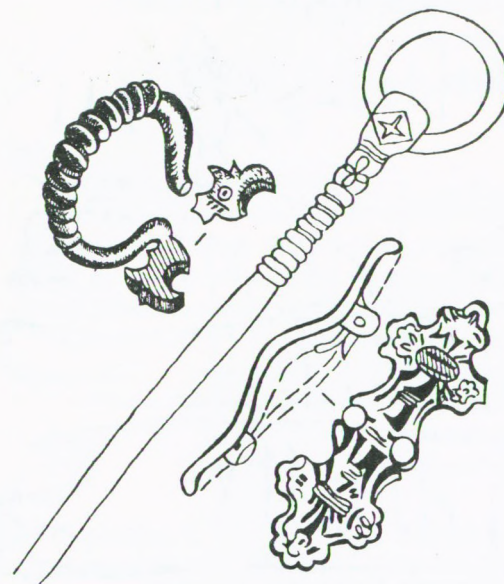
Магілёўскім Падняпроўі (мал. №4), круглая ажурная фібула ў Чарневічах Глыбовіцкага раёна, ажурныя падвескі ў Ваўкавыску (мал. №2), Заслаўі і на Пасожжы, касьцяныя шпількі з зааморфнымі галоўкамі каля Менска і на гарадзішчы Пруднікі Мёрскага раёна.

№4 Падвеска-вікінг з Падняпроўя

№2 Падвеска з Ваўкавыска

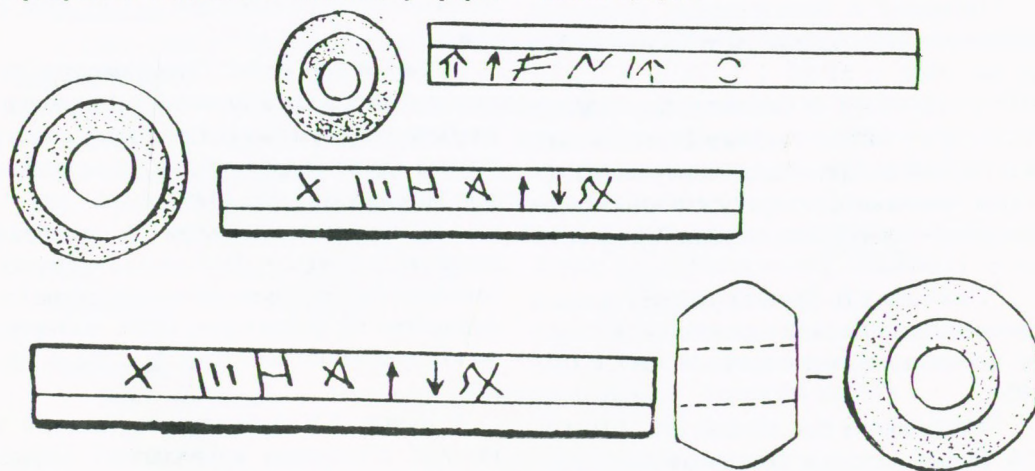
На гарадзішчы Маскавічы паблізу Браслава знойдзена падвеска-качка, выяўлены падковападобная фібула са зьвярынымі галоўкамі (№3), раўнаплечная фібула (№5), жалезная фібула (№6). Скандынаўскія нумізматычныя знаходкі прадстаўлены Полацкім скарбам зь Верхняга замку, дзе былі манэты дацкай чаканкі і скарбам каля в. Новаго Двору паблізу Менска, дзе знойдзены паўбрактэат з Хедэбу.⁵

№3 Зашпілька (фібула) з гарадзішча Маскавічы Браслаўскага р-на

№5-6 фібулы з гарадзішча Маскавічы Браслаўскага р-на

Апошнім часам скандынаўскія рэчы знойдзены і на Палесьсі. Гэта ажурны наканечнік нажа ў мяча, фрагмент ажурнай сярэбранай падвескі і відэлец у форме

№7,8,9 Шыферныя праселкі з надпісамі. Сярод знакаў ёсьць рунічныя. Гарадзішча Маскавічы.

трызубца з выгнутым пад прамым вуглом чаранком.⁶

Асабліваю цікавасьць уяўляюць знаходкі больш сотні абломкаў костак жывёл на гарадзішчы Маскавічы каля Браслава. На костках нанесены рунічныя знакі, надпісы і малюнкi. Большасьць знакаў суадносіцца са скандынаўскай рунічнай пісьменасьцю 12-13 стст., асабліва ў яе «бытавым варыянце». (Гл. бачынку 12)

Спецыфіка пісьма на костках з Маскавічаў — выкарыстаньне рэдкіх, нетыповых форм рун, а таксама несуднаснасьць у частым ужываньні некаторых знакаў сьведчыць, што тут мае месца дэградаванае пісьмо, навікі якога былі часткова страчаны яго носьбітамі. У выніку гэтага графічныя формы паддаліся спрашчэньню і ўніфікацыі. Такія надпісы маглі быць пакінуты славянізаванымі нашчадкамі выхадцаў са Скандынавіі, воінамі-наёмнікамі, гандлярамі або місіянерамі, якія ўдзельнічалі ў паходах крыжакоў на Полацкія землі⁷. Акрамя таго, у Маскавічах знойдзены шыферныя праселкі з падобнымі знакамі (мал. №7, 8, 9)⁸.

Абломкі костак жывёл з рунічнымі надпісамі. Гарадзішча Маскавічы

Скандынаўскія знаходкі сведчаць аб гандлёвых, палітычных і культурных сувязях нашых зямель са скандынаўскім рэгіёнам і ў канцы I — пачатку II тысячагоддзяў, гавораць аб кароткачасовым знаходжанні варагаў і аб іх нешматлікасці.

Бібліяграфія

¹ Штыхов Г.В. Киев и города Полоцкой земли (Киев и Западные земли Руси в IX—XIII вв. Мн. 1982. с. 51-52

² Глазырина Г.В. Описание укреплений Полоцка в «Саге о Тидрике Бернском» / IX Всесоюзная конференция по изучению истории, экономики, литературы и языка скандинавских стран и Финляндии, Тарту. 1982. ч. I. с. 158-160.

³ Джаксон Т.Н. Древнерусские города в древнескандинавской письменности (Тексты, переводы, комментарии). М. 1987, с. 101-105.

⁴ Мельникова Е.А., Дедова М.В., Штыхов Г.В.; Новые находки скандинавских рунических надписей на территории СССР. / Древ-

нерусские государства на территории СССР; Материалы и исследования 1981 года. М.; 1983. с. 187-188.

⁵ Дуциц Л.В. Фенно-скандинавские находки на территории Белоруссии. / Всесоюзная конференция по изучению истории, экономики: литературы и языка скандинавских стран и Финляндии. ч. I, М. 1986, с. 169-171.

⁶ Иов О.В. Вергей В.С. Скандинавские находки в Белорусском Полесье. / Насельництва Беларусі і сумежных тэрыторый у эпоху жалеза / да 80-годдзя з дня нараджэння А.Р. Мітрафанава. Мн., 1992, с. 120-122

⁷ Дуциц Л.В., Мельникова Е.А. Надписи и знаки на костях с г. Масковичы (северно-западная Белоруссия). / Древнерусские государства на территории СССР. Материалы исследования 1980 года. М., 1981, с. 185-216.

⁸ Дуциц Л.У. Браслаўскае Паазер'е ў IX—XIX. (Гісторыка археалагічны нарыс) Мн., 1991, с. 76-82

Тапаграфія знаходак манэт і аздобаў

Міхась Белямук
Берасьцейская вобласць

Антопаль, Драгічынскі р-н

У 1930 г. улетку на полі знайшлі скарб. Скарб меў каля 200 дыргемаў. Прыблізна палавіну скарбу, каля 100 манэтаў, купіў Чалоўскі, дырэктар Львоўскага архіву. Ф.Сьцібайла ад Чалоўскага купіў 42 манэты. Пачас апошнія вайны Ф.Сьцібайла згубіў 38 манэтаў. Няма вестак аб манэтах Чалоўскага. Што сталася з рэштай скарбу, ніхто ня ведае.

Манэты былі ў гліняным жбане. Збераглося 4 манэты ад скарбу. Скарб мог важыць 500г.

Саманіды	аш-Шаш	Узбекістан	899/0	Ізмзіл ібн Ахмад	1м
"	Самарканд	Узбекістан	899/2	Ахмад ібн Ізнаіл	1м
"	Балх	Афганістан	924/5	Насар ібн Ахмад	1м
"	аш-Шаш	Узбекістан	939/0	Насар ібн Ахмад	1м

Gurpniec, б. 142,
Кропоткин, б. 97, №168

Kubiak ², б. 225-226,

Кухаренко, б. 20, №116,

Антопаль, Драгічынскі р-н

Каля 1950 г. ва ўрочышчы «губерня» знайшлі манэту зь дзірачкай, выглядае, што манэту ўжывалі за падвеску. Манэта перахоўваецца ў Кобрынскім краязнаўчым музэі.

Рымская Марк Аўрэлі (161-180) сярэбраная, ня ведама, дзе выбітая.
Gurpniec, б. 153, Кропоткин ⁵ б. 95, №175, Рябцевіч б. 191, № 19,

Поболь ² б. 100, № 59

Берасьце

У 1961-1965 гг. П. Кухарэнка праводзіў раскопы. На могільніку «Трышын» знайшоў манэты й рэчы.

Рымская Траян (98-117), імп. субэратыўны дэнары (медзь, пакрытая срэбрам).
Рымская каго ??? субэратыўны дэнары, як і папярэдні зь дзірачкай.
Бранзалет сярэбраны, пласьціністы, арнамантаваны, канцы адломаныя
Пацерка сярэбраная, полая, аздобленая філігранню.
Грудкі сярэбраны ў магілах №36, 38, 55, 61, 62 (аздобы, якія спальваліся ў вагні)
Кропоткин ⁵ б. 95, № 176, Рябцевіч... б. 190, №11, Кухаренко ² 98, 101,
Кухаренко ³ б. 49-50, 52, 59

Берасьце

У 1968 г. на беразе р. Мухавец прыпадкова знайшлі рымскую манэту.
Поболь ² б. 96-97, № 25

Берасьце

З 1968 да 1982 г. пад кіраўніцтвам П.Лысенкі праводзіліся раскопкі старажытнага гарадзішча. Знойдзены аздобы:

Колт сярэбраны, арнамантаваны расьлінным узорам;
Бранзалет сярэбраны, пласьціністы, арнамантаваны, з заострымі канцамі;
Бранзалет сярэбраны, пласьціністы, арнамантаваны, канцы абломаныя;
Бранзалет сярэбраны, пласьціністы, арнамантаваны зігзагападобнымі лініямі;
Падвескі сярэбраныя, манетападобныя — 2 шт.;
Пацерка сярэбраная, полая, чатырохкутная, аздобленая зерню;
Пацерка сярэбраная, полая, круглая
Пацеркі шклозалочаныя — 2 шт.;
Крыж бронзавы, аздоблены чэрненым серабром
Лысенко ²... б.311, Лысенко ³ б.420, Лысенко ⁴ б. 259, 261-264, 275-276, 380, 384, мал. №№168, 170, 171, 174.

Берасьцейскі р-н

Каля 1887 г. недалёка места Берасьця быў знойдзены скарб бізантыйскіх манэтаў, які загінуў. Праўдападобна, ювеліры купілі і стапілі.

Кухаренко б.19, № 93, Спицин б.297, Кропоткин ³ б.38, № 297

Берасьцейскі р-н

У 1938-1939 г. селянін знайшоў гліняны жбан зь сярэбранымі манэтамі. Скарб загінуў. Зьбераглося 3 манэты, якія ў 1963 г. прыслалі ў Варшаву ў Польшкі дзяржаўны музэй.

Ангельскія	Этэльрэд II, кр	979-1016	Ёрк	1 м
Нямецкія	Генрык II, імп.	1002-1024	Эслігнен	1 м
"	Генрык II, імп.	1002-1024	ня ясна	1 м

Albrecht-Rapnicka...б.185

Берасьцейская воб.

Д.Самаквасаў паказаў А.Маркаву манэту, якую знайшлі на Палесьсі, былой Горадзенскай губ. В.Тызенгаўзен агледзеў манэту. Яна была арабскім дыргемам.

Саманіды аш-Шаш Узбекістан Наср ібн Ахмад 923/4
Марков... б.9, № 46, Gumowski, б.24, №7

Бярозаўка, Берасьцейскі р-н

Паміж вёскамі Бярозаўка і Задворцамі пракладалі чыгунку ў 1937 г. Рабочыя знайшлі скарб манэтаў, манэты разабралі. Скарб быў схаваны пад вялікім камнем. Адна манэта зьбераглася, яна знаходзіцца ў архэалягічным музэі ў Лодзі.

Рымская	Антонін Пій	138-160	манетніца ??
Кропоткин ² б.96, № 1372,	Gupienic ² б.40, № 7,		Рябцевич б. 190, № 10,
Поболь ² б.96, № 23,	Поболь ² б. 127,		Кухаренко ⁴ б. 20, №8,

Вікарэвічы, Столінскі р-н

Падчас будовы канла ў 1936 г. знайшлі рэчы з першых стагодзьдзяў н.э.

Шпілька залатая з пляската-спіральнай галоўкай.

Кухаренко ⁴ б.26, №31, Штыхов ² б.27, № 210

Войская, Камянецкі р-н

Курганы могільніка дасьледвалі І. Біруля і Т. Каробушкіна ў 1959, 1980, 1981 і 1985 гг. У раскапаных курганах былі знойдзеныя 4 шклосярэбраныя пацеркі.

Свод ПГКБ, Брест, б. 222, №858.

Гуркі, Берасьцейскі р-н

У 1980, 1985 і 1986 гг. Т. Каробушкіна праводзіла раскопкі курганоў, знайшла сярэбраныя віты пярсьцёнак.

Свод ПГКБ, Брестская обл., б.133, №350.

Давыд—Гарадок, Столінскі р-н

Р.Якімовіч праводзіў раскопы ў 1936 г. на гарадзішчы, якое называецца «Замкавай гарой». Ён адкапаў старажытную драўляную царкву з XI—XIII стст. Пад падлогаю яе знайшоў пару дубовых калодаў з пакойнікамі, якія мелі дарагую вопратку, падобную да парчы.

Кухаренко ⁴ б.21, № 150, Jakimowicz б.21

Дубай, Столінскі р-н

Ю.Кухарэнка ў 1955 і 1956 гг. праводзіў раскопы курганоў. Ён знайшоў у кургане № 5 аздобу, завушнічку залатую.

Кухаренко б.22, № 26, і таб. №1, №3, Поболь ² б.117, №265, мал. 48, №7, Мельниковская б. 84

Загородзкі пагост, Пінскі р-н

В.Ісаенка і О.Ліпніцкая ў 1977 г. праводзілі раскопы селішча, знайшлі манэту.

Арабскі дыргем з X ст.

Ісаенко В., Липницкая О., б.415.

Залесьсе, Кобрынскі р-н

Ф.Пакроўскі паведамляе, што перад 1890 г. сяляне ў кургане, які недалёка рэчкі Муховец, знайшлі залатыя і сярэбраныя аздобы, але колькасьць іх не пададзеная.

Покровский ⁵ б.84, №95

Зарэчча, Бярозаўскі р-н

Каля 1860 г. знайшлі старажытныя сярэбраныя манэты. Далейшы лёс іх няведамы. Што гэта за «старажытныя» манэты застаецца загадкай.

Спицин А., б.133. Покровский ⁵ б. 133

Кабакі, Бярозаўскі р-н

У 1993 г. знайшлі гліняны гаршчок зь сярэбранымі рымскімі манэтамі II ст. Колькасьць манэтаў і кім яны былі чаканены газэта не падае.

Газ. «Голас Радзімы» за 3 чэрвеня 1993 г.

Косічы, Берасьцейскі р-н

Каля 1882 г. Г.Ягмін раскапаў курган і знайшоў шклозалочаную пацерку

Спицин А., б.90. Покровский ⁵ б. 90, № 106

Кацёлкі, Пружанскі р-н

Каля 1970 г. школьнікі сярэдняй школы з Пружанаў самавольна раскапалі курган, у якім знайшлі рэчы з XI—XII стст.

Пацеркі шклозалочаныя.

Штыхов ² б.26, №194, Збор ПГКБ, Берасьце.... б.322, №1398

Крыўчыцы, Пінскі р-н

У 1950 г.С.Чэпка знайшоў на беразе рачулки (даток р.Ясельды) сярэбраную манэту, якая перахоўваецца ў краязнаўчым музэі ў Пінску.

Эгіпецкая. Птоломей II 285-264 да н.э. бітая ў Александрыі ?

Рябцевич б.190, № 14, Поболь ² №14, б.112 №207; Кухаренко ⁴ б. 21, № 18

Кусьцічы, Камянецкі р-н

Каля вёскі Ёсьць курганны могільнік, Ів. Біруля і Т. Коробушкіна праводзілі раскопкі курганоў у 1981-1985 гг. Знайшлі 2 сярэбраных скроневыя калыцы ў паўтараабароты.

Свод ПГКБ, Брест., б. 229-230, № 881

Лышчыцы, Берасьцейскі р-н

Л.Побаль кажа: «Знайшлі скарб манэтаў з I-II стст.». Нажаль, год знаходкі скарбу не падае. Не кажа аб акалічнасьцях і лёсе знойдзенага скарбу, не называе крыніцаў.

Рымскія, 112 дэнараў.

Поболь б.98, №36

Любашава, Ганцавіцкі р-н

У 1888 г. І.Стаброўскі на выгане заўважыў кратам вырытую зямлю і сярэбраныя манэты, рымскія з I ст. 2 дэнары.

Рябцевич б.190, №8, Кропоткин б.95, №177 Поболь ² б.95 №7

Любашкі, Камянецкі р-н

Т. Коробушкіна праводзіла раскопкі курганоў у 1980, 1985 і 1988 гг. У кургане з жаночым пахаваньнем яна знайшла дрыгавіцку філіграновую пацерку, аздобленую сярэбраной буйнай зерню.

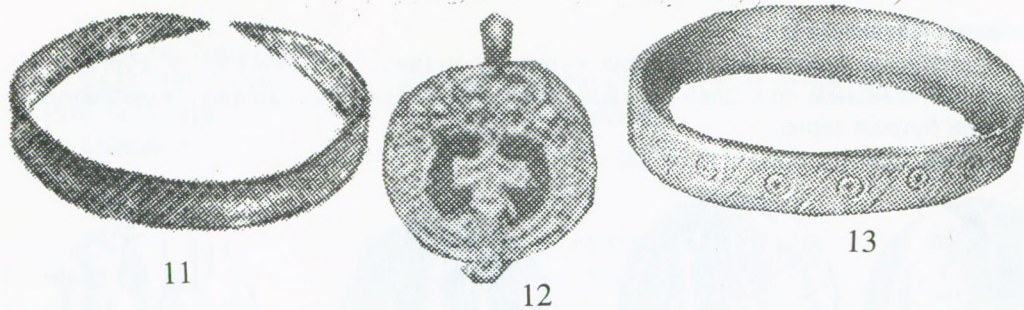
Свод ПГКБ, Брест, б.231-232, № 887.

Манэты: №1—егіпецкая Пталемеяў, №2—рымская імп. Траяна, №3—рымская імп. Марка Аўрэлія.

Сярэбраныя аздобы, знойдзеныя ў Берасьці:

№4—колт, №№5,10—манэтападобныя падвескі, №6—бронзавы крыж, аздоблены чэрным серабром, №№7, 9—полыя пацеркі, №8 —бранзалет.

Сярэбраныя аздобы, знойдзеныя ў Берасці:
№№11, 13—бранзалеты, №12—падвеска

Бібліяграфія

- Глядзі: Полацк № 18: Крапоткин, Поболь², Поболь³, Рябцевич
Полацк № 19, Gupieniec, Штыхов²
Полацк № 21, Крапоткин³
Полацк № 27, Кухаренко.
- Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Брэсцкая воб. Мн. 1984
Свод памятников истории и культуры Белоруссии. Брестская обл. Мн., 1990,
Исаенко В., Липницкая О. Новое торфяниковое поселение в Полесье. АО за 1977, М., 1978.
Крапоткин В. ⁵ Новые находки римских монет в СССР (дополнение к своду). Нумизматика и
эпиграфика т. УІ, М., 1966
Кухаренко Ю. ² Могильник Брест-Тришин, —КСИА, № 100, М., 1965.
Кухаренко Ю. ³ Могильник Брест-Тришин М., 1980,
Кухаренко Ю. ⁴ Памятники железного века на территории Полесья. Свод археологических
источников ДІ-29, М., 1961.
Лысенко П. ² Раскопки древнего Берестя. АО за 1969, М., 1970.
Лысенко П. ³ Изучение Берестя. АО за 1977, М., 1978
Мельниковская О. Племена южной Белоруссии в раннем железном веке. М., 1967
Покровский Ф. ⁵ Археологическая карта Гродненской губ. М., 1895 г.
Спицин А. Предполагаемые древности Черной Руси. Записки РАО, т. XI, Тр. Отделения
славянской и русской археологии, кн.4, СПб, 1899
Albrycht-Rapnicka D. Brzesc nad Bugiem, okolice. "Wiad. Num". 4(26), W. 1963
Gupieniec A.². Przewodnik po dziale numizmatycznym Muzeum archeologicznego w Lodzi. -
"Starozytносi i Sredniowiecze", t. I, Lodz 1954.
Gumowski M. Moneta arabska w Polsce IX i X wiekow, "Zapiski historyczne", t. XXIV, Torun 1959.
Jakimowicz R. Dawidgrodek, Pinsk, 1939,
Kubiak W². Skarb monet kufickich z Antopola na Polesiu, a szlak wodny pryneckobuzanski.--"Vznik
a pocatky slovanu". t. 2., Praha, 1958.

Кароль са Слуцку

Лявон Калядзінскі

Вядома, што радзіма шамхат—Індыя. У Беларусь яны трапілі прыкладна ў XI ст. Пад час архэалягічных раскопак у 15 гарадох Беларусі было выяўлена больш за тры дзесяткі шахматных фігур. Сярод іх ёсць як абстрактныя, так і рэалістычна выкананыя выявы. Найбольшую цікавасць маюць менавіта апошнія, бо даюць магчымасць больш акрэсьлена меркаваць пра мастацкі густ нашых продкаў.

На здымку: Кароль са Слуцку,
шахматная фігурка XII ст.

Сярод усяго набору шахматных фігур, што былі знойдзены ў Беларусі, найвялікшую каштоўнасць уяўляе фігурка караля, якая была знойдзена на дзядзінцы (умацаваная частка горада, дзе жыў князь са сваёй дружнай, княскімі дзецьмі) летапіснага Слуцкаса, зараз Слуцка, разьмешчанага ў 100 км на поўдзень ад Менску.

Кароль са Слуцку— масіўная, вагою 65 г, фігурка, выразаная з ласінага рога. Яе вышыня 6,8 см, памеры ў аснове прыкладна 3,5х3,5 см. Яна ўяўляе сабою выяву мужчыны шляхетнага выгляду ў шапцы, які займае княскі сталец. З-пад шапкі відаць валасы, што стрыжаныя «пад гаршчок». Ногі абутыя ў высокія боты, рукі ўладліва складзены на каленях. Знойдзена фігурка ў пласту, які датуецца першаю трэцюю XII стст.

Знаходка шахматнага караля са Слуцка—зьява ўнікальная ў архэалёгіі усходнеславянскага гораду, паколькі нідзе, акрамя як у Беларусі такіх фігуркі больш няма. Нейкае падабенства на яе маецца ў Нарвегіі¹, але беларуская знаходка лепшая. Азнаёміцца з ёю можна ў Слуцкім краязнаўчым мізэі, дзе яна і экспануецца.

Бібліяграфія

- ¹ Reymert P.K.Sjakkongen fra Trondenes.-
Ottar, - Universitet i Troms. 1977, Nr.36-38

ЗГІБКА БАЦЬКАЎШЧЫНЫ

Канфэрэнцыя некамуністычных і антыімперскіх сілаў Беларусі

Міхась Дубок

У суботу, 16 кастрычніка 1993 г. у Доме літаратара адбылася канфэрэнцыя некамуністычных і антыімперскіх сілаў Беларусі. У канфэрэнцыі прынялі ўдзел каля 30 грамадзка-палітычных арганізацыяў. У першай частцы канфэрэнцыі з дакладамі і судакладамі выступілі Зянон Пазьняк, Алес Трусаў, Уладзімер Заблоцкі, Віктар Алампіеў, Станіслаў Гусак, Іван Нікітчанка, Мікола Статкевіч, Мікалай Дайнека, Уладзімір Важа-наў, Валентын Галубеў. Усе дакладчыкі зрабілі выснову, што сучаснае кіраўніцтва знаходзіцца пры банкруцтве і выратаваць краіну можна толькі шляхам стварэння кааліцыйнага ўраду. З дакладам «Да характарыстыкі палітычнага становішча ў краіне» выступілі Зянон Пазьняк і Алес Трусаў. З. Пазьняк публічна асведчыў: «Ліквідацыя нашай дзяржаўнасці займаецца сам урад дзяржавы. Гэта выглядае дзіўным, але на самой справе так яно і ёсць».

Зянон Пазьняк сваю выснову аргументаваў згодай ураду падпарадкаваць Беларусь праз уваход у рублёвую зону, у эканамічны расейскі саюз, у дагавор калектыўнай абароны і трыманнем расейскіх войскаў на тэрыторыі Беларусі. Аб крызісу беларускай эканомікі і шляхах выхаду з яго выступілі Віктар Алампіеў, Станіслаў Гусак, Іван Нікітчанка. Пра структуры і задачы пераходнага кааліцыйнага ўраду гаварыў Уладзімір Заблоцкі.

Пасля першай часткі канфэрэнцыі ў залі за круглым сталом адбылася прэс-

канфэрэнцыя. І ёй прынялі ўдзел ад часопісу «Полацак» Анатоль Белы і Міхась Бесямук, якія задалі два пытанні: «Як лідэры апазіцыі прадбачаць стварэнне кааліцыйнага ўраду? Як доўга грамадзяне Рэспублікі Беларусь за візамі маюць ехаць у Маскву, ці не ёсць гэта дыскрымінацыя ўрадам ЗША Беларусі?»

На пытанні адказаў лідэр БНФ Зянон Пазьняк: «Павінна быць ясным, што ніякай кааліцыі з камуністамі не можа быць, бо яны ёсць тая партыя, якая не спрыяе беларускім інтарэсам, але гэта не азначае, што мы павінны адсэпаравацца ад спецыялістаў, якія змянілі погляд і хацелі-б працаваць шчыра і сумленна. Што да спосабу стварэння кааліцыйнага ўраду, то пасля падзеяў у Маскве сітуацыя кардынальна змянілася і маецца значная колькасць дэпутатаў, што змянілі свае погляды. Пажадана, каб грамадзкасць праявіла сваю актыўнасць і каб сумесна можна было паспяхова прыступіць да стварэння кааліцыйнага ўраду. Чарговая сесія Вярхоўнага Савету ня будзе такой як папярэдняя. Аб'яднанне дэмакратычных партыяў і арганізацыяў падзейнічае на тых дэпутатаў, якія былі прымушаныя галасаваць за ўрад сучасны. Мы сёння стварылі механізм, і я перакананы, што маем мажлівасць дамовіцца з дэпутатамі ў справе кааліцыйнага ўраду».

У справе візаў З. Пазьняк уважае, што «наш урад заняўся аб'явамі».

Вінаваціць амерыканцаў нельга, трэба разгледзіцца ў сітуацыі, каб даваць даручэнне амерыканскім беларусам. Надзея ёсць, што ў наступным годзе наступяць змены».

Ад «Народнай газеты» задалі пытанне: «У які спосаб можа ўзяць уладу кааліцыйны ўрад?» З. Пазьняк адказаў: «Толькі дэмакратычным шляхам, калі дэпутаты выкажуцца, каб прэм'ер пайшоў у адстаўку, і ён згодзіцца. Тады-ж узнікне пытанне што да прэм'ер міністра, хто ім мае быць і якім мае быць новы ўрад».

Алес Трусаў удакладніў, што «калі 178 дэпутатаў прагаласуюць за адстаўку Кебіча, тады-ж паставім прапанову аб стварэнні кааліцыйнага ўраду».

Іншыя пытанні мелі характар эканамічны, галоўным чынам, як палепшыць жыццёвы стандарт. Адказы на іх давалі Ул. Заблоцкі, Ів. Нікітчанка і С. Гусак.

Пасля прэс-канфэрэнцыі пачалася другая частка, дзе выступалі дэлегаты. Выступленні былі цікавымі і змястоўнымі, кожны патрабаваў бараніць дзяржаўнасць беларускае мовы, хутчэйшымі тэмпамі ўводзіць беларусізацыю, рыхтавацца да выбараў. Каля 4.30 выступленні былі прыпынены і пачалося абмеркаванне двух рэзалюцыяў, якія прынялі з невялікімі папраўкамі.

Пра стварэнне пераходнага кааліцыйнага ўраду і новых выбары

Урад і Вярхоўны Савет вычарпалі сябе. Канструктыўных ідэяў дзеля выйсця з крызісу яны не вылучаюць, у той-жа час ігнаруючы слушныя прапановы дэмакратычных арганізацыяў і спецыялістаў. Усе іні-

цыятывы ўраду зводзяцца да марных спадзяванняў на асаблівае спрыянне Расеі, дзеля чаго ён гатовы адмовіцца ад незалежнасці. Але далейшы адклад непазбежных рэформаў толькі падаўжаў пакуты людзей, ускладняе правядзенне рэформаў у будучыні.

Нашыя палітычныя, грамадзкія і прафсаюзныя арганізацыі, якія стаяць на некамуністычных антыімперскіх пазіцыях, прадстаўляюць значную частку грамадзянаў Беларусі. Мы адчуваем адказнасць за лёс Бацькаўшчыны і гатовыя да палітычных захадаў дзеля захавання беларускай дзяржавы і перспектывы выхаду з крызісу.

Мы патрабуем неадкладнай адстаўкі Савету Міністраў, які паказваў сваю няздольнасць ажыццяўляць рынкавыя рэформы, кіраваць дзяржавай і эканомікай. Мы выступаем за датэрміновыя выбары ў орган найвышэйшай заканадаўчай улады Беларусі паводле новага дэмакратычнага выбарчага закону і падтрымліваем патрабаванні аб адмене незаконнай пастановы Вярхоўнага Савету ад 29 кастрычніка 1992 г., якая забараніла рэфэрэндум аб датэрміновых выбарах.

Гарантам правядзення вольных дэмакратычных выбараў павінен стаць пераходны кааліцыйны ўрад. Задача гэтага ўраду — не дапусціць вакууму ўлады, развалу гаспадаркі, страты незалежнасці Беларусі, захаваць грамадзкае паразуменне ў краіне на час да новых выбараў да сфармавання легітымнага парламэнту і прызначэння новага ўраду Беларусі.

Пераходны кааліцыйны ўрад павінен распачаць жыццёва-неабходныя рэформы ў эканоміцы, у фінансава-кредытнай сістэме, падаткавай і бюджэтнай палітыцы, вырашыць пытанне паліўна-энергетычнага забеспячэння. Гэты ўрад павінен мець

структуру кабінэту рады міністраў. Усе нелегітымныя надбудаваўныя структуры цяперашняга ўраду, што пастаўлены над міністрамі (дзяржаўныя сакратарыяты, галіновыя аддзелы Саўміну) павінны быць зьліквідаваныя. Належыць удакладніць і зрэфармаваць сыстэму міністэрстваў і дзяржкамітэтаў з улікам іх мэтазгоднасьці.

Мы ўзгаднілі агульную структуру пераходнага кааліцыйнага ўраду, у які павінны ўвайсьці толькі кампэтэнтныя спэцыялісты, прадстаўнікі некамуністычных і антыімперскіх сілаў. Мы гатовы да перамоваў на конт складу будучага кааліцыйнага кабінэту, з усімі палітычнымі структурамі, якія стаяць на пазыцыях дэмакратыі і незалежнай дзяржаўнасьці Беларусі, а таксама з некаторымі прадстаўнікамі цяперашняга ўраду.

Такім чынам, мы прапануем Вярхоўнаму Савету рэальную праграму вываду краіны з палітычнага тупіка. І спадзяемся, што ён выбярэ дастойны шлях сыходу з палітычнай арэны.

Пра абарону дзяржаўнай незалежнасьці Беларусі

Мы лічым незалежнасьць Беларусі абавязковаю ўмоваю, якая дае магчымасьць пабудовы дэмакратычнага грамадства, здаровай рынкавай эканомікі, забесьпячэньня правоў чалавека і неабходнай сацыяльнай абароненасьці асобы, захоўвае пэрспэктыву існаваньня і разьвіцьця беларускага народу. Аднак урад Беларусі і дэпутацкая большасьць у Вярхоўным Савеце робяць захады дзеля ўлучэньня Беларусі ў дзяржаўную сувязь з Расеяй і скасаваньня незалежнасьці нашай краіны. Урадавай прыхільнасьцю карыстаюцца сілы,

якія адкрыта выступаюць за рэанімацыю камуністычнай імперыі.

Чарговая спроба камуністычна-фашыстоўскага путчу ў Маскве засьведчыла як марнасьць спадзяваньняў рэакцыйных сілаў у Беларусі на вяртаньне камуністычна-імперскага рэваншу, гэтак і пільную неабходнасьць мацаваць палітычную й эканамічную незалежнасьць Беларусі ў суседзтве зь нестабільнаю краінаю, а таксама нэўтралітэт. Абарона незалежнасьці нашай дзяржавы — гэта абарона інтарэсаў кожнага грамадзяніна Беларусі і наступных пакаленьняў.

Выступае Зянон Пазыньак

Бібліятэкі на беларускім шляху

Валеры Герасімаў

Беларускім бібліятэкам неабходна пакрысе ствараць каталогі і паказьнікі рэдкіх фондаў дзяржаўных і прыватных бібліятэкаў, зводныя каталогі гістарычна склаўшыхся калецыяў, пачаўшы мо з «Бібліятэкі Ардынацыі Нясвіжскай» (Радзівілаўскай). Да прыкладу, для чытачоў вельмі зручныя рэспэктывыя паказьнікі перыёдыкі ў асобных бібліятэках, а выйшаў пакуль толькі адзін — «Перыядычныя выданні Беларусі ў фондзе ўрадавай бібліятэцы БССР ім А. М. Горкага. ч. I Газэты. 1900—1941 гг., ч. 2 Журналы. 1900—1980 гг.» Посьпех беларусізацыі бібліятэчнай справы шмат у чым залежыць ад сьвядомасьці бібліятэчных кадраў, цаглінкі якой трэба закладваць пад час вучобы. Ад навучальных установаў, якія рыхтуюць кадры патрабавецца беларусізацыя навучальнага працэсу, выданьне вучэбнай і навуковай літаратуры, распрацоўка тэрміналёгіі.

Яшчэ адзін блёк пытаньняў: бібліятэкі і замежжа. Да сьвята славянскага пісьменства, што праводзілася ў 1990 г. ў рэспубліцы, была прымеркавана і навукова-практычная канфэрэнцыя «Беларуская бібліяграфія як частка нацыянальнай культуры». Багата было гасьцей на канфэрэнцыі. Ды не было толькі на ёй беларусаў-эмігрантаў, якія звязалі сваё жыцьцё зь беларускай кнігай і літаратурай. А недзе ў той-жа пэрыяд пісьменьнікі, літаратуразнаўцы сустракаліся з а. Аляксандрам Надсанам, дырэктарам бібліятэкі і музэя імя Ф. Скарыны ў Лёндане. Для бібліятэчнай грамадзкасьці (адміністрацыі) яго візіт так і застаўся незаўважным. І з зразумелым сумам узгадалася мне тады іншая ўрачыстасьць, на якой мне давялося прысутнічаць.

Міжнародная канфэрэнцыя з нагоды адкрыцьця новага будынку бібліятэкі ім. Вярнадскага ў Кіеве. Выступалі на ёй бібліятэчныя дактары і магістры з Лёндана, Таронта, Нью Ёрка. Украінцы па паходжаньню, яны прамаўлялі на чысьцютай украінскай мове. І, зразумела, засяроджваліся на праблемах нацыянальнага рэпертуару ўкраінскай літаратуры ў сусьветным маштабе.

Што ўсё-такі маем мы за мяжой? Зьвесткі мае, на жаль, даволі абмежаваныя. Акрамя «Скарынаўкі» ў Лёндане багатыя беларускія кнігазборы захоўваюцца ў бібліятэцы Кангрэса ЗША, Нью-Ёрскай публічнай бібліятэцы, Беларускім інстытуце навукі і мастацтва ў Нью Ёрку. Мяркую, існуюць і прыватныя бібліятэкі пры беларускіх грамадзкіх культурных згуртаваньнях, выдавецкіх і рэдакцыйных пэрыядычных выданьнях.

Асобная праблема — камплектаваньне беларускай літаратуры, якая выдадзена на Захадзе, бібліятэк Беларускай дзяржавы і яе бібліяграфаваньне. Зараз жалезная заслона прыўзнятая. Бібліятэкі і прыватныя асобы шлюць і шлюць па замежных адрасах допісы-просьбы пра высылку беларускіх бягучых перыядычных выданьняў і кніжак. Гэта вельмі добра. Але зноў-жа тут патрабавецца дзяржаўны падыход у інтарэсах усёй беларускай нацыі. На мой розум, трэба было-б дамовіцца з суайчыньнікамі пра абавязковы асобнік новай выходзячай літаратуры для чатырох бібліятэк рэспубліканскага значэньня: нацыянальнай, урадавай, акадэмічнай і ўнівэрсітэцкай, шасьці абласных бібліятэк сыстэмы міністэрства культуры, музэяў літаратуры і мастацтва. Такім чынам да яе атрымалі-б доступ шырокія колы чытачоў, абсясьпечывалася-б

кваліфікаваная прапаганда праз бібліятэчныя формы абслугоўвання.

Нацыянальная бібліятэка і павінна ўзяць на сябе задачу поўнага бібліяграфічнага ўліку (бягучага і рэтраспектыўнага) замежнай «беларусікі», стварэння яе гарантованых фондаў. На дадзеным этапе не абыйсцёся, асабліва ў падрыхтоўцы рэтраспектыўнага зводнага каталогу, без дапамогі бібліяфілаў. Згадаем хоць бы Алесь Баркоўскага, актывіста якуцкай суполкі беларусаў, які ахвотна дапамагае мінскім бібліятэкам, бо мае асабісты каштоўны збор замежных выданняў. У дакамплектаванні беларускіх выданняў 10-40-х гадоў, асабліва тых, што выходзілі ў Вільні, Коўне, Рызе, Празе, Бэрліне (толькі на тэрыторыі этнічнай дасавецкай Беларусі і ў Заходняй Беларусі пабачылі свят болей за 500 разнастайных перыядычных выданняў—гл. артыкул Г.Брэгера ў «Ліме» за 5 студзеня 1990 г.) і па якіх найболей лакуна ў бібліятэках Беларусі, карысна таксама звярнуцца да суайчыньнікаў у адпаведных краінах. Любым выпадкам зводны каталогі паказьнік такой літаратуры мае быць сумесным з эміграцыйнай пачаткам, бо ў 1952 г. выйшаў «Паказьнік беларускіх выданняў на чужыне за 1945-1950 гг.» Панькова (Ню—Ёрк, Крывіцкае навуковае таварыства Праньціша Скарын), а ў 1956 г. —бібліяграфічны дапаможнік па аналягічнай тэматыцы ў Кембрыджы (укладальнік Вакра).

Як сябра Згуртаваньня беларусаў сьвету «Бацькаўшчына», колькі слоў хачу сказаць пра адкрываемы ў гэтым напрамку пэрспэктывы дзейнасьці. Менавіта «Бацькаўшчына» праз сваю бібліятэчна-архіўна-музэйную камісію, магла-б стаць каардынацыйным цэнтрам ва ўсталяваньні сувязяў паміж кнігарамі замежжа і Беларусі, пошуку беларускіх кніжных скарбаў у іншых

краінах, бібліяфільнага абмену беларускай літаратурай. «Бацькаўшчына» ўжо выслала бібліятэчкі вучэбнай літаратуры (з дапамогай рэспубліканскай педагогічнай бібліятэкі) у беларускія суполкі Мурманска, Петразаводска, Казахстану. Думаем арганізаваць збор ад бібліятэк і насельніцтва дублетнай, непатрэбнай і сьпісваемай літаратуры, каб потым рассылаць яе беларусам іншых рэгіёнаў і краін.

Прапаганда беларускай літаратуры патрабуе ведаць арыгіналы, валодаць беларускай мовай. 28 артыкул Закона аб мовах дэкляруе, што «мовай у сферы культуры зьяўляецца беларуская мова», вызначаны трохгадовы тэрмін для пераходу на яе ва ўстановах культуры. Адпаведна Дзяржаўнай праграме разьвіцьця беларускай мовы забясьпечваецца работа бібліятэк на беларускай мове. Аднак многія кіраўнікі бібліятэк па звычцы застойных часоў прывыклі ініцыятыву страножаць і пакуль чакаюць «указаньня» зверху, адпаведных загадаў, што прадугледжвалі ў канкрэтныя тэрміны «перавод на беларускую мову справаводства і ўсіх форм бібліятэчна-бібліяграфічнага абслугоўваньня: выдання беларуска-моўных бібліяграфічных, навукова-дасьледчых і метадычных дапаможнікаў, замену рэкламна-інфармацыйнага афармленьня бібліятэк і яе мерапрыемстваў на беларускамоўныя варыянты.

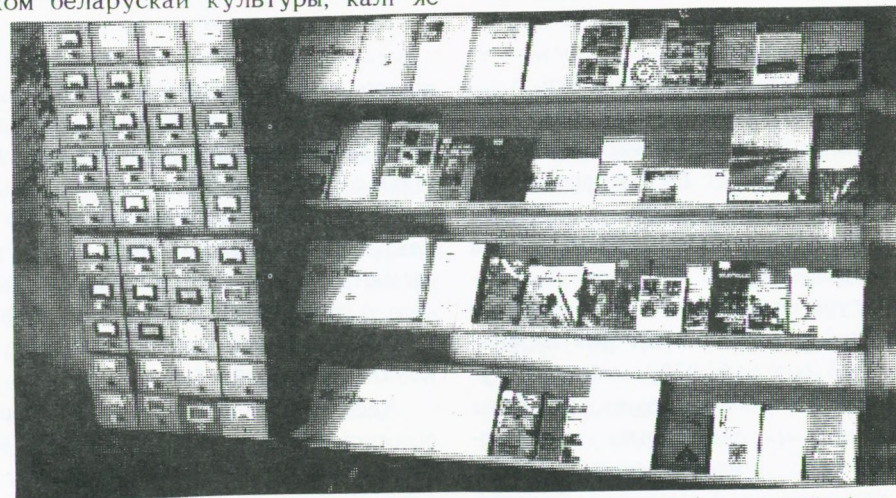
У выхаваньні нацыянальнага пачатку можна вылучыць гісторыка-рамантычны і побытава-этнаграфічны ўзроўні. Падчас панаваньня камуністычнай ідэалёгіі абодва яны былі скрыўлены. Гісторыка-рамантычнае павінна было ўзмацняцца праз выставы літаратуры і масавыя мерапрыемствы накшталт: «Зь Леніным заўсёды Беларусь», «Героі Кастрычніка—нашы землякі», «Вобраз Леніна ў беларускай літаратуры»

і г.д. Побытава-этнаграфічны ўзровень абмяжоўваўся наступнай тэматыкай «Учора, сёньня, заўтра нашай вобласьці», «Успаміны старажыла», «Што ўяўляла сабой ... шчына да Вялікай Кастрычніцкай рэвалюцыі» (Прыклады гэтыя ўзяты зь метадычнага дапаможніка канкрэтнай абласной бібліятэкі, але я спэцыяльна не называю вобласьць, таму што зьява была даволі тыповай). Зразумела, літаратуру да мерапрыемстваў патрабавалася падбіраць так, каб самаму недасьведчанаму чытачу было ясна—гісторыя Беларусі пачалася толькі пасля «восоединения з великим русским братом», а сьветлае жыцьцё беларускаму народу прынесла Кастрычніцкая рэвалюцыя, яна-ж і вывела непісьменных беларусаў да росквіту сацыялістычнай культуры.

Як пазбавіцца ад вынікаў камунізацыі ідэалёгічнай аднабаковасьці. Толькі праз уразуменьне таго, што для беларусаў найперш існуе Беларусь, а потым ужо ўсё астатняе сьвет. Минуў час, калі бібліятэкі маглі заставацца нейкім нейтральным правадніком беларускай культуры, калі яе

прапаганда («усиление пропаганды») была разьлічана ўвогуле на ўсіх і ні на кога канкрэтна. Зараз у бібліятэкараў асноўная мэта—актыўнае прасоўваньне літаратуры, скіраванай на павышэньне нацыянальнай самасьведомасьці беларусаў, літаратуры, пазбаўленай ідэалёгічнага шалупіння Абэцэдарскага й яго вучняў. Такая літаратура павінна мець прыарытэт на выставах, у бібліяграфічных паказьніках і аглядах, сьстемах індывідуальнага інфармаваньня.

Падагульняючы, вызначу яшчэ некалькі пэрспэктыўных накірункаў у дзейнасьці бібліятэк на беларускім шляху. Гэта актыўнае супрацоўніцтва ў культурнай палітыцы з БНФ, ТБМ, «Бацькаўшчына», клюбам «Спадчына», іншымі нацыянальна-патрыятычнымі згуртаваньнямі, складаньне мартыралёга рэпрэсаваных бібліятэкараў і кніжнікаў, таксама, як і паказьніка рэпрэсаваных кніг, наданьне бібліятэкам рэспубліканскага значэньня імёнаў выдатных дзеячоў беларускай гісторыі і культуры. Думаю, беларускім бібліятэкам у Беларусі—быць!

Берасьцейская абласная бібліятэка. Кніжная выстава ў залі беларускай літаратуры і краязнаўства. Жнівень 1992 г. Фота Ул. Сухапара.

«Каб Беларусь перастала быць краем, невядомым для саміх беларусаў»

Аляксандр Макарэвіч

Уладзімір Міхнюк

Словы, вынесеныя ў загаловак артыкула, маглі-б стаць эпіграфам да жыцця Смоліча Аркадзія Антонавіча, які выказаў ён у адной з сваіх шматлікіх прац. Яго імя ў 20-я гады было шырока вядома адукаваным колам грамадзкасці Беларусі. Ён прымаў удзел у абвешчанні Беларускай Народнай Рэспублікі, з'яўляўся намеснікам старшыні Рады БНР, народным сакратаром земляробства ў першым беларускім урадзе. Ён — аўтар першага падручніка па геаграфіі Беларусі, які ўбачыў святло ў 1919 г., і вытрымаў яшчэ 3 выданні ў першай палове 20-х гадоў.

У Інстытуце беларускай культуры ён кіраваў аддзелам прыроды і гаспадаркі. Разам з аднадумцамі і паплечнікамі У. Ігнатоўскім, В. Ластоўскім, С. Некрашэвічам шмат сіл аддаў пераўтварэнню Інбелкульта ў Беларускаю Акадэмію навук, у якой загадваў кафедрай геаграфіі. Ён быў першым беларускім прафэсарам геаграфіі.

Але з лета 1930 г. яго імя было аддана забыццю, выкрэслена з гісторыі беларускай культуры і навукі. Чытач ня знойдзе аб ім артыкулаў у энцыклапедычных выданнях Беларусі. Толькі ў 1970 г. у лістападаўскім нумары часопіса «Малодосьць» была надрукавана мэмуарная зарысаванка А. Смоліча «Якуб Колас у маёй памяці». У 1989 г. беларускія географы В. Аношка, А. Болатаў і Г. Рыздзевскі надрукавалі газетныя артыкулы аб ім, у тым ліку і ў «Ліме».

60 гадоў небыцця. Сёння яго імя — вядома грамадзка-палітычнага, навуковага і культурнага дзеяча, прысвядзіўшага свой талент нацыянальнаму адраджэнню Беларусі, адноўлена ў памяці народу і вымаўляецца з глыбокай павагай і ўдзячнасцю.

Дык хто-ж ён, Смоліч, які яго лёс? Аркадзь Антонавіч Смоліч нарадзіўся ў вёсцы Бацэвічы Бабруйскага павета Менскай губерні (Цяпер Клічаўскі раён Магілёўскай вобласці) 29 верасня 1891. Бацька, Антон Аляксеявіч, быў дыяканам мясцовай царквы, затым яго перавялі ў в. Саламерычы Менскага павета. Сын Аркадзь ідзе па слядах бацькі і ў дзесяцігадовым узросце паступае вучыцца ў Менскае духоўнае вучылішча, затым у Менскую духоўную семінарыю, якую скончыў у 1909 г. Але кар'ера сьвятара не задавальняе апантаннага юнака. Пасьля заканчэння агульнаадукацыйных курсаў семінарыі ён пакідае яе. Спачатку паступіў у Кіеўскі палітэхнічны інстытут, адкуль пераводзіцца ў Нова-Аляксандраўскі інстытут сельскай гаспадаркі і лесаведства ў Пулавах (Польшча). Тут дзейнічала першая ў сьвеце кафедра глебазнаўства, выхаванцам якой і быў А. Смоліч.

Адсутнасьць сродкаў для існавання прымусіла юнака поруч з вучобай клапаціцца аб кавалку хлеба. Ён зарабляе курсамі, а затым землямернай і чарцёжнай практыкай. Адначасова ён актыўна ўключаецца ў грамадзкае жыццё, прымае ўдзел

у рэвалюцыйных і студэнцкіх гуртках. А ў 1910 г. ўступае ў Беларускаю сацыялістычную грамаду. Палітычная дзейнасьць першакурсніка не застаецца па-заўвагай кіраўніцтва інстытута. Ужо ў лютым 1901 г. пачаткоўцу-студэнту аб'яўляецца вымова зь ліку студэнтаў. Яшчэ больш суровае пакараньне вынес варшаўскі генерал-губернатар, забараніўшы А. Смолічу жыхарства ў Варшаўскай і Люблінскай губерніях.

У лістападзе 1910 г. А. Смоліч вярнуўся ў родную Беларусь. З гэтага часу ён пазнаёміўся з родным краем і жыццём народу. Працуе ў розных месцах Беларусі тапографам, землямерам, зьбіраеца з прагрэсыўнай моладзьдзю, якая пазней адыграла вялікую ролю ў палітычных падзеях у Беларусі 1917-1920 гг. Восеньню 1912 г. яму ўдаецца паступіць на Пецябургскія вышэйшыя сельскагаспадарчыя курсы. Праз год з дазволу вышэйшых улад ён вяртаецца ў Нова-Александрыйскі інстытут. Зноў наступае час, калі яму трэба вучыцца і зарабляць на жыццё. Але пасьля трохмесячнай працы ў хімічнай лябараторыі Лібава-Роменскай чыгункі яго звальняюць па патрабаваньню жандармскага ўпраўленьня як палітычна нядобранадзейнага. Крыніцай існаваньня застаецца толькі рэпетытарства. Аднак былы ссыльны ён пакідае інстытут, грунтоўна займаецца навукай, спецыялізуецца на глебазнаўстве і сельскагаспадарчай геаграфіі.

Восеньню 1914 г. Інстытут эвакуіруюць у Харкаў, дзе ён і знаходзіцца да нашага часу пад назвай Харкаўскага сельскагаспадарчага інстытута. У Харкаве А. Смоліч працягвае свае навуковыя заняткі. Зімой 1914-1915 гг. здольнага студэнта запрашаюць у навуковую экспэдыцыю, якую ўзначальваў вядомы прафэсар А. Чалінцаў. Яе мэта — дасьледаваць сялянскую гаспадарку ў

паўднёвых губернях Расеі й Украіны.

У 1916 г. А. Смоліч скончыў тэарэтычны курс інстытута і некаторы час практыкаваўся ў В. Бацішчава на Энгельгардаўскай дасьледчай станцыі ў Віленскай губерні. Восеньню таго-ж года малады спецыяліст вяртаецца ў Беларусь і працуе ўчастковым аграномам у Ігуменскім земстве, пасьля — земскім статыстыкам у Менскай земскай губэрнскай управе, намесьнікам загадчыка статыстычнага бюро (да кастрычніка 1918 г.)

У гэты час ён цьверда вызначае свой прафэсійны выбар: навуковая праца, як аднойчы запісаў у дзеньніку, — «над фізычнай і эканамічнай геаграфіяй». Палітычны выбар быў зроблены яшчэ раней, калі Аркадзь Смоліч далучыўся да беларускага нацыянальна-вызваленчага руху. І ў палітыцы, і ў навуцы яго вяла адна ідэя: паспрыць адраджэнню роднага краю, зрабіць ўсё ад яго залежнае, каб Беларусь стала краінай самастойнай і квітнеючай.

Талент, воля, неверагодная працавітасьць і арганізаванасьць праявіліся на двух галоўных напрамках жыцця. Аб гэтым чытач можа падрабязна даведацца з паказаньняў А. Смоліча, якія мы прапануем цалком.

У незаслужанна сьціплым жыццёпісе А. Смоліча да недаўняга часу адчувальна не хапала цэлага пласта дакументаў з архіваў КДБ, дакладней, АДПУ — матэрыялаў сьледства па так званай справе «Саюза вызваленьня Беларусі».

Ішоў 1930 г. Другі год бушавала распачатая сталінскай камандай кампанія па разгрому так званага нацыянал-дэмакратызму. І ўжо шлася ў прамым і пераносным сэнсе спрытнымі шаўцамі з АДПУ сфальсифікаваная справа контррэвалюцыйнай, антысавецкай арганізацыі «Саюз вызваленьня Беларусі», па якой будуць арыштаваны 198 і асуджаны калегіяй АДПУ 90

чалавек—цвёт беларускай інтэлігенцыі. Сярод іх акадэмікі Беларускай Акадэміі Навук Вацлаў Ластоўскі, Язэп Лёсік, Сьцяпан Некрашэвіч, нароком земляробства Дзьмітрый Прышчэпаў, нарком асьветы Антон Баліцкі, пісьменьнікі Максім Гарэцкі, Уладзімір Дубоўка, Язэп Пушча й іншы. Прафэсар Аркадзь Смоліч у тым ліку.

Усе арыштаваныя абвінавачваліся ў тым, што зьяўляючыся членамі контррэвалюцыйнай нацыяналістычнай арганізацыі «Саюз адраджэньня Беларусі» (САБ), у далейшым перайменаваны ў «Саюз вызваленьня Беларусі» (СВБ), ажыццяўлялі арганізаваныя шкодніцтвы на культурным ідэялягічным і іншых участках сацыялістычнага будаўніцтва, праводзілі антысавецкую нацыяналістычную агітацыю, накіраваную на паменьшаньне тэмпаў разьвіцьця Беларусі на сацыялістычным шляху, ставячы канчаткова мэтай адарваньне Беларусі ў этнаграфічных межах ад Савецкага Саюзу і стварэньне так званай Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР).

На папярэднім сьледзтве поўнасьцю вінаватымі прызналі сябе толькі 25 чалавек. Больш за 40 чалавек цьверда заявілі: *«Вінаватымі сябе ні ў чым не прызнаем. У СВБ ніколі не былі і аб яго існаваньні даведаліся ад сьледчых АДПУ, знаходзячыся ў папярэднім зьявольеньні»*. Каля 20 чалавек «прызналіся часткова», што абазначала пэўнае прызнаньне сваіх памылак і недахопаў, у культурнай і грамадзка-палітычнай рабоце, якія ніяк не маглі кваліфікавацца артыкуламі крымінальнага кодэксу.

Матэрыялы справы СВБ складаюць 29 важкіх тамоў. Галоўнымі сярод іх, і па аб'ёме, і па значнасьці, зьяўляюцца ўласнаручныя паказаньні арыштаваных у асобных выпадках яны складаюць сотні старонак машынапісных копіяў. Гэтыя паказаньні,

часам падобныя на мемуарныя замалёўкі, пісалі не ў час творчага натхненьня і не ў доме адпачынку пісьменьнікаў ці вучоных, а ў змрочных турэмных казематах, ва ўмовах крайняга напружаньня духоўных і фізычных сіл. І між тым, як відаць са сьледчых матэрыялаў, многія з арыштаваных захавалі і чалавечую годнасьць, і маральную чысьціню, і сілу духу. Іншыя аказаліся зломленымі псіхічна, маральна і фізычна, упалі ў экстаз раскайваньня і пісалі ў сваіх «уласных» прызнаньнях усялякую лухту, садзейнічаючы фабрыкацыі справы.

Такім чынам, калі кортка, у 1930г. з ўказаньня ўсемагутнага ў той пэрыяд Палітбюро ЦК ВКП(б) і паслухманага бюро ЦК КП(б)Б узброеным атрадам партыі ДПУ Беларусі на чале з Р.Рапапортам, які спецыяльна прыбыў у Менск, была «раскрыта» нацдэмаўская, контррэвалюцыйная й антысавецкая арганізацыя—«Саюз вызваленьня Беларусі».

26 чэрвеня А.Смоліч апынуўся ва ўнутранай турме Менскага ДПУ. У чым абвінавачвалі, чаго дамагліся ад яго, як трымаўся ён на допытах—заставалася невядомым. Толькі зараз такія дакументы пакрысе становяцца вядомымі дасьледчыкам.

А.Смоліч, добра разумеючы сытуацыю, у якой ён апынуўся, мэтанакіравана імкнуўся выкласьці на паперы як мага больш фактаў, даць апісаньне падзеяў і зьвязаных зь імі людзей, з разьлікам, што будучы сьледчыя і дасьледчыкі-гісторыкі разбіраюцца і ў яго бядзе, і ў яго віне, і ў тым, што-ж адбывалася зь ім, зь яго народам, зь Беларусью. Пры гэтым ён імкнуўся зьберагчы свой гонар і не агаварыць сяброў па цяжасьцю.

Чытаючы ўласнаручныя паказаньні Смоліча, бачыш, як яго востры, аналітычны розум даходзіў да разуменьня сапраўднага

сэнсу і павароту ў палітыцы, метадаў і прыёмаў гульні АДПУ з фальсыфікацыйнай справаў беларускіх нацдэмаў. У многім Аркадзь Антонавіч перайграў сьледчых. Існаваньня антысавецкіх арганізацыяў ён не пацьвердзіў, замах «нацдэмаў» на ўладу, на захоп камандных вышынь у савецкім партыйным кіраўніцтве гэтаксама. Больш таго, апавядаючы аб уласным лесе, аб нацыянальным руху на Беларусі да кастрычніка 1917 г., аб дзейнасьці так званых нацдэмаў у 20-я гады, здолеў паказаць між радкоў і маштаб руху, у значнасьць іх укладу ў палітыку у беларусізацыі. Хаця й яму прыйшлося нечым паступіцца.

Безумоўна, адносіцца да гэтых дакументаў трэба з пэўнай асьцярожнасьцю, бо цяпер ужо не сакрэт, якімі сродкамі маральнага ціску і фізычнага ўздзеяньня дабываліся паказаньні. Тым ня менш у аснове іх ляжаць сапраўдныя факты яго біяграфіі і гісторыі Беларусі, якую ён тварыў разам з сваімі паплечнікамі. Але самых апошніх, чорных адмецін ў жыцьці А.А. Смоліча там не хапае. Адзначым іх. 10 красавіка 1931 г. адміністрацыйна высланы ў г.Оса Уральскай (цяпер Пермскай) вобласьці. Потым быў пераведзены ў г. Ішым Омскай (цяпер Цюменскай) вобласьці. Туды пераязджае яго жонка з трыма дзяцьмі (ў 1918 г. Смоліч ажаніўся з Аляксандрай Ігнатаўнай Каткоўскай). Тут яны жылі з 1932 па 1937 гг. А Смоліч працаваў у леспрамгасе, райспажыўсаюзе, Саюз-харчгандлі, выкладаў у жывелагадоўчым і педагогічным тэхнікумах.

2 жніўня 1935 г. А. Смоліч атрымаў даведку аб вызваленьні з ссылі, але «без права прожывания в Москве, Ленинграде, во всех столицах союзных республик и погранполосе». Былы палітвязень імкнуўся вярнуцца да актыўнага жыцьця, прапана-

ваў свае паслугі Варонежскаму ўнівэрсытэту, але атрымаў адмову і застаўся ў Ішыме.

У ноч з 17 на 18 чэрвеня 1937 г. —новы арышт, новае абвінавачваньне. Спачатку родным было абвешчана, што А.Смоліч прыгавораны «к 10 годам без права пераписки». У 1957г. была выдадзена афіцыйная даведка аб смерці А.Смоліча: «17 марта 1943 г. в местах заключения от миоардита». Але ў 1990 г. стала вядома, што па рашэньню «тройкі УНКУС» ад 10 чэрвеня 1938 г. яму быў вынесены смяротны прыгавор. 17 чэрвеня 1938 г. А. Смоліч быў расстраляны ў Омскай турме.

Яго жонка Аляксандра Ігнатаўна, толькі ў 1957 г. даведалася аб смерці мужа. Тады-ж 9 лютага 1957 г. пастановай Прэзыдыюма Цюменскага абласнога суда рашэньне тройкі УНКУС былі «отменены и дело-производство прекращено». Але толькі 10 чэрвеня 1988 г. А.Смоліч быў канчаткова рэабілітаваны «за отсутствием в его действиях состава преступления», як адзначана ў пастанове калегіі Вярхоўнага суда БССР.

Такім чынам, юрысты казалі сваё важнае слова. Прававая кропка пастаўлена і заслона сакрэтнасьці знятая. І таму чытач прачытаем сапраўдныя дакументы—жывыя сьведчаньні аб жорсткай эпасе станаўленьня «рэальнага сацыялізму» ў краіне. Паказаньні А.Смоліча падаюцца без скарачэньняў у храналёгічным парадку, як яны пісаліся ў час сьледства і на мове арыгінала—расейскай мове.

Сьведчаньні А. А.Смоліча

ад 15 чэрвеня 1930 г.

По поводу предъявленных мне обвинений в контрреволюционной деятельности и вредительства имею заявить следующее:

Большинство предъявленных мне конкретных обвинений не соответствуют действительности. Прежде всего, о существовании контрреволюционной организации «Союз Возрождения Белоруссии», ее целях и деятельности мне ничего неизвестно. Правда, несколько лет назад в разговоре со мной Красковский говорил о необходимости «белорусам» организовать, не определяя задач и целей такой организации; я тогда же дал ему резкий отпор, назвав эту идею в высшей степени вредной, прежде всего, для самой национальной культурной работы в БССР. После этого больше подобные темы в разговоре со мной им не поднимались.

Лично я в своей деятельности за 8 лет пребывания в Советской Белоруссии никогда не ставил себе целью борьбу с Соввластью и тем более реставрацию Беларускай Народной Республики и отторжение ее от Советского Союза. Сознавая свою вину перед трудящимися Белоруссии за свою политическую работу во время оккупации и высоко ценя великодушные Советской власти, не только давшей мне возможность работать в БССР, но и одарившей меня совершенно незаслуженным мною большим доверием, я стремился в меру своих сил и разума выполнять поручаемую мне работу честно и с наибольшей пользой для социалистической Белоруссии. Неизжитые мною остатки белорусского национализма нередко толкали меня на путь извращения национальной политики партии, сводившегося к со-

биранию и организации в легальных учреждениях белорусских националистических элементов, среди которых встречались люди разных взглядов и с разными классовыми стремлениями. Эту сторону своей деятельности признаю вредной как в принципе, так и в последствиях, которые она за собою влекла в смысле усиления националистических влияний в различных, прежде всего, научных учреждениях. Строго осуждая эту свою деятельность, считаю все же нужным отметить, что ее целью было не создание условий для замены советской государственности буржуазной, а усиление и дальнейшее развитие национальной политики партии — белоруссизации и коренизации, — в том неправильном ее понимании, которое я в то время (до 1929 г.) имел. Когда же борьба с национал-демократизмом вылепила не только его действительное классовое лицо, но и существо тех подходов и нацдемократической идеологии, которые представляет собой белорусский национализм, я прекратил организационную работу в указанном направлении и усилил внутреннюю работу преодоления национализма в самом себе.

Формулировки обвинения о том, что в своей деятельности я имел задачей укрепление своего влияния на практическую работу социалистического строительства в целях создания условий для реставрации БНР, является неправильной. Такой задачи я себе не ставил, хотя бы фактически подобное влияние моя деятельность и могла иметь. Для меня вообще неясно, могут ли какие-то условия работы в БССР повести к реставрации БНР, так как считаю последнюю

идею совершенно нереальной. Агросоветования я ни для каких организационных целей не использовал.

Совершенно неосновательным является обвинение меня в сознательном торможении развития социалистических элементов сельского хозяйства в своей практической работе. Мои взгляды на ближайшие перспективы индивидуального хозяйства изложены в предыдущих показаниях. Поскольку практической работы по сельскому хозяйству я проводил очень мало, думаю, что отражение этих неправильных, резко мною осужденных взглядов (об устойчивости индивидуального хозяйства в период нэпа) вряд ли имело какое-либо значение, и во всяком случае я не вижу среди своих действий в этой области таких, в которых я стремился бы сознательно принести вред социалистическому строительству.

Теории самостоятельности белорусского хозяйства с выводами относительно отторжения Белоруссии от Советского Союза я не проповедывал. В своих работах я подчеркиваю своеобразие белорусских условий, значительно меньше впрочем, чем для других республик и областей, но никоим образом не думал и не думаю, что в этих условиях советская система хуже себя оправдывает, чем в каких-либо других.

Таким образом, из предъявленных мне обвинений я считаю обоснованным обвинение в собирании и организации национально-настроенной белорусской интеллигенции без учета ее классового лица, что могло привести и фактически привело к ряду последствий, мешающих социалистическому строительству. Я полагаю, что человеку с таким национал-демократическим прошлым как у меня, при искреннем желании верно служить социалистическому строительству, вообще не следовало в ка-

кой-нибудь мере вмешиваться в проведение нацполитики, имея в виду рецидивы национализма.

Подобное и конкретное перечисление всех своих поступков, в которых я признаю себя виновным, изложено в моем предыдущем показании.

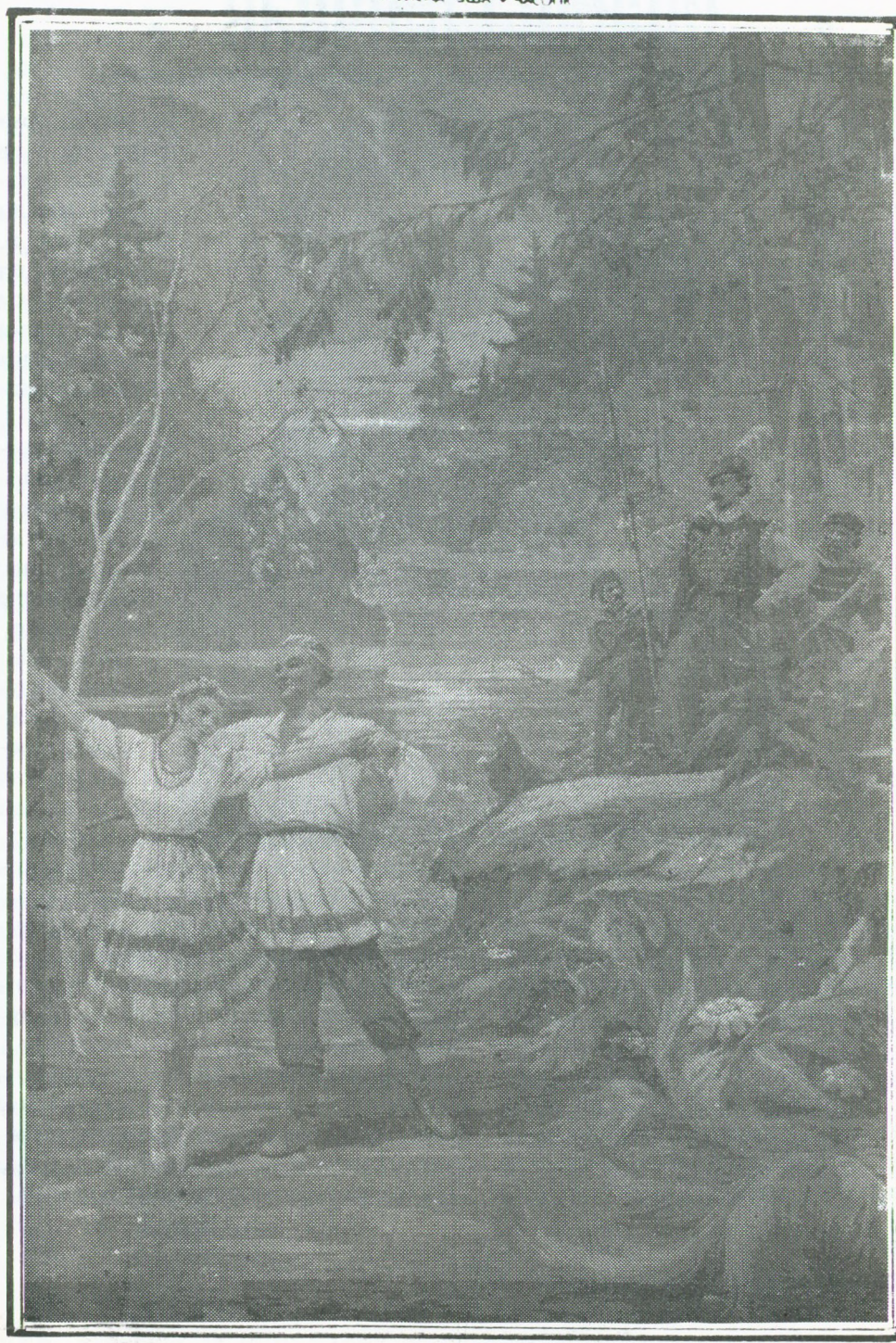
А Смоліч

Формулировки этого показания могут быть неточными в виду моей взволнованности в данный момент.

А. Смоліч

Мастак Мікола Рыжы

Дзекае і блізкае

Маё захапленне беларускім экслібрысам пачалося дзякуючы Яўгену Ціхановічу. Памятаю, як на выстаўцы беларускіх кніжных знакаў мяне ўразіў адзін экслібрыс. Ф.Багушэвіч, на фонепалетку, сялянін з плугам і кліч «Не пакідайце-ж мовы нашай беларускай, каб не ўмерлі». Імя мастака было Яўген Ціхановіч. Так 10 гадоў назад і пачалося маё знаёмства зь ягонай творчасцю.

Творчасць Яўгена Ціхановіча, 82-годзьдзе якога мы адзначаем 25 лістапада, вельмі разнастайная. Мастак праявіў сябе ў роўнай меры, як у жывапісу, так і ў графіцы. Экслібрысы—гэта толькі адно захапленне Яўгена Ціхановіча, якое пры іншых умовах і ладзе магло-б прынесці яму сусветную славу і вядомасць. Нажаль, у сілу склаўшыхся абставінаў (камуністы не маглі дараваць мастаку ягонае знаходжаньне ў час вайны ў Менску) гэтай мажлівасці не дадзена было здзейсьніцца.

Па тых-жа прычынах так і не зьявілася беларускай школы экслібрыса Я. Ціхановіча, ня здзейсьніліся многія іншыя задумы. І яшчэ аб адным асэекце творчасці Я. Ціхановіча хацелася-б сказаць. Многа гадоў назад мастак пачаў пісаць успаміны свайго нелёгкага жыцця. Гэтая забароненая цэнзурай кніга жыцця цэлага пласта беларускай інтэлігенцыі была ня толькі

ўспамінамі, але й ягоным пратэстам супраць усяго несправядлівага, што адбывалася ў Беларусі. І хаця ў застойныя часы надрукаваць тыя ўспаміны было немагчыма, ён усё роўна пісаў, бо верыў, што іхні дзень прыйдзе. І ён прыйшоў. Сёння мы працягваем друкаваць успаміны Я. Ціхановіча.

А яшчэ мы віншваем Яўгена Ціхановіча зь ягоным днём нараджэння і жадаем яму ўсяго самага найлепшага. Няхай Бог дапаможа ў Вашай нялёгкай працы і дасць Вам доўгага здароўя, натхнення і радасці.

Святлана Белая

Кажуць, што старэйшыя людзі ня помняць, што было ўчора, але затое трымаюць у памяці, што адбывалася 60 ці 70 гадоў назад. Дзіўна, што лепшае ў жыцці помніцца добра, можа нават больш рамантычна, хаця былі і голад, і холад, якія неадступна крочылі разам з жыццём

Вось і зараз, калі гартэеш старонкі свайго жыцця, задаешся пытаннем, чаго ў ім было болей? Пэўна, што майму пакаленьню дасталося больш пакутаў, чым радасцяў. Але гэта так, ўвогуле, лепш заглянем у творчую біяграфію групы масткоў, што працавалі ў Тэатры оперы і балету ў 1958 годзе над жывапіснымі насцённымі росьпісамі.

У нашым тэатры оперы і балету, у трох гасьцінных фаях, каб ілюзорна павялічыць іх прастору, па праекту архітэктара Лангбарда былі заплываваны вялікія люстэркі, па два ў кожным фая. Нішы ў фаях, памерам шэсьць метраў на чатыры, так і засталіся без люстэраў, як і шмат чаго ў аздабленьні тэатра: скульптурнае аздабленьне па ўсяму параметру тэатра, абліцоўка шліфаваным гранітам усіх чатырох уваходаў у тэатр, абліцоўка керамічнымі пліткамі ўсяго барабана. (Няведама зь якой патрэбы архітэктар зрабіў гэты пустацелы барабан, які ня меў даху, а ўзімку назапашліваў столькі сьнегу, што ягоная штогодняя ачыстка каштавала тэатру вельмі дорага).

Адным словам, чаго ні крануць, усюды аўтар рабіў штучную манументальнасьць у велічыні, у памерах, каб любой цаной зрабіць бачымасьць грандыёзнасьці збудаваньня. Як і ўсе ў тыя гады аб якасьці ніхто не турбаваўся, важна было пусьціць пыл у вочы й адхапіць Сталінскую прэмію.

Мы ўжо пісалі аднойчы аб суцэльнай манаполіі архітэктара Лангбарда ў аўтарстве праектаў на самыя важныя архітэктурныя збудаваньні ў Менску. Так, пачынаючы ад Дома ўрада, Акадэміі навук, Тэатра оперы і балету, Дома афіцэраў, аўтар рабіў вельмі прыгожыя праекты на паперы, дзе нават дрэвы зьяўляліся элементамі архітэктуры, але ў жыцці атрымалася зусім наадварот. Прыкладам самага няўдалага архітэктурнага збудаваньня зьяўляецца Акадэмія навук. Вялікая калянада так і засталася ў адзіноцтве ні да чаго непрывязанай самастойнай архітэктураю. З лепшых праектаў назавем Дом ўрада і Дом афіцэраў. Здзейсьніць на практыцы, у поўнай меры, усё, што было ў праекце, ніколі не ўдавалася, бо важным было «запусьціць» аб'ект у строй да нейкіх сьвятаў: ці як падарунак да чарговага зьезду партыі бальшавкоў, ці ў гонар суцэльнай перамогі на фронце будаўніцтва аб'екта ў савецкай культуры. Усе тыя недаробкі лічыліся дэталлямі, якія можна ліквідаваць на хаду, а

можна і пакінуць назаўсёды без увагі.

Так вось, нішы ў фае засталіся без люстэркаў. Голыя сьцены наводзілі сум, выглядалі як нешта недарэчанае, у тэатры нечага не хапала.

У 1958 г. заступіў на пасаду дырэктара Тэатра оперы і балета Павел Вікенцьевіч Лютаровіч, які да гэтага быў старшынёй кіраўніцтва па справах мастацтва пры Савеце народных камісараў БССР. Лютаровіч ведаў усіх мастакоў, вельмі любіў выяўленчае мастацтва. Заўсёды прымаў удзел у абмеркаваннях мастацкіх выставак, цікавіўся гісторыяй мастацтваў.

Менавіта Лютаровіч запрасіў мастакоў прыняць удзел у афармленьні трох фае, дзе меліся па дзьве нішы ў кожным. Памеры былі 6 метраў вышыні на 4 метры шырыні. Тэмы разьмярквалі так: мастак Іван Ахрэмчык атрымаў оперу «Садко», мастак Ісак Давідовіч — оперу «Дзяўчына з Палесься», мастак Натан Воранаў — балет «Лебядзінае возера», мастак Міхась Блішч — оперу «Дэман», Яўген Зайцаў — оперу «Яўген Анегін», Яўген Ціхановіч — балет «Князь-возера». Росьпісы на сьцяне выконваліся тэмпернымі фарбамі (вельмі моцнымі на трываласьць працяглага часу). Лютаровіч сам адбіраў мастакоў дзеля гэтае работы, і, на ягоную думку, самых лепшых майстроў, здольных у гэтым жанры манументальных фрэскаў ці росьпісаў тэмпернымі фарбамі. Вядома, што мы трымаліся адзінай манеры кампазыцыі, а што тычылася каляровай палітры, дык яна залежала ад зьместу і формы тэатральнага твору. З пачатку нашай работы зьявілася перашкода ў выглядзе прэтэнзіі некаторых мастакоў узяць удзел або прапанаваць сябе ў пару на адну тэму. Менавіта ў гэты час ішла грунтоўка паверхні сьцяны дзеля росьпісаў, якую ніхто не змог прасачыць адпаведна тэхналягічнай

рэцэптуры. Вось гэты недагляд потым і вылез бокам, амаль на ўсіх росьпісах, бо праз дзесяць гадоў фарба пачала асыпацца. Але нават і гэта была-б невялікая бяда, бо заўсёды можна было правесыці рэстаўрацыю, калі-б мастакі тэатра оперы і балета былі зацікаўлены і звярнулі-б увагу адміністрацыі на стан росьпісаў.

Каб зрабіць аб'ектыўную ацэнку гэтае працы, трэба зазначыць, тое што такіх росьпісаў у Беларусі ніколі не было. Маю на ўвазе ня толькі вялікія памеры плошчы пад роспіс, хаця і гэта было ўпершыню. Галоўнай і найцяжэйшай задачай было зрабіць манументальны твор, не кніжную ілюстрацыю, не стракатую карцінку, а трымаць каляровую гаму ў спакойнай і сьціплай, як кажуць, пастэльнай палітры. Таксама трэба было захаваць каляровыя прынцыпы фрэскавага жывапісу — гэта значыць, не ламаць паверхню сьцяны перспектываю, будаваць кампазыцыю па плямах без перавагі адной над другімі. Неабходна было абагульняць і стылізаваць дэталі, так, каб не перайсьці парог да абстракцыі, але і не апынуцца ў палоне натуралізму. Апошняе было самым рызыкаўным станам, бо не было ніякай практыкі ў насыценных росьпісах. Кожны з нас рабіў па два, а то і па тры варыянты эскізаў. Сабіраліся разам і рабілі адзін другому заўвагі, адным словам, працавалі на карысьць агульнай справе.

Трэба сказаць і пра тое, што акрамя творчых цяжкасьцей былі яшчэ і фізычныя. Уявіце сабе рыштаваньне вышынёй каля васьмі метраў, на якое трэба ўзьлесьці, працаваць гадзіну, спусьціцца ўніз і паглядзець здаля, што атрымалася, пры тым, што рыштаваньне замянае ўбачыць усю паверхню росьпісу. Зноў узлесьці на зыбкае рыштаваньне і зноў працаваць над тым, што здаваўся зьнізу няўдалым — стракатым ці

занадта аморфным. І гэтак увесь працоўны дзень, усю зіму 1958 году. Харчаваліся ў тэатральным буфэце штодзень, каб дарма не траціць часу. Буфетам карысталіся толькі артысты. У той час ня ўсё было добра з харчаваньнем — выручалі сталоўкі, буфеты зачыненага тыпу. Прыгадваю, як стары прафэсар дырыжор Гітгарц сядзіць у буфэце і ловіць відэльцам сасіскі з мутнай гарачай вады, бо самаабслугоўваньне было паўсюдна. Артыстаў тэатра мы ведалі ўсіх. І ня толькі таму, што ў дзень адбываліся рэпэтыцыі, і мы бачылі іх у справе. Потым, пасля працы, яны і самі заходзілі да нас, каб паглядзець, як ўсё робіцца.

Мне асабіста пазіравалі артысты балета Нікалаева і Дрэчын. (На сваіх карцінах я захаваў іх вонкавае падабенства). Гэтае знаёмства давала магчымасьць мне пазнаць некаторыя рухі па плястыцы, больш падыходзячы да жывапісу і малюнку, дынамічныя, але толькі ў пачатку або ў канцы руху.

— Уявіце сабе, казаў я Нікалаевай, — балерына падскочыла і гэтак засталася ў паветры вісець доўгі час. Трэба адбіраць па, дзе-б і дынаміка і стаціка былі-б у згодзе між сабою.

Зараз, калі глядзіш на фотаздымкі майго роспісу «Князь-возера», бачыш, як маладыя, прыгожыя артысты балета Нікалаева і Дрэчын стаяць у пачатку танца ў беларускім народным строі. Успамінаецца той далёкі час, калі ўсё было ў пачатку маладое, і тэатр, і артысты, і мастакі, і беларуская опера, і нацыянальны балет.

Ну а як-жа аднеслася крытыка да такой зьявы, якую не назавеш другараднай. У тэатры зьявілася шэсьць росьпісаў, а пра гэта ніхто ні славечка не напісаў. Трэба сказаць, што ў Менску ў тыя часы не было прафэсійнай мастацкай крытыкі, а калі

нешта і пісалі такія крытыкі, як Барышаў ці Кацар, дык глядзелі на тое, што скажуць кіраўнікі з аддзелу агітацыі і прапаганды ЦК партыі. У нейкім даведніку чытаю пра нашы роспісы (артыкул Барышава), але не знаходжу ні свайго прозьвішча, ні назвы свайго пано «Князь-возера». Мне, бедалагу, усё ясна, ужо ня ў першы раз мінаюць мяне, каб абыйсьці «акупанта», мастака, які апынуўся ў акупацыі не па сваёй волі, але чамусьці заставаўся ў акупаваным немцамі Менску. Успамінаецца таксама вельмі прыкрая падзея ЦК КПБ адносна мастакоў, якія апынуліся ў акупацыі. У 30-ю гадавіну заснаваньня БССР у Маскву на выстаўку былі адпраўлены і работы мастакоў, што былі ў акупацыі, але самім мастакам забаранілі суправаджаць свае працы. Так дзьве маіх карціны «Дапамога Масквы партызанам» і «Партызаны ў разьведцы» прывезьлі на выстаўку, што экспанавалася на Кузьнецкім масту. А аўтар мусіў сядзець у Менску. На той выставе большасьць карцін было зроблена мастакамі, менавіта, сербануўшых гора акупацыі. І вось такое пакараньне ад сваіх. А за што, невядома.

Прайшло, мабыць гадоў каля 15, калі я пачуў гаворку аб тым што зафарбавалі нашыя росьпісы-пано, усё чыста, усе шэсьць.

Галоўны мастак мастацкага фонду Уладзімір Басалыга звярнуўся да мяне:

— Яўген Мікалаевіч! Вам трэба выступіць з пратэстам супраць вандалізму: зьнішчэньню шасьці пано ў тэатры оперы і балета».

— Перад кім выступаць з пратэстам? — пытаюся ў Басалыгі. А ён і сам ня ведае перад кім.

Кажу, што жывы яшчэ Яўген Зайцаў. Ён — народны мастак БССР, член партыі, нават ветэран партыі. Няхай ён шукае вінаватых. Яму больш зручна гэта рабіць «Не, — кажа

Басалыга, — Зайца ў ня будзе выяўляць злачынцаў. Ён ведае, хто, але не захоча псаваць адносіны з партыйнымі коламі ЦК КПБ». Бяру фотаздымкі роспіса ў нябошчыка М.Блішча «Дэман» і свой фотаздымак «Князь-возера» і крочу да намесніка міністра культуры А.Вайніцкага. Ён, бачыце, ня ведае, каго вініць, ня ведае нават, што адбылася такая дзікунская акцыя. Ён выклікае да сябе Міхаленю, даручаючы яму паглядзець у чым справа. Зьвяртаюся да галоўнага мастака Тэатра оперы і балета Яўгена Ждана. Той адказвае мне, што рэстаўрацыю гэтых пано нельга рабіць, бо яны зафарбаваныя водаэмульсіённаю фарбаю. У міністэрстве культуры вельмі шмат адказных работнікаў,

але ў дадзеным выпадку адказваць ніхто ня хоча. Яшчэ думаецца мне, што ніколі мы ня знойдзем злачынца, бо пры калектыўным кіраўніцтве яго няма. Ну, скажыце, чым адрозьніваецца гэтая акцыя вандалізму ад той, што адбылася ў 1937 годзе, калі НКУС прымусіў мастака Сімкоўскага зафарбоўваць прозьвішча Уладзіслава Галубка на ўсіх ягоных краявідах, прывезеных з тэатра ў Гомельскі НКУС? Так, выкрэсьлівалі прозьвішча «ворага народу», каб краявід ня меў аўтара і стаў творам невядомага мастака. Але за што былі зьнішчаны творы шасьці беларускіх мастакоў, на месцы якіх павесілі габелены мастакоў Кішчанкі, да сёньня засталецца загадкай.

На здымку: Яўген Ціхановіч у час выкананьня роспісу па матывах балета «Князь-возера».

Ганаровы грамадзнін Дунайвараша

Віктар Шматаў

Мастацкія творы беларускага жывапісца і графіка Яўгена Ціхановіча ведаю даўно, ад студэнцкіх часоў. Назаўсёды запомнілася ягоная карціна «Партызаны ў разведцы» (1947) — клясыка нашага пасляваеннага жывапісу. У карціне найбольш ярка выявіліся характэрныя рысы творчага метаду Я. Ціхановіча: праўда і мастакоўская перажытасць адлюстраванай падзеі, натуральнасьць і характэрная беларуская добрасумленнасьць жывапісу. Нацыянальны каларыт, які арганічна ўнікае з бездакорнага веданьня жыцця, уласьцівы й іншым алейным палотнам Я. Ціхановіча: «Лета» (1954), «Пучывы абходчык» (1957), «Падзел зямлі» (1959). Аматарам беларускага мастацтва яны добра вядомы, бо рэпрадукцыраваны ў манаграфіях мастацтва, неаднаразова экспанаваліся на буйнейшых рэспубліканскіх і ўсесаюзных выстаўках. І ўсё-ж, калі трапіш на персанальную выстаўку Я. Ціхановіча, цябе не пакідае адчуваньне першаадкрыцця, значнасьці і мастацкай, нацыянальнай каштоўнасьці зробленага мастаком-ветэранам. Я, напрыклад, зьведаў такое пачуцьцё на выстаўцы Я. Ціхановіча, прысьвечанай яго 75-годзьдзю. Яно пацьвердзілася і на выстаўцы мастака ў Беларускай дзяржаўнай універсытэце (сьнежань 1989 — люты 1990).

Адчуваньне значнага ўкладу ў нашу выяўленчую культуру ўзьнікае перш за ўсё пры знаёмстве зь яго экслібрысамі. На першы погляд здаецца нават крыху нечаканым, што Я. Ціхановіч здолеў так ярка выказаць сябе ў адметных графічных мініяцюрах. Разглядаючы іх, як-бы гарташ слаўныя старонкі нашай пакутлівай і гераічнай гісторыі, у «мастацкай размове»

сустрэкаешся з нашымі нацыянальнымі героямі, асьветнікамі, гуманістамі.

Каб зразумець тое новае, што ўнёс Я. Ціхановіч у разьвіцьцё беларускага кніжнага знаку, варта прыгадаць яго спецыфіку, асноўныя этапы эвалюцыі. У незлічоных даведніках пра кніжны знак слова «экслібрыс» (ад лацінскага «ex libris» — з кнігі) спачатку трактавалася як гумовая пячатка з прозьвішчам уладальніка бібліятэкі, нумарам кніжнай паліцы і якім-небудзь вензелем ці аздабляльнай рамкай. Такі кніжны знак быў цікавы толькі прозьвішчам уладальніка. Зьбіральніцтва там было даволі абмежаванае. Становішча зьмянілася, калі кніжныя знакі пачалі выконваць мастакі. З гэтага часу зьбіральнікі ўсю ўвагу аддавалі мастакам, бо кніжны знак меў ужо мастацкую вартасць. Гэтая акалічнасьць спрыяла разьвіцьцю экслібрыса, які стаў «абменным матэрыялам» між зьбіральнікамі ва ўсім свеце.

Экслібрыс пашырыўся разам з друкаваньнем, але быў вядомы і раней — у рукапісных кнігах. Радзімай экслібрыса лічыцца Нямецчына, дзе ён зьявіўся каля сярэдзіны ХУ ст. (да яго, як вядома, зьвярталіся Альбрэхт Дзюрэр, Лука Кранах, Ганс Гальбейн і іншыя славутыя майстры). На Беларусі ў 20-я гады ў жанры экслібрыса працавалі Я. Мінін, П. Гуткоўскі, Г. Змудзінскі, З. Гарбавец, А. Тычына й інш. У трагічныя для нашай нацыянальнай культуры 30-я гады экслібрыс, як і ўсё мастацтва, стаў аб'ектам жahlівага шальмаваньня з боку тагачаснай «партыйнай крытыкі. Паказальны артыкул В. Вольскага. «Аб рэцыдывах нацыянал-дэмакратызму ў творчасьці мастака Мініна»

«Мастацтва і рэвалюцыя», 1933 №1-2. с. 6-7). Вольскі знаходзіць у гравюры Я. С. Мініна «клясава-варожыя тэндэнцыі», «піўныя рэцыдывы нацыянал-дэмакратычнай канцэпцыі ў галіне выяўленчага мастацтва», дырэктывы нацдэмаўскіх тэарэтыкаў», «напрамак нацдэмаўскіх поглядаў». Між іншым, аўтар артыкула «Аб рэцыдывах нацыянал-дэмакратызму...» быў дырэктарам Віцебскага мастацкага тэхнікума якраз у тыя гады, калі там вучыўся Я. Ціхановіч. «Я паступіў у тэхнікум у 1929 годзе, калі яшчэ быў НЭП і не было калгасаў,—успамінае Яўген Мікалаевіч,—правучыўся два месяцы. Раптам чытаю загад дырэктара аб выключэнні мяне з тэхнікума «па сацыяльнаму стану». Мой бацька быў пісарам на Ташкенцкай чыгунцы (ён родам з Рэчыцы), а маці нарадзілася ў вёсцы пад Барысавам».

Ціхановіч зьвярнуўся ў Наркамат асьветы, і Язэп Дыла дапамог яму аднавіцца ў мастацкім тэхнікуме.

«Зьнешні бок жыцця і працы ў тэхнікуме напачатку быў спрыяльны для беларусізацыі. Настаўнікі гаварылі на роднай мове, справаводзтва вялося таксама па-беларуску. Праводзіліся заняткі па вывучэнню беларускага арнамэнту случкіх паясоў, розных тканін ды жычкі, ганчарства: студэнты вывучалі скарынінскі шрыфт. Але гэта спынілася, як толькі пачалася калектывізацыя, «барацьба з кулацтвам», арышты ды высылкі на Салаўкі.

У тэхнікуме камсамол чапляўся да кожнага слова, шукаў «правыя ўхілы». Дырэктар тэхнікума Вольскі праходзіў, мабыць, апошнюю чыстку партыі. Адночы мы, студэнты, прысутнічалі, калі Вольскі адказваў на пытанні камісіі, у складзе якой былі бальшавікі-рабочыя. Для нас было дзіўна, што Вольскі адказваў не на ўсе пытанні, спасылаўся на тое, што ён чэкіст і ня мае

права агалошваць тое, што засакрэчана. Трымаўся ён тады з пагардаю да ўсіх: Вольскі быў афіцыйны, насыцарожаны чалавек, не даваў нікому веры. Адносіны паміж дырэктарам і настаўнікамі-мастакамі былі напружаная. Пры Вольскім пачынаўся экспэрымента «калектыўнага» акадэмічнага, звыклага і правэранага часам на ўсім сьвеце выкладаньня. Палітызацыя пранікла ў спецыяльныя прадметы. Замест работы з натуры мы павінны былі рабіць плякаты па барацьбе з бракам, з лятунствам. Катэгарычна забаранялася зьвяртацца да ўсяго нацыянальнага, роднага, беларускага. Найбольш прыкметныя, таленавітыя людзі высылаліся ці зьнішчаліся, гінулі на цяжкіх працах у ГУЛАГу», (Больш падрабязна аб гэтым пэрыядзе гл. «Полацак» № 6(26)-7(27), 1993 г.)

Хваля сталінскіх рэпрэсіяў не мінула і Я.Ціхановіча—расстралялі жончынага бацьку—Уладзіслава Галубка, а сям'ю выкінулі з кватэры як дзяцей «ворага народу». Шмат давялося перажыць і ў часы хрушчоўскай адлігі, ды і пазьней. І можна толькі здзіўляцца, што мастака праз усе нягоды, захаваў у сваім сэрцы, данёс да нашых дзён нязгасную веру ў ідэалы Бацькаўшчыны.

Ёсць свая заканамернасьць у тым, што ярчэй за ўсё Я.Ціхановіч выказаў сябе ў эсклібрысе. У 60-я гады, калі пачалося яго адраджэньне, жывапісец у сваіх графічных мініяцюрах як-бы закрываў «белыя плямы» ў распрацоўцы нацыянальнай тэматыкі, што ўтварыліся раней ў яго алейных тэматычных кампазыцыях, партрэтах, пейзажах.

Эсклібрыс, які можна назваць сымбалам культурных узаемасувязяў зьявіўся прамнем сьвятла ў гэтым амаль безвыходным лябірынце. Ён расчыніў перад Я.Ціхановічам дзьверы ў вялікі сьвет. У ягоным асабістым архіве сотні лістоў з розных краін, мастаку пішуць дзеячы культуры,

аматары кнігі зь Японіі і Бразіліі, Італіі і ЗША, Бэльгіі, Венгрыі, Балгарыі, Польшчы. Я праглядаў гэтыя лісты ў арыгінальных канвертах з такімі разнастайнымі маляўнічымі маркамі. У іх словы падзякі і захапленьня працамі беларускага майстра. Сёньня на творчым рахунку Я.Ціхановіча больш за 400 кніжных знакаў, зробленых у тэхніцы лінарыту, афарту, сухой іголки. Усе творы—безганарныя (падарункі ўладальнікам і грамадзкім установам). Аналізуючы эсклібрысы Я.Ціхановіча ў храналягічнай паслядоўнасьці, бачыш творчы рост, эвалюцыю майстра. У ранніх творах (першы знак мастак выканаў у 1967 г.) аўтар нярэдка зьвяртаецца да фальклорных вобразаў. (эсклібрысы М. Лынькова, Я. Мінаева, аўтаэсклібрысы). У той-жа час асобныя знакі мастака набываюць характар графічных мініячюр на гістарычныя тэмы (эсклібрыс для В.Палікарпава, дзе паказаны К.Каліноўскі з паўстанцамі). Нярэдка гэта жанравыя кампазыцыі, у якіх добра відаць цікавасьць да нацыянальнага фальклору. Так, у аўтаэсклібрысе Я. Мінаева паказаны званар, у эсклібрысе П.Броўкі—сялянка ля ступы, у другім эсклібрысе Я. Мінаева (1979) бачым гусляра на фоне беларускага краявіду.

Асаблівае месца ў творчасьці Я.Ціхановіча займае манументальная сэрыя партрэтных эсклібрысаў, у якіх ён не мае сабе роўных ня толькі ў нашай рэспубліцы, але і за яе межамі. Партрэтныя эсклібрысы Я.Ціхановіча як бы парушаюць традыцыйныя жанравыя межы кніжнага знака. Гэта—выставачныя (а не кніжныя) творы, якія б назваў станковым эсклібрысам. Іх сярэдні памер 30х25 см—таксама нязвычайны для эсклібрыса.

Мастак падае вобразы беларускіх і агульнаславянскіх асьветнікаў, пісьменьнікаў, дзеячоў культуры, нацыянальных герояў,

зьяртаецца да гісторыі і культуры іншых на родаў: Ф.Скарына, К.Каліноўскі, Я.Купала, Я.Колас, Ф.Багушэвіч, М.Багдановіч, Цётка, У.Галубок, Т.Шаўчэнка, А.Міцкевіч, А.Пушкін. Э.Хэмінгуэй, Л.Бетховен, Ф.Шапэн, Э.Тэلمان—вось далёка ня поўны пералік агульнавядомых імёнаў, носьбіты якіх увасоблены Я.Ціхановічам у кніжных знаках. Нямецкі мастацтвазнавец К.Х.Анггер пісаў пра эсклібрысы, што Я.Ціхановіч як бы ставіць помнікі вялікім дзеячам сусьветнай культуры, яшчэ раз успамінае пра іх у арыгінальнай форме мініячурнай графікі».

Партрэтныя эсклібрысы Я.Ціхановіча—прыкметная зьява ў сучаснай беларускай графіцы, у выяўленчай культуры рэспублікі ўвогуле. У іх ярка выявіўся партрэтны талент мастака, які добра відаць і ў яго шматлікіх алейных творах.

Нельга не адзначыць артыстызму і віртуознасьці, зь якімі зроблены эсклібрысныя партрэты. Некалькі трапных дакладных штрыхоў, умела знойдзеныя сьвятлоценьнявыя кантрасты—і перад гледачом паўстаюць вобразы Ф.Скарыны, Я.Купалы, А.Міцкевіча. Прычым іх партрэтныя характарыстыкі вылучаюцца зайздроснай пераканальнасьцю, а графічнае майстэрства—бездакорным прафэсіяналізмам. Нярэдка ў выяўленчую структуру кампазыцыі мастак уводзіць выказваньні тых альбо іншых культурных дзеячаў пра наш народ, родную мову, такія эсклібрысы маюць выразны асьветніцкі характар (знакі з выявамі Ф.Багушэвіча, А.Пушкіна і інш.) Персанальныя выстаўкі работ Я.Ціхановіча праходзілі ў шмат якіх гарадах нашай краіны і за мяжой. З часткай яго эсклібрысаў маглі пазнаёміцца беларусы Кліўленда, а таксама чытачы часопіса «Полацак». Асобныя знакі экспанаваліся на Сусьветнай выстаўцы

ЭКСПО-70, у г. Осака (Японія). Мастак пастаянны ўдзельнік выставак на міжнародных кангрэсах экслібрыстаў.

Праглядаю шматлікія каталёгі згаданых выставак, чытаю кнігі водгукі. Вось водгук Адама Мальдзіса: «Шматбличная і шматфарбная выстаўка Яўгена Ціхановіча—гэта сьвята беларускай культуры. Зьдзіўляе і радуе шматграннасьць яго культуры, яго літаратурны багаж, непаўторнае мастацкае бачаньне роднай прыроды, старога і новага Менску, навакольных мястэчак і вёсак. Новых посьпехаў Вам!»

«Калі душа і сэрца мастака аддаецца свайму народу, Радзіме поўнасьцю і без астатку—плён працы яго ня можа не хваляваць»,—піша Я. Саламевіч.

Сардэчна і шчыра адгукнуўся Сяргей Грахоўскі.

«Дзякуй Вам, дарагі Яўген Мікалаевіч, за сустрэчу з нашымі слаўнымі папярэднікамі—волатамі духу беларускай зямлі. Нібыта пагаварыў зь імі, адчуў іх сілу і веліч. Павадзілі Вы і па росных сьцежках родных прастораў, пазнаёмілі з гераічнымі сынамі нашага народу. Выдатныя партрэты, пейзажы, а экслібрыс—цэлая гісторыя культуры народаў Эўропы і роднай зямлі».

Як бачым, да аўтара выдатных экслібрысаў прыйшло, нарэшце, шырокае прызнаньне. Здавался-б, радуйся, твары, зьбірай плён рупнай працы. Але ня зьзяе шчасьцем твар мастака. Калі творчасць Я. Ціхановіча ў галіне экслібрыса перакінулася за межы нашай дзяржавы, то яму давялося пераадольваць перашкоды нашых шматлікіх «забараняльных» органаў і арганізацыяў (нават такіх, як Саюз мастакоў, Міністэрства культуры, АБІР, таможня, а яшчэ нядаўна і ЦК КПБ). Замест таго, каб спрыяць мастаку ў яго бескарысьлівай працы па прапаганьдзе беларускага выяўленчага мастац-

тва за межамі краіны, яму забаранялі выезды на адкрыцьці пэрсанальных выставак (нават у сацыялістычныя краіны). Беларускае таварыства дружбы і культурных сувязяў з замежнымі краінамі болей за ўсіх перашкаджала ў справе арганізацыі выставак за межамі Беларусі. Тым часам, як былы СССР падпісаў Міжнародную канвенцыю аб кніжным знаку, які зьяўляецца прадметам міжнароднага абмену і пад ніякую забарону не падпадае.

Паказальны такі факт: у 1972 годзе ў венгерскім горадзе Дунайвараш адбылася выстаўка экслібрысаў Я. Ціхановіча. Пасьля яе закрыцьця беларускі мастак падарыў гораду ўсе работы, калекцыя трапіла ў экспазыцыю карціннай галэрэі. З гэтай нагоды гарсавет г. Дунайвараш абраў Я. Ціхановіча сваім ганаровым грамадзянінам і выслаў мастаку на адрас Савецка-венгерскага таварыства граматы і медаль, таксама 100 экзэмпляраў каталогаў. Але ганаровы грамадзянін Дунайвараша дагэтуль так і не пабачыў сьлынага венгерскага горада. Яго проста не пусьцілі у замежную паездку. Шматлікія звароты ў таварыства дружбы, у Саюз мастакоў, у ЦК КПБ не далі ніякіх вынікаў.

Напярэдадні дня народзінаў мастака, хочацца пажадаць яму плённых творчых посьпехаў, моцнага здароўя.

Няхай Гасподзь пашле, шаноўны Яўген Міхайлавіч, многія лета Вам і Вашым творам.

ЎДНАЕ СЛОВА

Із агню ды ў полымя

Міхась Кавыль

Быліца дванаццатая

Дары трохтонкі нечакана сёкнулі срабрыстымі посягамі па ніжніх вокнах двухпавярховага будынку і ў міць пагасьлі. Матор, скінуўшы з плеч цяжар дарогі ад Кельцаў да Менску, ад перагрэву, а можа, ад старасьці, некалькі разоў здрыгануўся і замоўк.

—Вот мы і прыехалі,—пачуўся гучны голас Васіля Васільявіча Васілеўскага.

—Ціха будзь!—зацыхалі на яго некалькі галасоў адразу.

—А ў чым дело?—сьцішана спытаў Васіль.

—А ў тым,—адказаў Янка Каляда, што мы не ў «шталягу» ў Нямецчыне, а ў Менску, дзе ў руінах, кажуць, поўна партызанаў.

—Заўтра мы іх пачнем выкурваць «от тудова».—Нарачыта гучна адказаў Васіль.

—Глядзі, каб яны па нас ня курнулі,—пачуўся сіплы голас Хатулява.—Руіны недалёка.

Размову спыніў незнаёмы чалавек, які выйшаў із дому. Ён падыйшоў да шофераў, двух немцаў, нешта сказаў па-нямецкі, а пасьля зьвярнуўся да прыехаўшых па-беларуску: «Я—Краўцоў Сымон Юр'явіч, ваш пакуль што апякун. Злазьце і ідзьце ў дом адпачываць, а заўтра скажу, дзе хто будзе працаваць».

—А як на конт перакусі? Прагаладаліся.

—Хаця ўжо добрыя людзі храпяць, а ня перакусваюць, але вам давядзецца праехаць чаркаю па зубах.

З жартамі хлопцы пачалі саскакваць з машыны і пасьпяшаць за апякуном. Машына забарабаніла, сякнула фарами па вокнах і

«відэр зэен».

У невялікім пакоі сучыня пабліскаў на століку ліхтар «лятучая мыш». Ніякай мэблі. На падлозе разасланыя вайсковыя коцы».

Язэп прылёт у куце. Каля яго прымасьціўся Васіль Васілеўскі, ці-ж бо Васільеў. Перахрысьціў Васіля Васільева на Васілеўскага Язэп Лабач у «шталягу» ў Ковелі. Там ня было такога добрага апякуна, як Сымон Краўцоў, які не пашкадаваў і «шнапсу», і «вурст». Там апухалі з голаду, ахоўвалі адзін аднаго па чарзе ў часе сну ад людадаў. Так, былі такія няшчасныя, даведзеныя голадам да вар'яцтва. Усё лета 1942г. сноўдаліся, як прывіды «русішэ шван» па лягеру, глядзелі адзін на аднаго і думалі: «Ці ня ты часам людаед?»

Язэп і Васіль, каб зьберагчы сілы, ляжалі ў хляве на саломе праз цэлыя дні і ночы, выходзілі толькі на «апелю». Язэп чамусьці крыху лепей за Васіля трымаўся на нагах. Той зусім аслабеў, нічым ня цікавіўся, глядзеў асалавелымі вачыма ў адну кропку, блукаў дзесь далёка, не на гэтым сьвеце. Язэп у час «апелю» спаткаўся з Іванам Тараном і даведаўся ад яго, што немцы маюцца вызваляць украінцаў і беларусаў. Неўзабаве павінна прыехаць беларуская й украінская дэлегацыі. Тарану аб гэтым пад сакрэтам сказаў яго знаёмы, які працуе пры камэнданьце лягеру «дальмэтчарам». Язэп быў упэўнены, што яго вызваляць, але як быць з Васілём? Пакідаць сябру паміраць у гэтай душагубцы не дазваляла сумленьне. І Язэп راشыў дзейнічаць.

—Вася, зьвярнуўся ён лагодна да сябра, —ты ведаеш, што я думаю?

Васіль не адказаў. Язэп ізноў: «Вася, трэба ўцякаць». Васіль устаў і ледзь чутна прамовіў: «Куда ты собираешся утекать? В степь, где нет даже кустика, чтобы спрятацца. Украинцы выдадут».

—Ня бойся выдачы, Іван Таран таксама зьбіраецца ўцякаць. Ён нам дапаможа схавацца.

Васіль махнуў рукою і адварнуўся да сьцяны. Язэп не адставаў: «Ты ня бачыў тых камандзіраў, што ляжаць каля плоту. Ляжаць паапхшыя, як горы, ажно страшна глядзець. Мухі раямі кружацца над імі. Смурод ад іх нясе па ўсім лягера. Дык і мы мусім дакаціцца да гэтага? А ў мяне-ж дзесьці ёсьць бацькі, якія чакаюць адзінага сына. Дзесьці пайшла ваяваць з фашыстамі мая дарагая Клашуня. Дзесьці ў Варонежы пралівае сьлёзы твая Маруська. Няўжо ты пра яе забыў, ня думаеш спаткацца, абняць?» Васіль падхапіўся і надрыўным голасам: «Не Юзік, я сваю Маруську не забыў. Будзем уцякаць»

Язэп падаў Васілю руку, моцна паціскаючы, сказаў: «Сягоньня пагутарым зь Іванам Тараном. Заўтра паспрабуем улезці ў брыгаду грузчыкаў, каб высці із лягера. А там будзе бачна, якія будуць абставіны. Калі машыніст таварняка будзе ўкраінец, ці паяк, паспрабуем дамовіцца». Усё гэта Язэп плёў, а сам думаў: «Хутэй-б прыяжджалі тыя беларусы-вызвольнікі».

Прайшло яшчэ пару дзён. Ніхто не прыязджаў. Спрабавалі няўпрыкметкі стаць у шэрагі брыгады, якая кожнай раніцы ішла на станцыю, але дарэмна. Там былі «мафіёзы» з жоўтымі трохкутнікамі на плячах, на шынях. Хто ня меў трохкутніка, атрымліваў высьпятку ў мяккае мейсца.

Язэпу прапанаваў адзін «мафіёза» абмяняцца шынялямі. Язэпавая шыняль была амаль новая, а «мафіёзы» —лахман, але з трохкутнікам. Язэп з радасьцю памяняўся. Ня мог дачакацца раніцы, каб апынуцца ў брыгадзе грузчыкаў. А калі апынуўся, стаў у самым канцы. Да яго падбег брыгадзір, Ванька з шапкой набекрэнь, і закрычал: «А ты зь якое «луны» зваліўся? Язэп павярнуўся да яго плячыма, каб пабачыў трохкутнік, Ванька зарагатаў і стукнуў кулаком у трохкутнік. Язэп заараў носам пясок. Прыпадняўшыся, убачыў таго злыдня, які падвёў яго пад дурнога хату. Ён ішоў з брыгадзірам да выйсьця із лягера. На плячах у яго жаўцеў трохкутнік.

Язэп доўга стаяў на каленях, пазіраў на шчасьліўчыкаў, якія пасьпяшалі за браму. Яго калаціла злосьць на сваю бездапаможнасьць адпомсьціць крыўдзіцелю. Язэп накіраваўся ў барак, але ня ступіў і пару крыкаў—аслупянеў ад крыку. Крычалі палонныя, што тоўпіліся каля карыта з вадою. Немцы напаўнялі карыта вадою адзін раз у суткі. Тысячы палонных піхалі адзін аднаго, біліся, каб дабрацца да «живое вады». Гэта была штодзённая зьява і не ён, гэты гармідар, затрымаў Язэпа. Аслупянеў Язэп ад неверагоднага страшнага відовішча. Із брамы, што вяла да абгароджаных калючым дротам дамоў, дзе жылі немцы, выскачыла тройка рысакоў. На брычцы стаялі ва ўвесь рост тры немцы. Бачна, яны былі п'яныя, бо на нагах ледзь трымаліся, хлясталі коней бізунам, нешта гаргatalі. Коні несьліся па пляцы, ляцелі на людзей, што таўпіліся каля карыта. Некаторыя ўсьпелі кінуцца пад карыта, а іншыя пападалі на зямлю. Немцы сталі трабаваць іх коламі брычкі, капытамі коней. Тых, што ўхітрыліся ўскочыць на ногі і стараліся ўратавацца, немцы паласавалі бізунамі, а брычка завяршала крывую

справу. Убачыўшы такую «карыду», Язэп пусьціўся, што меў сілы, да свайго бараку. Васіль спаткаў Язэпа пытаньнем: «Ну што?» Язэп не адказаў, упаў тварам на зямлю і заплакаў.

Назаўтра перад полуднем—«апель». Ідуць з Васілём на пляц, Язэп падумаў: «Нешта будзе, да гэтага часу двух «апеляў» не было. Ці ня прыехалі беларусы?»

Падумаўшы так, Язэп зьвярнуўся да Васіля: «Вася, я думаю, сягоньня нам удалася вырвацца із гэтага пекла». «Не разумею, пра што ты «балакаеш», —адмахнуўся Васіль, як ад назойлівай мухі, і раптам схпіў Язэпа за руку: «Ціха будзь, глядзі!»

Язэп паглядзеў туды, куды паказваў рукою Васіль, але праз галовы палонных нічога не ўбачыў, а толькі пачуў: «Спадары беларусы! Хто жадае змагацца з тыранам Сталінам, тры крокі наперад! Язэп схпіў Васіля за руку, пацягнуў і загад: «Пайшлі! Будзем на волі, а там бачна будзе».

І Язэп з Васілём ступілі тры крокі наперад.

Язэп шапнуў Васілю: «Называй сябе Васілеўскім. Забудзь пра Васільева». Язэп не пасьпеў сказаць яшчэ нешта, бо пачулася каманда: «Крокам марш».

Чалавек дзесьці беларусаў пакрочылі ў дом, што стаяў за калючым дротам. Туды неўзабаве прыкочылі чалавек трыццаць украінцаў.

У доме за доўгім сталом сядзелі шэсьць чалавек цывільных: тры беларусы і тры украінцы. Яны трымалі алавікі ў руках, перад імі ляжалі лісты паперы, Язэп здагадаўся, што гэта праверка, а таму шапнуў Васілю: «Не забудзь, што ты Васілеўскі Васіль Васільявіч, беларус, нарадзіўся ў Новасібірску, куды былі высланы бацькі, а таму беларускай мовы ня ведаеш. Дзе жылі бацькі да высылкі, таксама ня ведаеш». «Понял-

зраумеў»,—адказаў з ухмылкай Васіль. І яны прыблізіліся да стала. Праверка была павярхоўная: год і мейсца нараджэньня, адукацыя, род войска і чын. У Язэпа апрача гэтых анкетных пытаньняў, больш нічога ня пыталі, а Васіля спыталі толькі, чаму ён не гаворыць па-беларуску. Васіль адрапартаваў так, як яго навучыў Язэп.

Пасьля гэтага беларусаў і украінцаў разьмясьцілі ў тым-жа доме, дзе праходзілі праверку, далей ад людзедаў і сталіністаў. Сталі падкармляць. А праз тыдзень адвезьлі на машынах у месца Кельцы, у Польшчы. Там «знаёміўся» з кожным «змагаром з Сталіным» сам Фабіян Акінчыц, арганізатар усёй гэтай акцыі. Байцы Васіля Акінчыца паверыў, але яму не патэбны былі прапагандысты, якія ня ведаюць беларускай мовы, Васілю пагражала адпраўка назад, у «гуталёг». На вырчку зноў прыйшоў Лабац. Ён запэўніў сп.Акінчыца, што за пару месяцаў, за час курсаў, ён прабудзіць у Васілеўскім ягоную «беларускасьць», навучыць гутарыць па-беларуску. Акінчыц згадзіўся пакінуць Васілеўскага на курсах. І праўда, Васіля Язэп навучыў элемэтарна гутарыць па-беларуску, але «прабудзіць беларускасьці» ня мог, бо яе ў Васіля не было.

Усю зіму 1943 году правучыліся будучыя прапагандысты: знаёміліся з гісторыяй Беларусі, сутнасьцю камунізму і нацыяналізму, з «Новым парадкам у Эўропе» і мейсцам у гэтым «парадку» Беларусі. Падкованых фізычна і палітычна, пераапрунутых у цывільную вопратку, прытарабанілі ў сакавіку 1943 году ў Менск.

Цёплае сакавіцкае сонца заглянула праз вакно ў пакой, правяло ласкавымі праменьнямі па тварах Язэпа. Васіля й іншых, што ляжалі на падлозе паўразрушанага дому. А «іншыя—гэта Хатулёў, Зіме́нак Жыгал-

ковіч, Каляда, Прысмакоў, Фралоў, Салаўёў.

Неўзабаве прыйшоў Сымон Юр'явіч Краўцоў, прынёс па «бутэрброду» і па чарцы «шнапсу». Пасьля перакускі зачытаў сьпісак прызначэньня на працу. Лабач і Зіменьак заставаліся ў Менску пры Гэнэральным Камісар'яце, а рэшту адпраўлялі ў Вілейку.

Язэп папрасіў Краўцова, каб пакінуў у Менску Васіля, але Сымон Юр'явіч сказаў, што патрэбны толькі два чалавекі, а замяніць Зіменька Васілеўскім ён ня можа. Шляхі Язэпа і Васіля разыйшліся. Лабач быў упэўнены, што Васіль, разлучаны зь ім бязь яго апекі, пойдзе ў партызаны. Ён і сам, успомніўшы «крыжавую «карыду» ў Новелі, пабачыўшы зьнявечаны родны Менск падумаў пра лес, але, прыпомніўшы катаваньні ў «амэрыканцы» на Савецкай вуліцы, канцлягер на Далёкім Усходзе адкідаў думку пра лес з спадзевам, што горай ня будзе, а можа, і лепей.

У той-жа сакавіковы цёплы дзень «Вілейкаўцы» цягніком выехалі зь Менску, а Язэп, разьвітаўшыся з Васілём, пайшоў шукаць кватэру. Пайшоў зь ім і Зіменька з тым, каб дзесьці разам уладзіцца жыць, але Язэпу Зіменьак не спадабаўся яшчэ ў лягеры. Быў ён сяброўскі, самадумны, замкнуты. Такіх Язэп называў «занудамі», а таму, каб адчапіцца ад «зануды», зманіў, што ён пойдзе жыць да брата. Зіменьак адчуў фальш у словах Язэпа, ня стаў напрошвацца і разьвітаўся. Язэп з палёгкай уздыхнуў, прайшоўшы крыху па Савецкай вуліцы, зьвярнуў на Камсамольскую. Там дзесь да вайны жыў яго дваюрадны брат Віктар. Камсамольская ляжала ў руінах. Шукаць дом Віктара ня было сэнсу Язэп завярнуўся і пайшоў па Савецкай і ў бок Дому ўраду.

На розе Нямігі і Карла Лібкнехта сноўдаліся людзі, нешта прадавалі, нешта куплялі. Язэп прыпыніўся на гэтай таўкучцы,

стаў прыглядацца да мужчынаў, каб убачыць кагосьці знаёмага, а можа, і брата. І ўбачыў высокага лысага, які нахіліўся да малой чорнагалавай дзяўчыны і нешта шаптаў ёй на вуха. Язэп наблізіўся і пераканаўся, як што гэта ён, брат яго Віктар, ткнуў яго пальцам у плечы у сьцішана: «Гэндэнгох!». Віктар крутнуўся, ўстаўшы блакітным вачыма ў Язэпа і, пазнаўшы, ажно падскочыў ад нечаканасьці, кінуўся абдымаць Язэпа: «А браток ты мой, а браток! Адкуль ты тут узяўся?» Дзяўчына, пачуўшы: «Гэндэгох», шыганула ў натоўп і змылася. Язэп, калі Віктар выпусціў яго із сваіх моцных, як клешчы, рук, не адказаў «адкуль тут узяўся», а запытаўся: «А што гэта за цаца, якой ты шаптаў на вуха ваенныя сакрэты? І чаго яна зматалася?» Пачуўшы ад Язэпа пра ваенныя сакрэты, Віктар крыху занепакоіўся, бо ён сапраўды меў з Манькай сакрэты, партызанскія сакрэты. Хаця Язэп быў яго брат, але сакрэт мусіць быць сакрэт, бо хто ведае, чым твой брат дыша. Таму Віктар адрэагаваў на пытаньні хутка: «А ты хіба не пазнаў «цацу»? Гэта-ж Манька Вярбіцкая, сястра твайго швагра Андрэя. А зматалася яна таму, што тут часта крычаць: «Гэндэгох!»—немцы, хапаюць, хто ня ўсьпеў уцячы, вязуць у каталашку. Адтуль амаль ніхто дамой не вяртаецца. Так што ня дзівіся з Манькі. І давай адсюль зматвацца, пакуль ня позна».

Яны выйшлі на вуліцу Карла Лібкнехта. Зырка сьвяціла сакавіковае сонца. Тут нямецкія бомбы ня падалі: ўсё драўляныя домікі стаялі цэлыя. Над Домам ураду палыхаў, як павук, нямецкі сыцяг. Язэпа сьцепанула, як ад нечаканага ўкусу пчалы, і ён, паказваючы рукою на сыцяг, спытаў у брата: «А дзе-ж наш сыцяг? Што вы тут пікнуць баіцесься?» «Які наш сыцяг? Белчырвона-белы?—спытаў Віктар і, не чакаючы

адказу, дабавіў: «Калі табе так хочацца пабачыць бел-чырвона-белы, пайдзі на Чырвонаармейскую. Там над Домам Чырвонай Арміі, ці-ж бо Домам Беларускай Самапомачы і Рады даверу, дзе і я, грэшны, акалачваюся, палюбуешся». Ад пачутага думкі Язэпа раздвоіліся. «Калі табе так хочацца пабачыць»,— сказала яму, што Віктару ня вельмі хочацца бачыць бел-чырвона-белы сыцяг, але-ж «акалачваецца» ён у Беларускай Самапомачы і Радзе даверу пад тым-жа бел-чырвона-белым. Як яго зразумець?

—Слухай, Віктар,—рашыў Язэп узяць «быка за рогі»,—як зразумеў з тваіх слоў, табе ня вельмі падабаецца наш нацыянальны сыцяг, а ты ўсё-ж працуеш пад ім.

Віктар зразумеў, куды цэліць Язэп, паляпаў яго па плячы, кажучы: «Ты, Юзік, усё хочаш ведаць, а я вось, ня ведаю нават, чаго ты ў Менску аб'явіўся?» Язэп не паспеў адказаць, што гэта доўгая гісторыя, бо яны падышлі да доміку на вуліцы Розы Люксембург, дзе жыў Віктар. Залямантавала і забраскала ланцюгом сабака.

Жыў Віктар з жонкай Верай і дачушкай Розай у трохпакаёвым доміку, у якім жылі да вайны жыды. Дом на Камсамольскай, ранейшае прыстанішча Віктара Лабача ляжаў у руінах. Цудам уратаваліся Лабачы ў час бамбардыроўкі. Доўга туляліся ў знаёмых аж пакуль Віктар ня ўладзіўся на працу ў Беларускаю Самапомач, і загадчык Самапомачы спадар Ермачэнка выпісаў Лабачу ордэр на кватэру на вуліцы Розы Люксембург. Пра гэта паведала Язэпу жонка Віктара Вера, пакуль Віктар схадзіў, як ён казаў жартаўліва, «на спірт-завод бабкі Анюты па бурачны «шнапс».

Вера была другою жонкаю Віктара. Першая «прасьцячка», як ён яе называў кінула Віктара, калі ў трыццатым яго бацькоў

«раскулачылі». Віктар ня вельмі праймаўся паступкам «прасьцячкі», а каб замесьці сьляды «ненадзейнага элямэнта» ўцёк у Менск, уладкаваўся неяк на працу на завод Варашылава. Крыху «акапаўшыся», на думаўся Віктар паступіць у Драматычную студыю, каб стацца артыстам, але для гэтага патрэбна было закончыць сямігодку. Віктар-жа закончыў, праўда, на выдатна толькі пачатковую Сыроваднаўскую школу.

У гэтым часе Язэп вучыўся ў Белпэдагтэхнікуме. Віктар пайшоў да яго ў інтэрнат, папрасіў, каб Язэп «пазычыў» яму на пару дзён сваю спраўку аб заканчэньні сямігодкі. Язэп баяўся даваць, але Віктар запэўніў, што ён толькі здыме копію, а больш нічога. Язэп згадзіўся і даў. Як Віктар рабіў тую копію, як замяняў Язэпа на Віктара, бацьку Язэпа Міхася над Адама, засталася таямніцай. Віктар закончыў Драмстудыю і ўладзіўся ў БДТ-1. Тады-ж неўзабаве пазнаёміўся з дачкою прафэсара Беларускага Дзяржаўнага ўнівэрсытэта Верай Невядомскай, і праз пару тыдняў яны «расьпісаліся».

У армію Віктара ня бралі «па стану здароўя» (меў «хворага» бацьку—кулака). Гэта-ж хвароба затрымала Лабача ў Менску, хаця Вера і пагражала, яму, што пабяжыць самам з Розай, а не застанецца пад акупантамі. Не пабегла, але на Віктара стала глядзець, як на здрадніка. Асабліва пасьля таго, як ён пайшоў працаваць у Беларускаю Самапомач. Супакоілася яна толькі тады, калі Віктар прывёў аднойчы нейкага партызанскага камандзіра Аляксея Новіка.

Калі Віктар вярнуўся ад бабкі Анюты з бутэлькай бурачнага «шнапсу» і ў гутарцы за сталом падняў чарку «за нечаканае спатканьне з братам», Вера паглядзела коса на Язэпа, кульнула сваю чарку і вылезла з-за стала, пайшла ў другі пакой, адкуль пачуўся голас дачушкі Розы. Віктар заўва-

жыў бзык Веры і сказаў Язэпу: «Не зьвяртаў увагі, на яе. Яна лічыць мяне нямецкім халуём. А раз ты мой брат, дык і ты такі самы халуй..» Яны крыху памаўчалі, выпілі яшчэ па чарцы, і Віктар расказаў брату пра сваё каханьне і вясельле, пра нялюдзкія паводзіны немцаў, пра сваю працу ў Самапомачы.

—А што гэта за арганізацыя?—спытаў Язэп.

—Ды гэта дабрачынная арганізацыя эканамічнага характару.

—А ёсьць палітычныя арганізацыі беларускага характару?

—Як табе сказаць? Ёсьць, ці яшчэ няма, але маецца быць так званая Рада даверу. Беларускі яе характар заключаецца пакуль, што ў тым, як мне думаецца, што там будуць працаваць беларусы. Яны будуць, а ўжо й зараз не баяцца, паказваць немцам на іхнія памылкі: тэрор у адносінах да беларусаў, справакаваных расейцамі-салідарыстамі, а асабліва палякамі, якія абсаджалі цывільную адміністрацыю. Усё гэта добра, але пабачыш сам.... Да рэчы, я толькі ў 1934 г. даведаўся ад аднаго дзяўчыны, якая вучылася з табою ў Белпэдаггавіку, што цябе арыштавалі ў 1933 годзе. Раскажы крыху пра сябе...» І Язэп расказаў і пра Саюз Вызвалення Беларусі, які выдумалі гэтаўшнікі і куды «залічылі» яго і сотні іншых студэнтаў, пэдагагаў, пісьменьнікаў, настаўнікаў і прафэсараў, пра пакуты ў канцлягэры, пра вызваленьне, працу настаўнікам на Тамбоўчышчы, пра мабілізацыю на фронт, пра службу на перадавой, акружэньне і палон. Не ўтаіў пра здраду Сталіну, пра згоду змагацца з Сталінам. «Каб я ня здрадзіў Сталіну, ляжаў-бы ўжо бадай, у брацкай магіле так, як ляжаць тысячы чырвонаармеецаў толькі ў адным мястэчку, мне давалося засыпаць размытыя

веснавой паводкай магілы на ўзвышшы каля Кельцаў,—сказаў Язэп і дабавіў: «А я не хацеў паміраць... І прыехаў у Менск не як халуй немцаў, а як змагар за лепшую долю беларусаў. Савецкая ўлада сядзіць у мяне ў пячонках».

Віктар кульнуў чарку і закашляўся, бо падавіўся «шнапсам», які чамусьці не жадаў ісьці па назначэньню. Адкашляўшыся, ляпнуў такое, чаго Язэп не чакаў і што яго абурала: «Калі ў цябе савецкая ўлада залезла ў пячонкі, дык трэба, браце, лячыцца, калі не жадаеш, каб немцы расправіліся з табою, як з тым змагаром ксёндзам Гадлеўскім».

—А ў цябе, як бачу, — ўзарваўся Язэп савецкая ўлада ў сэрцы і ў дурной галаве сядзіць, бо яна-ж такая добранькая «твайго бацьку і матку загнала ў Сібір на загубу. І ты загрымеў-бы туды, каб ня ўцёк сюды ў Менск ды не адрокся ад бацькоў».

Віктар ня ведаў, што сказаць, стаў напаяцца чаркамі. За яго адказала Вера, якая чула іх сварку, праз рашчынены дзьверы: «Савецкая ўлада вынішчала ворагаў народу, а гэтыя людзеы вынішчаюць і ворагаў, і дзяцей—народ вынішчаюць».

Язэп не жадаў пярэчыць жонцы брата, бо ведаў, што яе ды брата не пераканаеш: яны не былі ні ў канцлягэры, ні ў катойніку ГПУ, і ў іх савецкая ўлада ў пячонках не сядзела, таму ён рашыў разьвітацца, ўспомніў, што яму-ж трэба пашукаць кватэру. Калі Язэп падняўся і памкнуўся вылазіць із-за стала, Віктар затрымаў яго за руку, сказаў прымірыцельна: «Ня псіхуй Язэп. Бацькі мае ня ў Сібіры, а ў Казахстане. Я сапраўды пагарачыўся, не падумаў, што казаць. Даруй і давай заглушым гэтую няпрыемнасьць бабчыным «шнапсам». А Вера сваё: «Не паўзі назад, як той рак». Віктар: «А ты замкні сваю ляпу. Безь цябе

абыйдземся». І Віктар кульнуў чарку, Язэп таксама апёк глытаўку і падаў Віктару руку. Віктар затрымаў Язэпа і лагодна сказаў: «А ты мне так і ня прызнаўся, дзе працуеш?»

—Дык я яшчэ не працую і ня ведаю, якая праца мяне чакае, — зманіў Язэп. Віктар не паверыў Язэпу і адпусціў руку са словамі: «Ня хочаш сказаць, дык і ня трэба. Заходзь».

Язэп падзякаваў Веру за смачную закуску, а брату за «шнапс» і разьвітаўся. Сабака праводзіла яго гучнай злосьцю за варотцы.

Выйшаўшы на Карла Лібкнехта, накіраваўся на таўкучку, спадзяючыся спаткаць кагосьці знаёмага і папрасіць дапамагчы знайсці кватэру, Віктара ня стаў прасіць, бо спатканьне атрымалася недарэчным. Стаяў Язэп на таўкучцы, прыглядаўся да мянчанак, але знаёмых твараў не пабачыў. Мужчын амаль не было. Зьбіраўся Язэп падыйсьці да адной малажавай кабеціны, але заўважыў хлопца, які завярнуў на таўкучку з боку Нямігі. Калі той падыйшоў бліжэй, пазнаў Язэп зямляка, зь якім вучыўся ў Грозаўскай сямігодцы, Косьцю Фарнэля. Ну, вядома-ж пайшоў яму насустрач Косьця здзівіўся нечаканаму спатканьню, павіталіся, абмяняліся звычайнымі «як пажываеш», дзе працуеш. Язэп на апошняе пытаньне адказаў: «Пакуль што не працую, Учора ноччу прыехаў із Нямеччыны. Куды накіруюць ня ведаю».

Ведаў Язэп, куды яго накіруюць, але прызнавацца Фарнэлю, хоць і зьбеларушчанаму немцу, былому камсамольскаму актывісту, не жадаў, бо ня ведаў, чым ён дыша.

—А дзе-ж ты, Косьця, працуеш, калі не сакрэт,—спытаў Язэп і пачуў:

—А які там сакрэт.— І паказаў рукою

на белы двухпавярховы дом на другім баку Карла Лібкнехта, па якой яны памалу крочылі: «Вунь там я працую, у Беларускіх прафсаюзах,—бараню рабочых ад капіталістычнай эксплуатацыі». Апошнія словы былі сказаны картаўліва, а таму і Язэп усміхнуўся і спытаў, ці ня ведае ён, у каго можна было-б знайсці прытулак. «А гэта не праблема,— адказаў Косьця.— Вось тут недалёка жыве адна «салдатка», можа я цябе і ўсватаю. Яна працуе таксама ў Беларускіх прафсаюзах: прыбірае, падмятае. Жонка лейтананта. Вестак пра яго ня мае. Так што, можа ты ёй і спадабаешся? Ня ведаю, ці спадабаецца яна табе, бо ня вельмі прывабная, але бабка яшчэ з сокам».

—А мне, Косьця, на дадзеным этапе «сокі цаліны» не патрэбны. Мне патрэбен куток які-небудзь.

—Ну, дык я цябе завяду да васцёмідзесяцігадовай бабкі Аняты, калі ты ўжо атрафіраваўся.

Можа, Косьця сапраўды завёў-бы Язэпа да бабкі Аняты, але яны дайшлі да дому нумар чатыры, у двары якога вешала бялізну Аня Бабкевіч

Гэта была хударлявая цёмнавалосая зграбная «бабка» гадоў каля трыццаці. Косьця прывітаўся па-нямецкі: «Гутэн таг, генэдзіке Аня!» Яна паказала белыя зубы: «Каму «гутэн», а каму «Ня гутэн». Але добры дзень!»

—Так, так. Добры дзень, сонечны, а вось пазнаёмся з маім сябрам Язэпам Лабачом. Аня ня вельмі ветліва абмацавала Язэпа шэрымі вачыма, падала руку, але не назвала. Косьця сказаў, чаго яны да яе завіталі. Аня памаўчала, нешта ўзважыла, а пасля сказала: «Магу невялічкі пакойчык здаць».

ПАМ'ЯЦЬ ЗЯЧІ

«Ты быў, як месяц адзінокі...»

Святлана Белая

Ужо за поўнач. У невялікім пакоі сыра і па-зімняму холадна. Дагарае газыніца. Газу больш няма. Таму трэба сьпяшацца.

«Вам я хацеў сказаць сваё апошняе слова. Можа гэта і «пошло», але мне ўсё роўна пасля смерці. Жыццё ня вартае таго, каб жыць. У марах жыццё — казка, а спраўдзі — гніцьцё раба і вечная незаб'яспечанасьць. Але не думайце, што я дзеля незаб'яспечанасьці ўміраю. Не. Жыць так, як жыву, я, няма ніякай рацыі.

Бывайце здаровы і прашчайце навекі.

Прашчайце. Я так люблю жыццё, светласьць і красу, ды не на маю долю выпала гэта. Прашчайце...

Я ніколі ня меў больш блізкага чалавека, чым вы, але і вы былі далёкі ад мяне.

Не зналі вы мяне. Век сам. Я нікога не меў блізкага.

Перадайце шчыры прывет беларусам. Багата я думаў зрабіць, ды не зрабіў нічога.

Шкода паміраць так марна, але трэба.

Няхай.

І яшчэ адна драбніца: я ўміраю «пошла», павесіўшыся, бо не было змогі купіць рэвальвера...».

Сяргей Палуян дапісаў ліст знаёмаму украінцу і пачаў ўпарадкоўваць свае папэры: разабраў дакументы і паклаў іх на бачнае месца. Затым перабраў літаратуру: надпісаў на кнігах, пазычаных у сяброў, якая каму належыць, асобнай стопкай адклаў бібліятэчныя выданні. Хацеў, каб уласныкі ня ведалі праблемаў. Потым Сяргей яшчэ раз абвёў вачыма маленькі аскетычны пакой, непрыгожы да крайняй беднасьці.

Усё жыццё ён імкнуўся да прыгажосьці. Прыгажосць ён бачыў з маленства. Бацька, гаспадар невялікага хутара Крышычы, разбагацеўшы сялянін, спрабаваў выдаваць сябе за пана. Купляў прыгожую адзежу, мэблю. У хаце было многа вазонаў, у палісадніку перад хатай расьлі кветкі. Веранду з каляровым шклом абвіваў дзікі вінаград. Як пан, бацька хацеў даць сваім дзецям добрую адукацыю. Аддаў сваіх дачок у Мітаўскую гімназію, сыноў Зьмітрака і Рыгора ў Мітаўскае рэальнае вучылішча, а Сяргей паступіў у Мазырскую шасьціклясную гімназію. Тут, у Мазыры, Сяргей і далучыўся да рэвалюцыйнага руху. Прыязджаючы на канікулы пачаў агітаваць моладзь. Бацька даведаўшыся пра паводзіны сына адправіў Сяргея вучыцца ў Мітава. Там жылі родныя браты ягонай жонкі Сьцяпан і Вікенцій, абодва выкладчыкі. Дзядзькі хаця і ня мелі асаблівага багацьця, але жылі ў дастатку, мелі прыгожыя хаты. Тут-жа, у Кіеве, куды Сяргей выехаў пасля разладу з бацькам, у ягонай маленькай халупе ўсё інакш.

Не, ён ня хоча валачыць жажлівае становішча жабрака. Хаця, хто ведае, можа беднасьць і ёсьць спадарожніца ўсіх Богам выбраных, таленавітых людзей. Той-жа Моцарт, вялікі кампазітар ХVIII стагодзьдзя, творы якога ён зусім нядаўна чуў на канцэрце разам зь сябрамі, памёр у страшэннай беднасьці і адзіноце. Ніхто не наведваў яго, у час, калі ён сьмяротна хворы працаваў над сваім апошнім творам. Хаця не... Пачакай. Сяргей узгадаў, што недзе чытаў, як да Моцарта перад ягонай сьмерцю прыхо-

дзіў Чорны Чалавек. Чорны Чалавек, у карнавальнай масцы, замовіў кампазітару рэквіем, у гонар ягонай памерлай жонкі. Моцарт працаваў і дзень і ноч, і кожны вечар з жахам чакаў прыходу Чорнага Чалавека. Калі апошні акорд лёг на паперу, у хату нехта пагрукаў. Моцарт адчыніў дзверы і... Суседка па кватэры, пачуўшы крык, зайшла расчыненыя насцьцеж дзверы. На падлозе ляжаў мёртвы Моцарт, у пакоі лёталі лісткі папэры, а каля кампазітара валялася чорная карнавальная маска. Чорны Чалавек больш не заходзіў у гэты дом.

Да Сяргея-ж прыходзіла жанчына у чырвоным. Прыгожая, амаль незямной прыгожосьці, з тварам спакойным як сьмерць. Ейная чырвоная даўгая сукенка зіхаціць, пераліваецца пры кожным кроку. А сама Чырвоная Жанчына ідзе бязгучна, быццам-бы плыве ў паветры. Вочы яе, вялізарныя, глядзяць мёртва і пранікнённа. Ад яе незямной прыгажосьці вее спусташаючым холадам. Учора яна зноў прыходзіла да яго. Аглядзела больш пільна ягоную убожую кватэру, заўважыла мыш, якая бегала па пакою ў пошуках ежы. Сяргей бачыў, як павялічваліся яе вялікія вочы.

— Так гэта ёсьць твой дом? — запыталася нарэшце яна і яе рот скрывіўся ў нейкай усмешцы. Яна аглядзела пакой пад позіркамі яе вачэй выявіліся ўсе пляміны беднасьці, якія Сяргей ужо перастаў заўважаць. — Так, значыць ты тут жывеш, — паўтарыла ў задумьні яна. А я думала, ты пан, як і твой бацька.

Яна сьмяецца і выходзіць з пакою. Сяргей хоча бжаць за ёю, хоча апраўдацца, але Чырвоная Жанчына зьнікае за дзьвярыма. Сяргей спрабуе адчыніць тыя дзверы, але яны замкнутыя. Нарэшце ён, зламаўшы іх, уваходзіць у незнаёмы яму пакой і... У пакоі пуста. У цэнтры яго вісіць пятля, пад

ёю груба скалочаны табурэт. На табурэце ляжыць доўгая жаночая чырвоная палатка. Гэта палатка засталася ад жанчыны ў чырвоным. Сяргей бярэ яе ў рукі і прачынаецца.

Ён доўга ня мог адыйсьці ад свайго сну. Нарэшце, усё зразумеў.

— Божа мой, ты сам гаворыш мне, што рабіць, як шукаць ратунку, — маланкай пранеслася думка. Жыць далей ня мела сэнсу, бо няма прынцыпаў нідзе. У дробязях жыцця зьвініць адна няпраўда. Людзі... гэта нешта такое жорсткае, чаго нідзе не ўбачыш. Усё сусьветнае зло сканцэнтравалася ў чалавеку, знайшло сваю канкрэтную форму ў гэтай загадкавай злой істоце. Не, так жыць больш нельга. Пошласьць жыцця, зло чалавецтва, нішто больш не затрымае яго тут. Ратунку сапраўды няма. Рэвалюцыя, якая здавалася ўцягнула ў свае рады столькі людзей закончылася. А ён так верыў у яе перамогу. Сяргей не прапускаў ніводнага мітынгу ў Мітаве, дзе ён быў пасланы бацькам на вучобу. На ўсе сходкі, маніфэстацыі ён прыходзіў у чырвонай, рэвалюцыйнага колеру, сарочцы. Сяргей веў актыўную прапаганду сярод моладзі. За гэтага ён і пасварыўся з бацькам, назаўсёды пакінуў родныя Крышычы і паехаў у Кіеў, сямы блізкі ад Крышыч вялікі культурны і палітычны цэнтар. Тут у Кіеве ён зьвязваецца з украінскімі сацыял-дэмакратамі, удзельнічае ў кіеўскім падпольлі. Адначасова спрабуе свае сілы ў журналістыцы: супрацоўнічае з часопісам «Украінська хата», а таксама з газетай «Наша ніва». Але рэвалюцыя разгромлена. Рэакцыя, падман, пакуты нявінных людзей. Зраднікі працьвітаюць, змагары загінулі. Нідзе няма праўды. Нават у «Нашай ніве». Праца тут, у адзінай беларускай газэце сярод браткоў беларусаў не прыносіць чаканай радасьці і

задавальнення. Сяргей пераехаў з Кіева ў Вільню ў пачатку лета 1909 г. Адразу пасябраваў з Янкам Купалам, які ў той час таксама працаваў у «Нашай ніве». Блізка сышоўся з Цішкам Гартным, які пераехаў у Вільню. Падзел рэдакцыі на дзве палаты: «верхнюю», у якую увайшлі рэдактар А. Уласаў, І. Луцкевіч, Я. Манькоўскі, А. Бульба, і «ніжнюю», да якой належалі Янка Купала, С. Палуян, Ядвігін Ш., Я. Драздовіч — нясе вялікую страту ўсяму беларускаму руху. А Сяргей ня можа мірыцца з гэтым. Марыць як тая вёска*, ягоная Беларусь аб сонцы, аб праўдзе, аб сьвеце, а сьмерць калышыцца ад смеху ў старэнькай каплічцы. Шчэрыць зубы ды ізноў сухім пальцам ківае на вёску. Халодны подых сьмерці дайшоў і да Сяргея. Ён азірнуўся. З полуадчыненнай дзьверы глядзела на яго Чырвоная Жанчына і бязгучна сьмяялася. Сяргей перастаў хістацца. Рашэньне было прынята. Ён прыступіў да яго выкананьня.

Калі ўсё было ўжо падрыхтавана. Сяргей апошні раз ўважліва аглядзеў пакой, каб не забыцца чаго, але здавалася ўсё было ўпарадкавана. Хацеў памяняць кашулю. Замест старэнькай апрануць новую, чырвоную касаваротку, адзіную добрую і дарагую рэч, якую ён надбыў за сваё жыццё, але перадумаў. Усё сваё самастойнае жыццё жыў як галяк, так ня трэба і паміраць панам. Ён пакіне сьвет непрыгожым, каб знайсці прыгажосць... Там. Сяргей робіць крок наперад, газьніца тухне. Цёмна, страшна, але шляху няма. На вобмацкі ўстае на табурэт і...

Прыстаў Лук'янаўскага ўчастка г. Кіева склаў паперу аб тым, што 10 красавіка 1910 г. по вуліцы Гогалеўскай 37 быў абнаружаны труп мешчаніна Менскай губэрні г-р. Сяргея Е. Палуяна. Прычына сьмерці — павесіўся.

Сяргей Палуян ляжаў у дамавіне пры-

гожы, малады і, здавалася, радасны. Ягоная духоўная прыгажосць была непадуладная нават сьмерці. Дамавіна стаяла ў часоўне пры анатамічным тэатры. Сьвятар Мікалай Янронемскі спраўляў паніхиду. Пахавалі Сяргея Палуяна ў Кіеве на Байкавых могілках. Народу сабралася многа. Прышлі сябры, знаёмыя, многа было моладзі. Прыгожая жанчына ў чырвоным прынесла на свежую магілу белую ружу і не сказаўшы нікому ні слова, быццам-бы расстаяла ў тумане дня.

Бацька да апошняй хвіліны ня верыў, што ягоны сын мёртвы. Пасьля паховінаў, ноччу, ён хацеў ісьці на магілу, бо яму здалося, што сын проста заснуў літаргичным сном. Бацька хацеў раскапваць свежую магілу. Маці ледзьве стрымала яго.

На магіле Сяргея Палуяна бацькі паставілі помнік. На гранітнай пліце з мармуровым крыжам было выбіта: «Беларускаму беле-трысту Сяргею Палуяну». І даты народжэньня і сьмерці «14 кастрычніка 1890 — 10 красавіка 1909 гг.» Сяргею Палуяну не было і 20 год.

Максім Багдановіч не любіў красавік. 9 красавіка 1908 году памёр ад сухотаў ягоны брат Вадзім, самы блізкі пасьля маці яму чалавек, зь якім зьвязвала ня толькі роднасьць крыві, але й агульнасьць душы. І вось яшчэ адна сьмерць яшчэ аднаго блзкага чалавека. 10 красавіка ня стала Сяргея Палуяна.

Ой, скацілася зорчка, скацілася,

Ты ўйшла ад нас і не прасьцілася.

Не прасьцілася, не разьвітлася,

І куды ўшла — не сказалася...

Сьмерць Сяргея Палуяна моцна ўскалыхнула Максіма Багдановіча. У сваім артыкуле «Глыбы і слаі» ён пісаў: «Ёсьць у нашай літаратуры і яшчэ адна драма — драма жыццёвая. 8 апрэля абарваў жыццё сваё на дваццатай вясьне Сяргей Палуян, а якая

любоў да Беларусі таілася ў яго сэрцы, які шырокі, мнагабачны талент загінуў з яго сьмерцю — гэта можна зразумець і з глыбока сымбалічнага, напоўненага душэўным болем апавяданьня «Вёска» і з другой рэчы — «Хрыстос уваскрос!», дзе на ўсім працягу б'ецца хваля напружанага пачуцьця.

Моцна ціснула маладога пісьменьніка сучаснае грамадзянскае жыццё, ды не пакарыўся ён яму і за гэта заплаціў свай сьмерцю. Не забудзема-ж яго ў час барацьбы і адваленьня, але няхай у нас прабуджаецца разам з тым і сьвятая гордасьць: наша пісьменнасьць неразьвітая і карава, але вялікім пачуцьцём напоўнена ўсё яе цела, не на грашовых справах трымаецца яна і ніколі не пойдзе чысьціць боты капіталу!»

Хаця Максім ведаў Сяргея толькі па перапісцы, але ён адчуваў братоўскую любоў да яго. Максім атрымаў ад Сяргея Палуяна 8 лістоў, у якіх той заклікаў яго да актыўнай творчасці на роднай мове. Сяргей быў ня толькі адным зь першых прыхільнікаў Багдановічаўскага таленту, ягоным патрабавальным крытыкам, але й ягоным заступнікам. Супрацоўнікі «Нашай нівы» напачатку вельмі сурова аднесліся да твораў васемнаццацігадовага нікому яшчэ невядомага паэта, палічыўшы іх «дэкадэнцкімі», «не для народу». Калі ў пачатку мая 1909 г. рэдакцыя атрымала ад М. Багдановіча сшытак ягоных новых вершаў, то ён вярнуўся зь перагляду «верхняй палаты» у «ніжнюю». Вершы былі перакрэсьлены сінім алоўкам з надпісам рукою А. Уласава «Вархив». Праўда пад перакладам з Ю. Святагора «Дзьве песьні» быў надпіс «можна друкаваць пад псеўданімам». Вершы былі надрукаваны пад псеўданімам Максім Крыніца. Пасьля некалькі тыдняў пасьля выхаду вершаў у друк, М. Багдановіч прыслаў яшчэ некалькі новых вершаў і ліст, у якім пратэставаў,

што яго друкуюць пад псеўданімам. Толькі вершы зноў палічылі «дэкадэнцкімі» й яны трапілі ў тую-ж «архіўную» папку. Так яны і праляжалі ў ёй да канца жніўня, калі іх «выцягнуў на сьвет С. Палуян, які, прачытаўшы вершы, з надзвычайным захапленьнем стаў бараніць іх сьпярга перад Ядвігіным Ш., а пасьля перад «верхняю палатаю», з радой якое за надрукаваньне некаторых вершаў першы выказаўся Чыж...» (Бабарэка А. Максім Багдановіч у літаратурных ацэнках — Узвышша, 1927, №2, с. 139). «Потым і іншыя члены рэдакцыі, за выключэньнем толькі Ядвігіна Ш., які ўпарта паказваў на тое, што вершы М. Багдановіча «не для народу», прызналі за ім таленавітага паэта. Яго па-сяброўску ахоўваў С. Палуян, у якога малады паэт знаходзіў ня толькі крытыку свае мовы, якая звычайна прэсьцілася русізмамі, але й ацэнку сваіх паэтычных замыслаў і мастацкай тэхнікі. Праўда, нападкі на М. Багдановіча былі і пасьля 1909 г., але станавіліся ўсё слабейшымі». (Замоцін І. М. А. Багдановіч, — Узвышша, 1927, №2, с. 126).

Сяргей Палуян пасьля сьмерці вадзіма, роднага брата Максіма, стаў яму вельмі блізкім, родным чалвекам. Багата агульнага было паміж ім і Вадзімам.. Абодва былі захопленыя рэвалюцыйнымі падзеямі. Вадзім кіраваў групай эсераў, Сяргей Палуян праводзіў рэвалюцыйную працу паміж сялянамі. Абодва аказвалі заўсёды моцны патрыятычны ўплыў на моладзь. Сяргей быў, як і брат Вадзім ягоным заступнікам: Вадзім — ад хатніх, Сяргей — ад некаторых «нашаніўцаў». Удзячны за ўвагу і падтрымку М. Багдановіч паслаў С. Палуяну свой фотаздымак з аўтографам:

Я, нядужы, бязскрыдлы паэт,

Помню, раз пазабыў сваё гора,

Бо ў той час атрымаў ваш прывет.

* Апавяданьне С. Палуяна «Вёска»

Я—нядужы, бязскрыдлы паэт:
 Мо ня выскажэ вам тріолет,
 Дык хоч гэты партрэт хай гаворэ,
 Як нядужы бязскрыдлы паэт
 На гадзіну забыў сваё горэ.
 З шчырым паважаньнем М.Багдановіч.
 Яраслаў, 9 лютага 1910 г.

Гэтым прыветам была маленькая зацемка
 Сяргея Палуяна ў газэце «Наша ніва» № 37,
 1909 г., надрукаваная ў аддзеле «Паштовая
 скрынка».

«Яраслаў на Волзе, Максіму Б-вічу: Ваши
 вершы, тлумачаныя з Гейнэ, чытацелі «На-
 шае нівы» будуць толькі вітацы. Гейнэ най-
 вялікшы пясняр людзкі, і перакладаць яго
 на беларускую мову—нават заслуга!»

Палуян, як і Вадзім, памёр у красавіку.

Вадзім—ад хваробы, Сяргей—ад душэў-
 ных праблемаў, ад адзіноты. Максім Багда-
 новіч перажыў свайго сябра на 8 гадоў і
 адзін месяц. Ён паміраў у травені, у Кры-
 му. Белая, у залатых агнях Ялта. Сіняя
 бухта. Пяшчотнае мора. Паміраць не хаце-
 лася. Ён вельмі хацеў жыць. І хаця ён у
 нечым пагаджаўся з Палуянам, што жыцьцё
 гэта міраж, «калі ціха паўзушчы чарвяк,
 Усё-ж дагнаў нас ля самай магілы», ён не
 прыймаў сьмерці, змагаўся зь ёю. Нават
 адчуваючы сваю сьмерць, разумеючы, што
 гэта ўсё, канец, ён працаваў над беларускім
 мантаром, бо хацеў бачыць працяг свайго
 жыцця, на якой будучы вучыцца
 беларускія дзеці. Ён хацеў мець працяг
 свайго жыцця ў іхніх ведах, іхніх
 усьмешках. Ён так хацеў жыць.

«Перадайце шчыры прывет беларусам.
 Багата я думаў зрабіць ды не зрабіў ні-
 чога»,—узгадваўся яму словы Сяргея. Не,
 Максім не пагаджаўся з думкамі сябра.
 Ты многа зрабіў, Сяргей. Нядоўга ты жыў,
 але доўгую памяць пакінуў па сябе.

Ты быў, як месяц, адзінокі:
 самотна жыў, самотна ўмёр.
 Хоць сьвет і людны, і шырокі,—
 Ты быў, як месяц, адзінокі.
 Красу, і сьветласьць, і прастор
 Шукаў— і, ад усіх далёкі,
 Ты быў, як месяц, адзінокі:
 Самотна жыў, самотна ўмёр.
 (С.Палуяну. М.Багдановіч)
 І яшчэ:

«Некрупными, но глубоками буквами
 вырезал ён свое имя на скружалах белорус-
 ской литературы. То немного, што написал
 Палуян, относится к числу лучших приоб-
 ретений белорусского печатного слова. Но
 еще ценнее тот дух, который вдыхал он в
 окружающее своей бодрой и жизнедеятель-
 ной личностью, овладевшей поминанием
 задач белорусского движения и крупным
 размахом инициативы.» (Новый период в
 истории белорусской литературы. Максім
 Багдановіч)

І ў сваім апошнім вершы, чакаючы ады-
 ходу ў іншую краіну, у якую дабрахвотна
 і так прадчасна пайшоў Сяргей Палуян,
 Максім Багдановіч пісаў:

«Я не самотны, я кнігу маю
 З друкарні пана Марціна Кухты»

Адзіная прыжыццёвая кніжка Максіма
 Багдановіча «Вянок» мела эпіграф: «Вянок
 на магілу С.Палуяну». І гэты «Вянок» нале-
 жыў ім абодвум.

Памяці Максіма Беларуса

Сьвятлана Менская

Рэпрадукцыі рэдкіх фотаздымкаў з
 жыцця Максіма Гарэцкага, кнігі гэтага вы-
 датнага беларускага пісьменьніка, выдадзё-
 ныя ў розныя часы, артыкулы з часопісаў
 і газэтаў, прысьвечаныя 100-годзьдзю яго-
 най змагарнай дзейнасьці і творчасці, — з
 прагляду гэтай невялікай выстаўкі і пачала-
 ся ў ААН нацыянальная вечарына, прысь-
 вечаная 100-годзьдзю Максіма Гарэцкага.
 Адбылася яна 30 верасьня, і традыцыйна на
 ёй сабралася нямала беларусаў Нью Ёрку,
 Саўтр Рывэру, Нью Брансвіка, Кліўленда.
 Забыўшыся пра справы надзённыя, беларусы
 прыехалі ў штаб-кватэру ААН, каб ушана-
 ваць памяць Максіма Беларуса, як часта
 называў сам сябе М. Гарэцкі, а разам з тым,
 каб пабачыцца разам з знаёмымі, пагавя-
 рыць з прадстаўнікамі беларускай місыі

пры ААН, міністрам замежных справаў Рэс-
 публікі Беларусь П. Краўчанкам, паслухаць
 беларускія песні ў выкананьні ансамбля
 «Сябры».

Вітаў гасьцей беларусаў, а таксама кі-
 раўнікоў дэлегацыяў дзяржаваў-членаў
 ААН, прадстаўнікоў дыпляматычнага кор-
 пусу міністр замежных справаў Рэспублікі
 Беларусь Пётр Краўчанка. Пакінуўшы гісто-
 рыкам літаратуры вырашаць праблему, да
 якога жанру, якой літаратурнай школы
 трэба аднесці творчасць М. Гарэцкага, ён
 падкрысьліў, што для яго асабіста ў твор-
 часьці і светапоглядзе Максіма Беларуса
 прыцягвае—беларускасьць, нацыянальны
 дух і нацыянальная сьвядомасьць. «Веліч
 Максіма Беларуса, на мой погляд, у тым,
 што, дзякуючы яго выдатным творам, яго

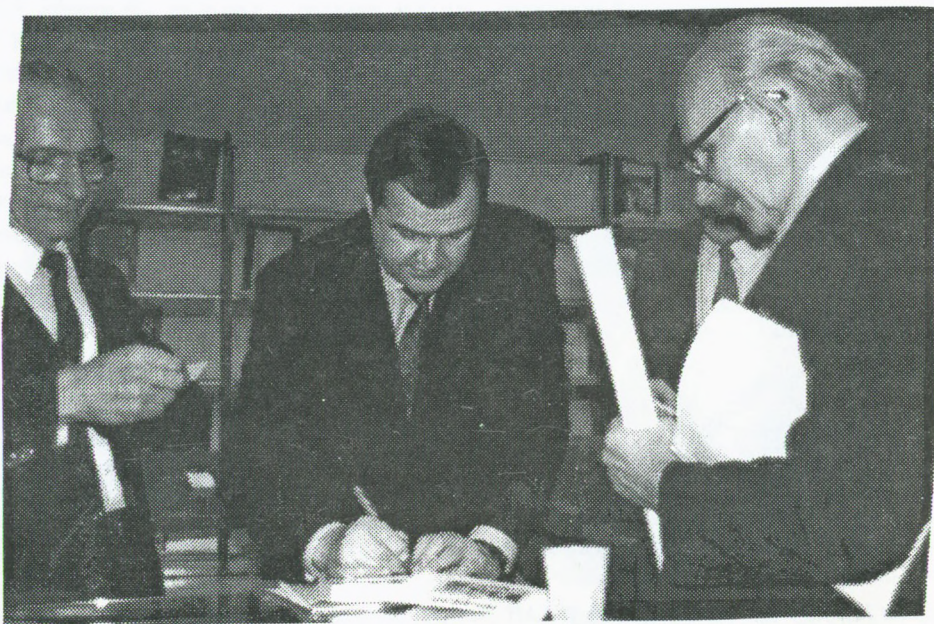

Беларусы Кліўленда на вечарыне ў ААН. Першы рад, зьлева направа: Аўген Кабяка,
 Сяргей Карніловіч, Наталья й Анатоль Лукьянчыкі, Сьвятлана Белая

выдатным літаратурным і мовазнаўчым здольнасцям, паступова высьпявала наша нацыянальная літаратурная мова і завяршыўся працэс яе канчатковага афармлення... Убачыць Беларусь незалежнай дзяржавай было запаветнай марай Максіма Гарэцкага. Як і мы сёння, ён хацеў, каб яго старонка была «нараўні» зь іншымі «крэпчайшымі» народамі, сапраўды верыў, што ў хуткім часе «ачуняе» яго родны край і «закрасуецца прад відамі другіх народаў сваімі арыгінальнымі, самабытнымі, выразнымі прыгажосцямі». Ён ня губляў надзеі на дасягненне Беларуссю паўнацэннай дзяржаўнай суверэннасці. Сродкамі літаратуры зьдзяйсняў сапраўды грамадзянскі подзвіг, імкнуўся паказаць іншым народам,

«што за народ такі беларускі ёсьць», жадаў, каб беларуская літаратура несла свой дар усяму чалавецтву.»

Пасьля прамовы П. Краўчанкі ў выкананьні ансамбля «Сябры», прагучалі песні з новай, спецыяльна падрыхтаванай ансамблем праграмы «Эмігранты зь Беларусі». Пасьля канцэрту адбыўся традыцыйны беларускі пачастунак, дзе акрамя розных шмалікіх прысмакаў госьці маглі пакаштаваць нават беларускага сала. Вечарына ў гонар 100-годзьдзя Максіма Гарэцкага прайшла вельмі ўдала. Памяць вялікага беларускага пісьменьніка, які паказваў усім нам, як трэба ісьці на шляху незалежнасці, ушанавана нават у далёкай ад ягонай Бацькаўшчыне Амэрыцы

Пасьля канцэрту, у часе прыняцьця.

Зьлева направа стаяць: Рэдактар газэты «Беларус» д-р Янка Запруднік, міністр замежных справаў Беларусі Пётр Краўчанка, старшыня БАЗА Антон Шукелойц.

Сьвята ў Чыкага

Сьвятлана Анатольева

35 год назал 5 лістапада ў Чыкага царква пад назвай сьв. Юрыя была залегалізавана і атрымала дакумэнт, т. зв. чартар. Із Францыі прыехаў архімандрыт Уладзімір (Фінкоўскі). Зь ягоным прыездам богаслужбы ў нанятай царкве сталі рэгулярнымі. Але гэта не задавальняла беларускіх праваслаўных актывістаў. Ініцыятыўная група ў складзе Швэфэля Данілы, Латушкіна Міколы, Панкевіча Івана, Калтаноўскага Глеба, Пунтуса Васіля, Новіка Анатоля, Шасткоўскага Міхася, Загонка Кастуся, Новіка Кастуся, Говіна Міколы, Агальца Паўлы, Цешчанкі Віктара унясьлі ахвяры ад 350 да 859 даляраў ад асобы, каб набыць уласны будынак для царквы. 25 мая 1959 г. па адрасу 1500 Норд Маплевуд Авеню, ініцыятары купілі будынак для Беларускай Праваслаўнай Царквы сьв. Юрыя, дзе царква знаходзіцца і сёння

У часе сьвяткаваньня

7 лістапада 1993 года у царкве сьв. Юрыя ўрачыста былі адзначаны 35-я ўгодкі прыходу сьв. Юрыя. На сьвята прыехалі: з Вашынгтону Сяргей Мартынаў, пасол Рэспублікі Беларусь ў ЗША і Аляксандр Астроўскі, консул Рэспублікі Беларусь, з Кліўленда Сьвятлана Бела, Міхась Белямук, Вольга Лукашэвіч, Сьцяпан Махахей, Марыя Патапенка, Янка Ханенка, Эва Яраховіч, госьці з Саўт Рывэра, Рокфарда, Грэнд Рэпідса.

У нядзелю, а 9.30 дзеці ўсыпалі кветкамі дарогу для Ўладыкі Якаваса, яраха архідыяцэзіі на Паўночную і Паўднёную Амэрыку. Уладыку сустрэлі хлебам-солью настаяцель парафіі ераманых Якуб і старшыня царкоўнай рады Алекс Шышка. У сьв. Літургіі прынялі ўдзел Уладыка Якавас, якому саслужылі ераманых Якуб, пратаярэй Анатоль Сегень, настаяцель царквы Іоана

Кранштацкага ў Кліўлендзе і прыехаўшы зь Беларусі, а. Юры Латушка, настаяцель Петрапаўлаўскай царквы ў Менску. Хорам кіраваў а. ярэй Міраслаў Мельнік.

Пасьля сьв. Літургіі і крэснага ходу адслужылі малебен за ўсіх чыкагскіх беларусаў, якія спрычыніліся да стварэньня прыходу. Затым Уладыка Якавас паклікаў да сябе ераманых Якуба, і калі той стаў на калені, Уладыка паклаў на ягоную галаву свае рукі і стаў чытаць малітву з воклікам: «Акісіс». Хор і вернікі паўтаралі тройчы: «Акісіс» (Дастойны ёсьць). Ераманых Якубу быў нададзены сан архімандрыта.

Урачыстае богаслужэньне на гэтым закончылася. Пасьля яго ініцыятыву ўзялі фатографы, якія разам з царкоўнай радай паклапаціліся аб тым, каб сьвяткаваньне 35-годзьдзя захавалася ў памяці нашчадкаў.

(Працяг у наступным нумары)

На здымку (зьлева направа): К. Пуп, Д. Швэфэль, К. Загонак, а. Юры, М. Латушкін, а. Анатоль, Уладыка Якавас, а. Міраслаў, архім. Якуб, М. Каленік, А. Шышка, П. Нягода

Пасольства Рэспублікі
Беларусь
у Злучаных Штатах Амэрыкі

Embassy of the Republic
of Belarus
to the United States of America

1619 New Hampshire Avenue, N.W.
Washington D.C. 20009
Phone: (202) 986-1604
Fax: (202) 986-1805

PRESS RELEASE
September 29, 1993

The Presidium of the Supreme Soviet of the Republic of Belarus has issued a Statement on the latest events in the Russian Federation.

Unofficial translation
STATEMENT OF THE PRESIDIUM
OF THE SUPREME SOVIET OF THE REPUBLIC
OF BELARUS

"The events in the Russian Federation are causing the feelings of anxiety and concern among people of good will.

The peoples of Belarus and Russia have long-standing friendly relations of cooperation and mutual assistance, which makes it impossible for us to be indifferent to the events unfolding in Russia.

Recognizing respect and non-interference in the internal affairs of each other as firm principles of interstate relations, the Presidium of the Supreme Soviet of the Republic of Belarus expresses the hope that Russia will find the way to overcome the present contradictions in the interests of peace and tranquility based on Constitution and law."

Пасольства Рэспублікі
Беларусь
у Злучаных Штатах Амэрыкі

Embassy of the Republic
of Belarus
to the United States of America

1619 New Hampshire Avenue, N.W.
Washington D.C. 20009
Phone: (202) 986-1604
Fax: (202) 986-1805

Press -Release

October 7, 1993

The Ministries of Defense, Interior and the Committee of the State Security of the Republic of Belarus reported that the latest events in Moscow had not reverberated on the situation in Belarus. The situation is calm and does not require undertaking any preventive measures.

The Belarusian Institute of Public Relations has conducted a poll sociological inquest among inhabitants of Minsk. They were asked who they would have supported - either President Yeltsin or the Supreme Soviet of Russia - if they were in Moscow on October 3-4, 1993. The answers shown that 61 per cent of the respondents would have supported the President, 19 per cent would have supported the Supreme Soviet, 12,5 per cent refused to answer the question and the rest of people said that they were indifferent to the events in Moscow.

Пасольства Рэспублікі
Беларусь
у Злучаных Штатах Амерыкі

Embassy of the Republic
of Belarus
to the United States of America

1619 New Hampshire Avenue, N.W.
Washington D.C. 20009
Phone: (202) 986-1604
Fax: (202) 986-1805

PRESS RELEASE
October 19, 1993

COMMEMORATION OF THE 50th ANNIVERSARY OF THE DESTRUCTION OF THE MINSK GHETTO

The Government of Belarus has proclaimed that the Jewish ghetto in Minsk, destroyed in 1943 by the Nazis, is to be the focus of a formal public commemoration conducted by the Government. It will be devoted to remembrance of the Holocaust and to preserving the memory of the hundreds of thousand of Jews from throughout Europe who were confined in the Minsk ghetto and who died at the hands of the Nazis.

Between October 19-22, 1993 events will be held commemorating the Jewish community, its confinement in the Minsk ghetto, and the ultimate liquidation of the ghetto and its inhabitants. A book and movie exhibit are anticipated as well as the opening of a retrospective exhibit at the Palace of Arts. The Museum of History of the Great Patriotic War will feature an exposition dedicated to the victims, and flowers will be laid at the Victory Monument and at the Khatyn memorial complex. The government has also scheduled an unveiling of a memorial board to the ghetto's victims at the site where the ghetto was liquidated, and the Republic's leadership will meet with former prisoners of the Minsk ghetto.

A TV broadcast of prayers for the Jews who perished is scheduled as well as, on the final day, a public mourning meeting in commemoration of all Jews who perished on Belarusian soil during the Holocaust.

Belarus expects to host representatives of major Jewish communities, public organizations, prominent officials from various nations as well as a host of mass media. The 400, 000 Jews from Austria, Germany, Poland, Czechoslovakia, and other European states who perished in the Minsk ghetto will be remembered en masse by the newly independent citizens and the Government of Belarus.

Пасольства Рэспублікі
Беларусь
у Злучаных Штатах Амерыкі

Embassy of the Republic
of Belarus
to the United States of America

1619 New Hampshire Avenue, N.W.
Washington D.C. 20009
Phone: (202) 986-1604
Fax: (202) 986-1805

October 25, 1993

PRESS-RELEASE

SECRETARY CHRISTOPHER VISITS BELARUS

Secretary of State Warren Christopher will visit Minsk, Belarus tomorrow, October 26, 1993.

He is going to meet Chairman of the Supreme Soviet Stanislav Shushkevich, Prime-Minister Vyacheslav Kebich and Foreign Minister Pyotr Krauchanka.

Nuclear stance of Belarus, expansion of US - Belarus cooperation in economic sphere are among the subjects to be discussed.

Christopher praises Belarus ...

"The New York Times", Oct. 27, 1993

The former Soviet republic of Belarus, by contrast, signed both agreements this year, and has already actively begun to dismantle and destroy its nuclear weapons.

"The United States very highly values the historic steps Belarus has taken to remove nuclear weapons left on its soil by the Soviet Union," Mr. Christopher said at a joint news conference with Stanislav Shushkevich, who holds the positions of both head of state and speaker of the Parliament.

Mr. Christopher said Belarus "serves as a shining example to states around the region" because of actions, which he said have won the "gratitude

of the entire world community."

Mr. Christopher also announced that the leaders of Belarus had informed him that they would hold early elections in March, earlier than expected.

Until today, leaders had pledged to hold parliamentary elections, but had not set a deadline. Mr. Christopher called that decision a "sharp acceleration" of the country's movement toward democracy, although a final decision is up to Parliament.

The remnants of the Communist era are evident in Minsk, a city of 1.6 million people where a statue of Lenin still graces Independence Square.

Сьв. памяці Сяргея Карніловіча

У пятніцу, 29 кастрычніка сябры беларускай калёніі ў Кліўлендзе атрымалі паведамленьне, што Сяргей Карніловіч памёр ноччу а 3-й гадзіне. Паведамленьне ашаламіла нас, бо мы ніколі ня чулі ад Сяргея, што яму дакучала сэрца. Ён не скардзіўся, бо быў працавітым чалавекам, іншым спаўчуваў, за сваім здароўем не даглядаў.

Вестка аб ягонай смерці праяцела маланкай праз ЗША, Канаду і даляцела да Беларусі. Пачалі прыходзіць спаўчувальныя тэлеграмы ад міністра замежных спраў П. Краўчанкі, пасла Мартынава, сталага прадстаўніка пры ААНГ. Бураўкіна, ад Менскага грамадзка-асьветніцкага клюбу «Спадчына», ды іншых арганізацыяў.

Сяргей быў адданым і шчырым патрыётам. Фінансавая дапамога ў тут і на Бацькаўшчыне. Ён адаптваў чарнобыльскіх дзяцей, пасылаў ім грошы, вопратку, ежу, мэдыцыну

Некаторыя з гэтых тэлеграмаў друкуем цяпер, іншыя будуць надрукаваныя пазьней. Спадзяёмся, што сябры і знаёмыя Сяргея прышлюць у «Полацк» свае ўспаміны аб ім.

MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS

REPUBLIC OF BELARUS

Заўчасная смерць забрала ад нас чалавека, якога я любіў і паважаў. Сяргея Карніловіча ведалі і шанавалі многія людзі як у Амерыцы, так і на Бацькаўшчыне.

У яго асобе ўвасабляліся лепшыя чалавечыя рысы: сціпласць, памяркоўнасць, чысціня, самаахвярнасьць.

Дзверы яго хаты заўсёды былі адкрытыя сябрам і знаёмым, а ў хаце чакаў ветлівы гаспадар.

Цяжка перацаніць яго ўклад у станаўленьне грамадскага культурнага цэнтру "Полацк", аднаго з найлепшых асяродкаў беларускага духу па-за межамі Радзімы.

Не верыцца, што з намі больш няма Сяргея Карніловіча, але памяць аб ім захаваецца назаўсёды.

П. Краўчанка

П. Краўчанка
Міністр замежных спраў
Рэспублікі Беларусь

Пасольства Рэспублікі
Беларусь
у Злучаных Штатах Амерыкі

Embassy of the Republic
of Belarus
to the United States of America

1619 New Hampshire Avenue, N.W.
Washington D.C. 20009
Phone: (202) 986-1604
Fax: (202) 986-1805

Статшні І Кліўлендскага
аддзяленьня БАЗА спадару
Янкі Ханенке

Паважанае спадарства,

З пачуццём смутку ўспрынята ў Пасольстве Рэспублікі Беларусь трагічная навіна аб заўчаснай смерці Сяргея Карніловіча.

Усяго толькі троху больш года ведалі мы гэтага чалавека. Але нават за такі непрацяглы тэрмін пераканаліся ў яго шчырасці, душэўнай дабрыні і адкрытасці, умённі дапамагчы. Таму і лічылі яго адным з найбольш блізкіх нам суайчыннікаў у Амерыцы.

Няпросты і нават складаны шлях прайшоў Сяргей Карніловіч. Але ж пранёс праз яго, бадай, найбольш галоўнае – любоў да роднай бацькаўшчыны. Імкненне зрабіць што магчыма на карысць Беларусі. Такім мы яго і запомнім.

Развольце выказаць нашы спаўчванні ўсім родным і блізкім нябожчыка. Сумуем разам з вамі.

Пасол

С. Мартынаў
С. Мартынаў

Паховіны адбыліся 2 лістапада, адпываньне і чын паховінаў праходзіў у царкве Жыровіцкай Божай Маці з удзелам Высокапрэасвяшчэннейшага мітрапаліта Мікалая. Міністр замежных спраў Пётр Краўчанка вырашыў прыняць удзел у паховінах, і ён ноччу аўтам выехаў зь Нью Ёрку ў Кліўленд. Прыехаў таксама прадстаўнік ад Беларусі пры ААН Генадзь Бураўкін з жонкай спадарыняй Юліяй. Сп. Сяргей Мартынаў прыехаў ня змог, але апрача тэлеграмы прыслаў бел-чырвона-белыя ружы. Прыехаў старшыня Галоўнай управы БАЗА сп. Антон Шукелойц з Алесем Злобіным. З Таронта (Канады) прыехаў Мікола Ганько, ад штату Мічыган Мікола Прускі, а тыя, што не змаглі прыехаць прыслалі кветкі. Ад прыходу сьв. Юрыя ў Чыкага й ад Беларускай Нацыянальнай Рады ў Чыкага, ад Беларускага Каардынацыйнага Камітэту штату Ільліной, ды шматлікія знаёмыя нябожчыка.

Сьв. памяці Сяргей Карніловіч нарадзіўся 4 лістапада 1929 г. ў вёсцы Даргуны каля Докшыцаў. Докшыцы стары горад, вядомы з дакументаў ХУ ст. У 1608 г. тут была ўжо школа. У Докшыцкую школу і хадзіў Сяргей, але ў 1944 г. быў вывезены ў Нямеччыну. Пасьля вайны застаўся ў Нямеччыне, паступіў у беларускую гімназію імя Янкі Купалы,

ПАСТАЯННАЕ ПРАДСТАЎНІЦТВА
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
ПРЫ АРГАНІЗАЦЫІ АБ'ЯДНАНЫХ НАЦЫЙ

PERMANENT MISSION
OF THE REPUBLIC OF BELARUS
TO THE UNITED NATIONS

136 East 67th Street, New York, N.Y. 10021
Telephone: (212) 533-3420; Fax: (212) 734-4810

(216) 651-34-51
Радзе царквы Жыровіцкай
Божай Маці

Ашаломяны весткай аб смерці Сяргея Карніловіча.
Не можам ніяк паверыць, што сярод нас больш няма гэтага сціплага, працавітага, шчырага чалавека з нялёгкім лёсам і светлай душою. Сэрца ягонае да краёў было напоўнена вялікай любоўю да Бацькаўшчыны, болей за яе пакуты і няпчасьці. У ім заўсёды жылі спагаднась да людзей, гатоўнасьці кінутца ім на дапамогу, бязмежная дабрыня. І характарам, і абліччам, і ўсім жыццём ён быў сапраўдным беларусам.

Нам будзе вельмі не хапаць яго, ягонай цягавітасьці, ягонай сумленнасьці, ягонага арганізатарскага ўмельства. Яго будзе не хапаць сябрам, сваякам, маці-Беларусі.

Кожны, хто ведаў Сяргея Карніловіча, хто адчуў на сабе цёплую ягонай душы, наўекі захавае аб ім добрую ўдзячную памяць.

Бывай, дарагі спадар Сяргей!

Пастаянны прадстаўнік
Рэспублікі Беларусь пры ААН

Г.М.Бураўкін

але закончыць яе не пашанцавала, бо выехаў у ЗША, у Кліўленд. Працаваў у вялікай фірме, якая пераапрацоўвала малако. Прыблізна каля 1975 г. кампанія пераехала ў іншы горад, Сяргей застаўся без працы і ўвесь свой вольны час прысьвяціў грамадзкай працы. Дзякуючы яму і Кастусю Калашу ў 1967 годзе быў куплены асяродак, які назвалі «Полацак». Сяргей Карніловіч багата спрычыніўся да пабудовы новай. залі «Полацка», а таксама выхад у сьвет часопіса «Полацак». Сьветлы воблік Сяргея Карніловіча і ягоныя справы назаўсёды застанецца ў нашых сэрцах.

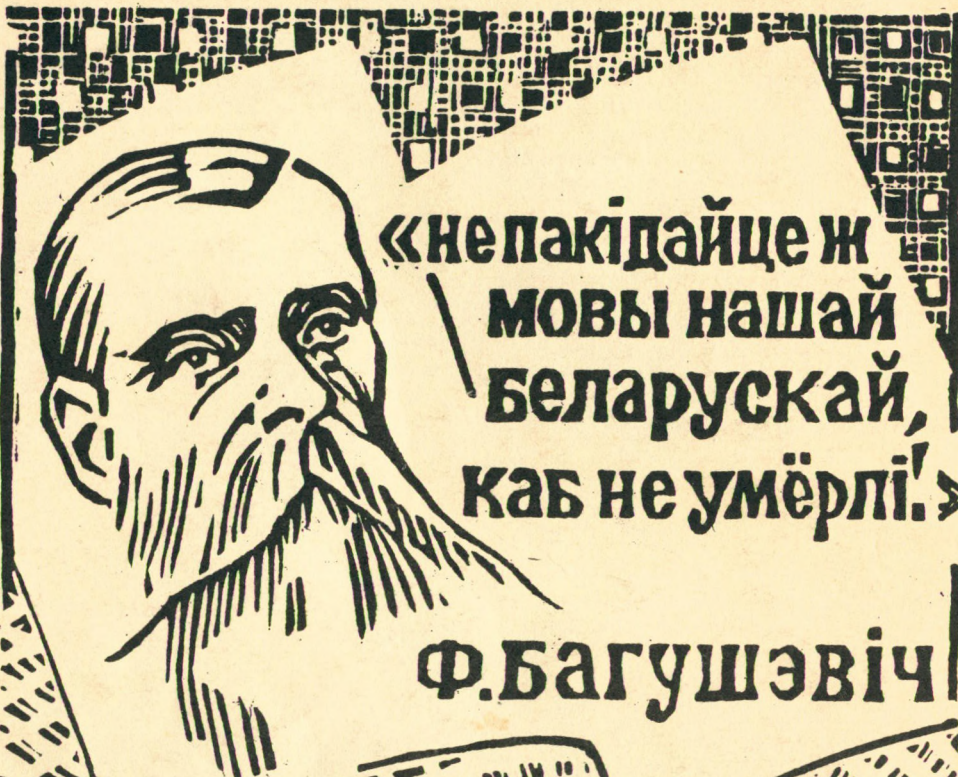
Падзяка

Рэдакцыя часопіса «Полацак» выказвае моцную падзяку нашым падпішчыкам, якія фінансавалі нам купіць новы прынтэр:

М. Смаршчку — \$100,
В. Кіпелю — \$100,
М. Каленіку — \$50,
Ул. Пелесе — \$50.

Сьв.памяці Сяргей Карніловіч.
4 лістапада 1929 г. — 29 кастрычніка 1993 г
Фота 1949 году

«не пакідайце ж
мовы нашай
беларускай,
каб не умёрлі.»

Ф.Багушэвіч

81 ЯЛ

3 КНІГ АДАМА МАЛЬДЗІСА